

SOCIETAS ET IVRISPRVDENTIA

SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA

**Medzinárodný
internetový vedecký časopis
zameraný na právne otázky
v interdisciplinárnych súvislostiach**

**International
Scientific Online Journal
for the Study of Legal Issues
in the Interdisciplinary Context**

**Vydáva
Právnická fakulta
Trnavská univerzita v Trnave**

**Issued by
Faculty of Law
Trnava University in Trnava**

**Vychádza štvrťročne
2021, ročník IX.**

**Issued Quarterly
2021, Volume IX.**

ISSN 1339-5467

2021

3

SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA

Medzinárodný
internetový vedecký časopis
zameraný na právne otázky
v interdisciplinárnych súvislostiach

International
Scientific Online Journal
for the Study of Legal Issues
in the Interdisciplinary Context

Vydáva:
Právnická fakulta
Trnavská univerzita v Trnave
Slovenská republika

Issued by:
Faculty of Law
Trnava University in Trnava
Slovak Republic

Vychádza štvrt'ročne
2021, ročník IX.

Issued Quarterly
2021, Volume IX.

URL časopisu:
<http://sei.iuridica.truni.sk>

Journal's URL:
<http://sei.iuridica.truni.sk>

Poštová adresa redakcie:
Kollárova 10
917 01 Trnava
Slovenská republika

Editorial Office Postal Address:
Kollárova 10
917 01 Trnava
Slovak Republic

E-mailová adresa redakcie:
sei.journal@gmail.com

Editorial Office E-mail Address:
sei.journal@gmail.com

Hlavný redaktor:
Doc. JUDr. Marianna Novotná, PhD.

Editor in Chief:
Doc. JUDr. Marianna Novotná, PhD.

Výkonný redaktor:
Ing. Jana Koprlová, PhD.

Executive Editor:
Ing. Jana Koprlová, PhD.

© Právnická fakulta
Trnavská univerzita v Trnave
Slovenská republika

© Faculty of Law
Trnava University in Trnava
Slovak Republic

ISSN 1339-5467

Redakčná rada

Hlavný redaktor

Doc. JUDr. Marianna Novotná, PhD.

 Trnavská univerzita v Trnave

Výkonný redaktor

Ing. Jana Koprlová, PhD.

 Trnavská univerzita v Trnave

Predseda redakčnej rady

Prof. JUDr. Mgr. Andrea Olšovská, PhD.

 Trnavská univerzita v Trnave

Zahraniční členovia redakčnej rady

Doc. Dr. Christian Alunaru

 Universitatea de Vest "Vasile Goldiș" din Arad, Rumunsko

Professor Emeritus Eileen Barker, OBE, FBA

 London School of Economics and Political Science, Veľká Británia

Prof. Daniel Barnhizer

 Michigan State University College of Law, Spojené štáty americké

Prof. Ing. JUDr. Mgr. Alexander Bělohávek, dr. h.c.

 VŠB TU Ostrava, Česká republika

 WSM Warszawa, Poľsko

Prof. Dr. Pavel Boyko

 Kubanskij gosudarstvennyj universitet, Ruská federácia

Prof. dr hab. Józef Ciągwa

 Uniwersytet Śląski w Katowicach, Poľsko

Prof. Elizabeth Clark

 Brigham Young University, Spojené štáty americké

Prof. Dr. Maximilian Fuchs

 Katholische Universität Eichstätt-Ingolstadt, Nemecko

Prof. Agnes Christian Chaves Faria Alexandrovna Dybova

 Pontificia Universidade Católica do Rio de Janeiro, Brazília

Professeur titulaire Louis-Léon Christians

 Université catholique de Louvain, Belgicko

Prof. Dr. Sc. Tatjana Josipović

 Sveučilište u Zagrebu, Chorvátsko

Prof. Valentina Dmitrijevna Laza, PhD.

 Pyatigorskij gosudarstvennyj lingvisticheskij universitet, Ruská federácia

Doc. Dr. Sc. Aleksandra Maganić

 Sveučilište u Zagrebu, Chorvátsko

Assist. Prof. Nikos Maghioros

 Aristotelio Panepistimio Thessalonikis, Grécko

Doc. JUDr. Filip Melzer, LL.M., Ph. D.

 Univerzita Palackého v Olomouci, Česká republika

Prof. Tsuyoshi Nakano

 Sōka University, Japonsko

Prof. Dr. Dušan Nikolić

 Univerzitet u Novom Sadu, Srbsko

Prof. Alberto Patiño Reyes

 Universidad Iberoamericana, Mexiko

Francisca Pérez Madrid, Profesora titular de universidad

 Universitat de Barcelona, Španielsko

Prof. Dr. Meliha Powlakić

 Univerziteta u Sarajevu, Bosna a Hercegovina

Prof. Michele Rosboch

 Università degli Studi di Torino, Taliansko

Assoc. Prof. Maria Serafimova, PhD.

 Yugozapaden universitet „Neofit Rilski“, Bulharsko

Prof. Balázs Schanda, Ph.D.

 Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Maďarsko

Prof. Charles Szymanski

 Vytauto Didžiojo universitetas, Litva

 Michigan State University College of Law, Spojené štáty americké

Doc. JUDr. Martin Štefko, Ph.D.

Univerzita Karlova v Praze, Česká republika

Emmanuel Tawil, MC

Université Panthéon-Assas, Francúzsko

Dr. Angelo Viglianisi Ferraro

Università degli Studi Mediterranea di Reggio Calabria, Taliansko

Prof. Dr. Dr. h. c. mult. Manfred Weiss

Goethe-Universität Frankfurt am Main, Nemecko

Em. o. Univ.-Prof. DDr. h.c. Dr. Rudolf Welser

Universität Wien, Rakúsko

Prof. dr. Viktorija Žnidaršič Skubic, univ. dipl. prav.

Univerza v Ljubljani, Slovinsko

Domáci členovia redakčnej rady

Prof. JUDr. Juraj Jankuv, PhD.

Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

Prof. JUDr. Soňa Košičiarová, PhD.

Trnavská univerzita v Trnave

Doc. JUDr. Miriam Laclavíková, PhD.

Trnavská univerzita v Trnave

Prof. JUDr. Ján Lazar, DrSc.

Trnavská univerzita v Trnave

Prof. PhDr. Miroslava Szarková, CSc.

Ekonomická univerzita v Bratislave

Prof. JUDr. Ivan Šimovček, CSc.

Trnavská univerzita v Trnave

Prof. doc. JUDr. Marek Šmid, PhD.

Trnavská univerzita v Trnave

Doc. JUDr. PhDr. Adriána Švecová, PhD.

Trnavská univerzita v Trnave

Zahraniční redaktori

Dr. Preeti D. Das

Jawaharlal Nehru University, India

Thlic. Mgr. Monika Menke, Th.D.

 Univerzita Palackého v Olomouci, Česká republika

Prof. Mincho Petrov Minchev, Dr. Habil.

 Velikoturnovski universitet „Sv. Sv. Kiril i Metodii“, Bulharsko

Prof. Tatiana Aleksandrovna Senyushkina, Dr.

 Tavricheskaya akademii Krymskogo federalnogo universiteta imeni V. I. Vernadskogo, Krymská republika

Editorial Board

Editor in Chief

Doc. JUDr. Marianna Novotná, PhD.

 Trnava University in Trnava, Slovakia

Executive Editor

Ing. Jana Koprlová, PhD.

 Trnava University in Trnava, Slovakia

Chairman of the Editorial Board

Prof. JUDr. Mgr. Andrea Olšovská, PhD.

 Trnava University in Trnava, Slovakia

Foreign Members of the Editorial Board

Assoc. Prof. Dr. Christian Alunaru

 "Vasile Goldiș" Western University of Arad, Romania

Professor Emeritus Eileen Barker, OBE, FBA

 London School of Economics and Political Science, United Kingdom

Prof. Daniel Barnhizer

 Michigan State University College of Law, United States of America

Prof. Ing. JUDr. Mgr. Alexander Bělohávek, dr. h.c.

 VŠB TU Ostrava, Czech Republic

 WSM Warszawa, Poland

Prof. Dr. Pavel Boyko

 Kuban State University, Russian Federation

Prof. Agnes Christian Chaves Faria Alexandrovna Dybova

 Pontifical Catholic University of Rio de Janeiro, Brasil

Professeur titulaire Louis-Léon Christians

 Catholic University of Louvain, Belgium

Prof. dr hab. Józef Ciągwa

 University of Silesia in Katowice, Poland

Prof. Elizabeth Clark

 Brigham Young University, United States of America

Prof. Dr. Maximilian Fuchs

 Catholic University of Eichstätt-Ingolstadt, Germany

Prof. Dr. Sc. Tatjana Josipović

 University of Zagreb, Croatia

Prof. Valentina Dmitrijevna Laza, PhD.

 Pyatigorsk State Linguistic University, Russian Federation

Assoc. Prof. Dr. Sc. Aleksandra Maganić

 University of Zagreb, Croatia

Assist. Prof. Nikos Maghioros

 Aristotle University of Thessaloniki, Greece

Assoc. Prof. JUDr. Filip Melzer, LL.M., Ph. D.

 Palacký University Olomouc, Czech Republic

Prof. Tsuyoshi Nakano

 Soka University, Japan

Prof. Dr. Dušan Nikolić

 University of Novi Sad, Serbia

Prof. Alberto Patiño Reyes

 Ibero-American University, Mexico

Francisca Pérez Madrid, Profesora titular de universidad

 University of Barcelona, Spain

Prof. Dr. Meliha Powlakić

 University of Sarajevo, Bosnia and Herzegovina

Prof. Michele Rosboch

 University of Turin, Italy

Prof. Balázs Schanda, Ph.D.

 Pázmány Péter Catholic University, Hungary

Assoc. Prof. Maria Serafimova, PhD.

 South-West University “Neofit Rilski”, Bulgaria

Prof. Charles Szymanski

 Vytautas Magnus University, Lithuania

 Michigan State University College of Law, United States of America

Assoc. Prof. JUDr. Martin Štefko, Ph.D.

 Charles University in Prague, Czech Republic

Emmanuel Tawil, MC

 Panthéon-Assas University, France

Dr. Angelo Viglianisi Ferraro

 “Mediterranea” University of Reggio Calabria, Italy

Prof. Dr. Dr. h. c. mult. Manfred Weiss

 Goethe University Frankfurt am Main, Germany

Em. o. Univ.-Prof. DDr. h.c. Dr. Rudolf Welser

 University of Vienna, Austria

Prof. dr. Viktorija Žnidaršič Skubic, univ. dipl. prav.

 University of Ljubljana, Slovenia

Internal Members of the Editorial Board

Prof. JUDr. Juraj Jankuv, PhD.

 Pavol Jozef Šafárik University in Košice, Slovakia

Prof. JUDr. Soňa Košičiarová, PhD.

 Trnava University in Trnava, Slovakia

Assoc. Prof. JUDr. Miriam Laclavíková, PhD.

 Trnava University in Trnava, Slovakia

Prof. JUDr. Ján Lazar, DrSc.

 Trnava University in Trnava, Slovakia

Prof. PhDr. Miroslava Szarková, CSc.

 University of Economics in Bratislava, Slovakia

Prof. JUDr. Ivan Šimovček, CSc.

 Trnava University in Trnava, Slovakia

Prof. Assoc. Prof. JUDr. Marek Šmid, PhD.

 Trnava University in Trnava, Slovakia

Assoc. Prof. JUDr. PhDr. Adriána Švecová, PhD.

 Trnava University in Trnava, Slovakia

Foreign Editors

Dr. Preeti D. Das

 Jawaharlal Nehru University, India

Thlic. Mgr. Monika Menke, Th.D.

 Palacký University Olomouc, Czech Republic

Prof. Mincho Petrov Minchev, Dr. Habil.

 St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Turnovo, Bulgaria

Prof. Tatiana Aleksandrovna Senyushkina, Dr.

 Taurida Academy of Crimean Federal University named after V. I. Vernadsky, Republic of Crimea

Obsah

Jana Koprlová

Editoriál k jesennej edícii

SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA 2021 11

ŠTÚDIE

Lenka Scheu – Martin Štefko

Dílčí náměty ke zlepšení právní úpravy

posuzování způsobilosti k práci 19

Štefan Zeman

Samovražda a asistovaná samovražda

v trestnom a kánonickom práve 37

Júlia Floreková – Sára Tarnociová

Zastúpenie maloletých

vybranými subjektmi 78

ESEJE

Rafał Adamus

What are the Challenges to the Insolvency Law

in the 21st Century? 99

Karol Ryszkowski – Neuro José Zambam

Prevention and Fight

against Avoidable Injustices from Amartya Sen –

Legal and Economic References 118

Informácie pre autorov 135

Etický kódex 145

Contents

Jana Koprlová <i>Editorial for Autumn Edition of the SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA 2021</i>	15
---	----

STUDIES

Lenka Scheu – Martin Štefko <i>Partial Ideas for Improving the Legal Regulation of Assessment of Competence to Work</i>	19
--	----

Štefan Zeman <i>Suicide and Assisted Suicide in Criminal Law and Canon Law</i>	37
---	----

Júlia Floreková – Sára Tarnociová <i>Representation of Minors by Chosen Entities</i>	78
---	----

ESSAYS

Rafał Adamus <i>What are the Challenges to the Insolvency Law in the 21st Century?</i>	99
--	----

Karol Ryszkowski – Neuro José Zambam <i>Prevention and Fight against Avoidable Injustices from Amartya Sen – Legal and Economic References</i>	118
---	-----

<i>Information for Authors</i>	140
--------------------------------------	-----

<i>Code of Ethics</i>	148
-----------------------------	-----

Editoriál k jesennej edícii SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA 2021

Ctení čitatelia, vážení priatelia,

dovoľte, aby som Vám predstavila tretie číslo deviateho ročníka **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA**, medzinárodného internetového vedeckého časopisu zameraného na právne otázky v interdisciplinárnych súvislostiach.

Časopis **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** vychádza pod záštitou Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave a tematicky sa zameriava najmä na spoločensky významné prierezové súvislosti otázok verejného práva a súkromného práva na národnej, nadnárodnej, ako aj medzinárodnej úrovni, pričom prijíma a publikuje výhradne pôvodné, doposiaľ nepublikované príspevky.

Časopis vychádza v elektronickej on-line podobe pravidelne štyrikrát ročne, a to v termínoch 31. marec, 30. jún, 30. september a 31. december, pričom ponúka priestor pre publikáciu príspevkov v podobe samostatných vedeckých štúdií, ako aj cyklov vedeckých štúdií, esejí zamýšľajúcich sa nad aktuálnou spoločenskou témou alebo dianím, recenzií publikácií vzťahujúcich sa na hlavné zameranie časopisu, a taktiež informácií, ako aj správ súvisiacich so základným poslaním časopisu.

Webová stránka časopisu **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** ponúka čitateľskej verejnosti informácie v bežnom grafickom rozhraní, a súběžne aj v grafickom rozhraní Blind Friendly pre zrakovo hendikepovaných čitateľov paralelne v slovenskom a anglickom jazyku. V oboch jazykoch zabezpečuje redakcia časopisu i spätnú komunikáciu prostredníctvom svojej osobitnej e-mailovej adresy. Zároveň webová stránka časopisu ponúka čitateľom vďaka uplatneniu dynamického responzívneho webdizajnu možnosť prístupu a prehliadania z akéhokoľvek zariadenia umožňujúceho prenos informácií prostredníctvom globálnej siete internet.

Aktuálne, tretie číslo deviateho ročníka časopisu **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** ponúka celkovo päť samostatných vedeckých príspevkov – tri vedecké štúdie a dve vedecké eseje venované spoločensky aj právne mimoriadne aktuálnym témam, napísaných v troch rôznych jazykoch – v angličtine, češtine a slovenčine. V rámci rubriky „Štúdie“ v poradí prvá štúdia prináša čitateľom veľmi komplexný a podrobný pohľad na kľúčové otázky v oblasti zlepšovania právnej úpravy posudzovania spô-

sobilosti pracovať, zakotvenej v českom právnom poriadku. Nasledujúca štúdia dôkladne analyzuje, sprehľadňuje a príkladne vysvetľuje problematiku samovraždy a asistovanej samovraždy v trestnom a kánonickom práve, so špecifickým zameraním sa na slovenskú právnu úpravu. Tretia štúdia sa venuje veľmi podrobnému systematickému objasneniu, ako aj hĺbkovej analýze a komplexnému porovnaniu vybraných, obzvlášť pálčivých problémov súčasnej úpravy zastúpenia maloletých vybranými subjektmi. V rámci rubriky „Eseje“ v poradí prvá esej predstavuje, sprehľadňuje, analyzuje a objasňuje problematiku výziev, pred ktorými stojí insolvenčné právo v 21. storočí. Napokon, druhá esej a súčasne posledný vedecký príspevok v aktuálnom čísle ponúka mimoriadne zaujímavú a interdisciplinárnu, predovšetkým právnu a ekonomickú interpretáciu teórie spravodlivosti nositeľa Nobelovej ceny za ekonómiu Amartyu Sena z pohľadu prevencie a boja proti nespravodlivostiam, ktorým sa dá vyhnúť, s ťažiskovým aplikačným zameraním sa na jednu z kľúčových krajín sveta – Brazíliu.

V súvislosti s vydaním tretieho čísla deviateho ročníka časopisu **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** by sme veľmi radi informovali všetkých jeho čitateľov, prispievateľov aj priaznivcov, že časopis je registrovaný v medzinárodných vedeckých databázach Crossref, ERIH PLUS a Index Copernicus International a požiadal o registráciu v ďalších medzinárodných vedeckých databázach. Súčasne by sme veľmi radi informovali aj o tom, že do okamihu vydania nového čísla časopisu zaznamenali jeho webové stránky celkom 144 krajín návštev (v abecednom poradí):

1. Afganistan	49. Irán	97. Pakistan
2. Albánsko	50. Island	98. Palestína
3. Alžírsko	51. Izrael	99. Panama
4. Angola	52. Írsko	100. Paraguaj
5. Argentína	53. Jamajka	101. Peru
6. Arménsko	54. Japonsko	102. Pobrežie slonoviny
7. Austrália	55. Južná Afrika	103. Poľsko
8. Azerbajdžan	56. Južná Kórea	104. Portoriko
9. Bahrajn	57. Kambodža	105. Portugalsko
10. Bangladéš	58. Kamerun	106. Rakúsko
11. Barbados	59. Kanada	107. Rumunsko
12. Belgicko	60. Kazachstan	108. Rusko
13. Benin	61. Keňa	109. Rwanda
14. Bielorusko	62. Kirgizsko	110. Salvádor
15. Bolívia	63. Kolumbia	111. Saudská Arábia

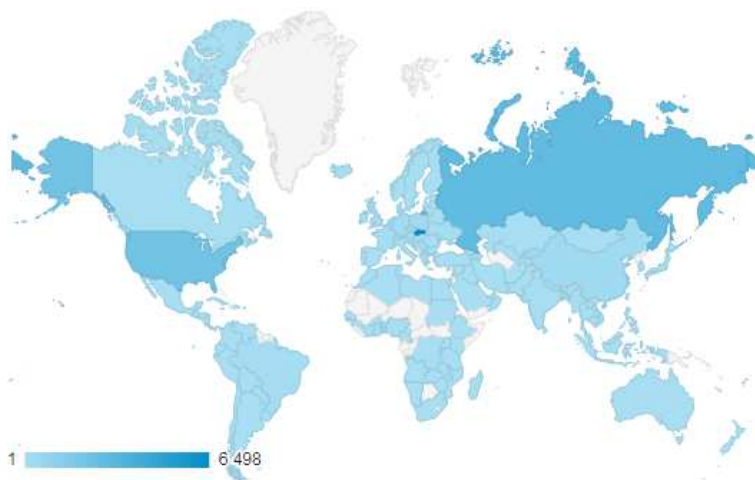
16. Bosna a Hercegovina	64. Kongo – Kinshasa	112. Senegal
17. Brazília	65. Kosovo	113. Seychely
18. Bulharsko	66. Kostarika	114. Singapur
19. Burkina Faso	67. Kuba	115. Sint Maarten
20. Burundi	68. Kuvajt	116. Slovensko
21. Curaçao	69. Laos	117. Slovinsko
22. Cyprus	70. Libanon	118. Spojené arabské emiráty
23. Česká republika	71. Litva	119. Spojené kráľovstvo
24. Čile	72. Líbya	120. Spojené štáty americké
25. Čína	73. Lotyšsko	121. Srbsko
26. Dánsko	74. Luxembursko	122. Srí Lanka
27. Dominika	75. Macedónsko	123. Sudán
28. Dominikánska republika	76. Madagaskar	124. Sýria
29. Egypt	77. Maďarsko	125. Španielsko
30. Ekvádor	78. Malajzia	126. Švajčiarsko
31. Estónsko	79. Malawi	127. Švédsko
32. Etiópia	80. Malta	128. Tadžikistan
33. Fidži	81. Maroko	129. Taiwan
34. Filipíny	82. Maurícius	130. Taliansko
35. Fínsko	83. Mexiko	131. Tanzánia
36. Francúzsko	84. Mjanmarsko	132. Thajsko
37. Ghana	85. Moldavsko	133. Togo
38. Grécko	86. Mongolsko	134. Trinidad a Tobago
39. Gruzínsko	87. Mozambik	135. Tunisko
40. Guatemala	88. Namíbia	136. Turecko
41. Guinea	89. Nemecko	137. Uganda
42. Holandsko	90. Nepál	138. Ukrajina
43. Honduras	91. Nigéria	139. Uruguaj
44. Hongkong	92. Nikaragua	140. Uzbekistan
45. Chorvátsko	93. Nórsko	141. Venezuela
46. India	94. Nová Kaledónia	142. Vietnam
47. Indonézia	95. Nový Zéland	143. Zambia
48. Irak	96. Omán	144. Zimbabwe

Pri príležitosti vydania tretieho čísla deviateho ročníka časopisu by som sa veľmi rada úprimne poďakovala všetkým prispievateľom, ktorí doň aktívne prispeli a podelili sa tak s čitateľmi o svoje vedomosti, skúsenosti či nevšedné pohľady na problematiku právnych otázok, a rovnako tiež vedeniu Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave, všetkým priateľom, kolegom, zamestnancom Právnickej fakulty i rektorátu

Trnavskej univerzity v Trnave za ich podporu a podnetné rady, a napokon tiež členom redakčnej rady časopisu a redakčnému tímu.

Verím, že časopis **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** poskytne podnetnú a inšpiratívnu platformu pre komunikáciu na úrovni odbornej aj občianskej verejnosti, a rovnako tiež pre vedecké a celospoločensky prínosné riešenia aktuálnych právnych otázok v kontexte ich najširších interdisciplinárnych spoločenských súvislostí, a to nielen na národnej, ale aj na regionálnej a medzinárodnej úrovni.

Obrázok 1 Teritoriálny prehľad krajín návštev webových stránok časopisu **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** do okamihu vydania tretieho čísla deviateho ročníka

Prameň: Nástroje Google Analytics uplatnené na webových stránkach časopisu **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA**. Dostupné na internete: <http://www.google.com/analytics/>.
© Google Analytics.

V mene celej redakčnej rady a redakcie časopisu **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA**

s úctou,

Jana Koprlová

Trnava 30. september 2021

Editorial for Autumn Edition of the SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA 2021

Dear readers and friends,

let me introduce the third issue of the ninth volume of **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA**, an international scientific online journal for the study of legal issues in the interdisciplinary context.

The journal **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** is issued under the auspices of the Faculty of Law of the Trnava University in Trnava, Slovakia, and it thematically focuses mainly on socially relevant interdisciplinary relations connected with issues of public law and private law at the national, transnational and international levels, while accepting and publishing exclusively original, hitherto unpublished contributions.

The journal is issued in an electronic on-line version four times a year, regularly on March 31st, June 30th, September 30th and December 31st, and it offers a platform for publication of contributions in the form of separate papers and scientific studies as well as scientific studies in cycles, essays on current social topics or events, reviews on publications related to the main orientation of the journal and also information or reports connected with the inherent mission of the journal.

The website of the journal **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** offers the reading public information in the common graphical user interface as well as in the blind-friendly interface designed for visually handicapped readers, both parallel in the Slovak as well as English languages. In both languages the journal's editorial office provides also feedback communication through its own e-mail address. At the same time, the website of the journal offers readers due to the use of dynamic responsive web design accession and browsing by using any equipment that allows transmission of information via the global Internet network.

The current, third issue of the ninth volume of the journal **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** offers a total of five separate scientific papers – three scientific studies and two scientific essays devoted to socially and legally extremely up to date topics, written in three different languages – in the English, Czech and Slovak languages. Within the section “Studies”, the very first study brings readers a very complex and detailed view of the key issues in the field of improving the legal regulation of the assessment of ability to work, enshrined in the Czech legal system. The follow-

ing study thoroughly analyses, streamlines and exemplarily explains the issues of suicide and assisted suicide in the criminal law and the canon law, with a specific focus laid on the Slovak legislation. The third study concentrates on a very detailed systematic clarification as well as in-depth analysis and comprehensive comparison of selected, particularly pressing problems of the current regulation of the representation of minors by selected entities. Within the section “Essays”, the very first essay presents, streamlines, analyses in detail and clarifies the possible challenges to the insolvency law in the 21st Century. Finally, the second essay and, at the same time, the last scientific paper in the current issue offers an extremely interesting and interdisciplinary, especially legal and economic interpretation of the Theory of Justice by the Nobel Prize Winner for the economy Amartya Sen from the view of prevention and combating injustices that can be avoided, while focusing on one of the key countries in the world – Brazil.

In relation to the release of the third issue of the ninth volume of the journal **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** we are pleased to inform all its readers, contributors as well as fans that the journal has been registered in the international scientific databases Crossref, ERIH PLUS and Index Copernicus International and applied for registration in other international scientific databases. At the same time, we would like to inform that till the date of the new issue, the journal’s websites had recorded a total of 144 countries of visits (in alphabetical order):

1. Afghanistan	49. Ghana	97. Pakistan
2. Albania	50. Greece	98. Palestine
3. Algeria	51. Guatemala	99. Panama
4. Angola	52. Guinea	100. Paraguay
5. Argentina	53. Honduras	101. Peru
6. Armenia	54. Hong Kong	102. Philippines
7. Australia	55. Hungary	103. Poland
8. Austria	56. Iceland	104. Portugal
9. Azerbaijan	57. India	105. Puerto Rico
10. Bahrain	58. Indonesia	106. Romania
11. Bangladesh	59. Iran	107. Russia
12. Barbados	60. Iraq	108. Rwanda
13. Belarus	61. Ireland	109. Saudi Arabia
14. Belgium	62. Israel	110. Senegal
15. Benin	63. Italy	111. Serbia
16. Bolivia	64. Jamaica	112. Seychelles

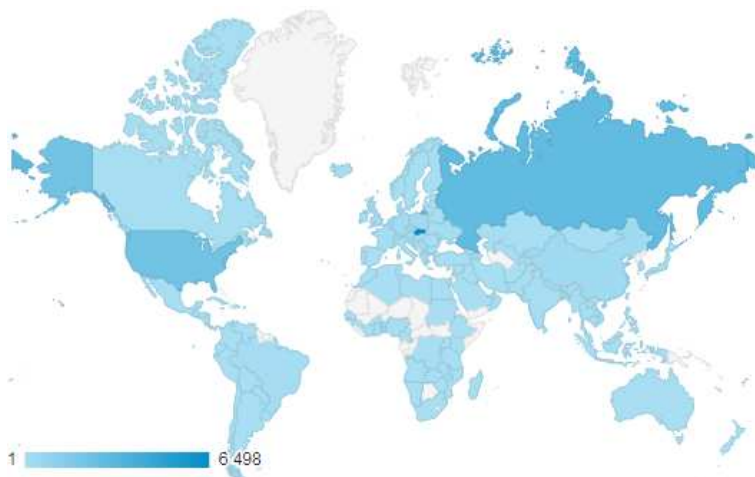
17. Bosnia and Herzegovina	65. Japan	113. Singapore
18. Brazil	66. Kazakhstan	114. Sint Maarten
19. Bulgaria	67. Kenya	115. Slovakia
20. Burkina Faso	68. Kosovo	116. Slovenia
21. Burundi	69. Kuwait	117. South Africa
22. Cambodia	70. Kyrgyzstan	118. South Korea
23. Cameroon	71. Laos	119. Spain
24. Canada	72. Latvia	120. Sri Lanka
25. Chile	73. Lebanon	121. Sudan
26. China	74. Libya	122. Sweden
27. Colombia	75. Lithuania	123. Switzerland
28. Congo – Kinshasa	76. Luxembourg	124. Syria
29. Costa Rica	77. Macedonia	125. Taiwan
30. Côte d'Ivoire	78. Madagascar	126. Tajikistan
31. Croatia	79. Malawi	127. Tanzania
32. Cuba	80. Malaysia	128. Thailand
33. Curaçao	81. Malta	129. The Netherlands
34. Cyprus	82. Mauritius	130. Togo
35. Czech Republic	83. Mexico	131. Trinidad and Tobago
36. Denmark	84. Moldova	132. Tunisia
37. Dominica	85. Mongolia	133. Turkey
38. Dominican Republic	86. Morocco	134. Uganda
39. Ecuador	87. Mozambique	135. Ukraine
40. Egypt	88. Myanmar	136. United Arab Emirates
41. El Salvador	89. Namibia	137. United Kingdom
42. Estonia	90. Nepal	138. United States of America
43. Ethiopia	91. New Caledonia	139. Uruguay
44. Fiji	92. New Zealand	140. Uzbekistan
45. Finland	93. Nicaragua	141. Venezuela
46. France	94. Nigeria	142. Vietnam
47. Georgia	95. Norway	143. Zambia
48. Germany	96. Oman	144. Zimbabwe

On the occasion of launching the third issue of the ninth volume of the journal, I would be delighted to sincerely thank all the contributors who have contributed in it actively and have shared with the readers their knowledge, experience or extraordinary views on legal issues as well as the top management of the Faculty of Law of the Trnava University in Trnava, all friends, colleagues, employees of the Faculty of Law, the rector's administration at the Trnava University in Trnava for all support

and suggestive advices and, finally, also the members of journal's editorial board and the editorial team.

I believe that the journal **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** provides a stimulating and inspirational platform for communication both on the professional level and the level of the civic society as well as for scientific and society-wide beneficial solutions to current legal issues in context of their broadest interdisciplinary social relations, in like manner at national, regional and international levels.

Figure 1 Territorial View of Visitors' Countries in Relation to the Websites of the Journal **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** before Issuing the Third Issue of the Ninth Volume

Source: Tools of Google Analytics in Relation to Websites of the Journal **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA**. Available at: <http://www.google.com/analytics/>. © Google Analytics.

On behalf of the entire editorial board and editorial office of the journal **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA**

Yours faithfully,

Jana Koprlová

Trnava, Slovakia, September 30th, 2021

Dílčí náměty ke zlepšení právní úpravy posuzování způsobilosti k práci¹

Partial Ideas for Improving the Legal Regulation of Assessment of Competence to Work

Lenka Scheu
Martin Štefko

Abstract: *This paper deals with medical examination of employee's ability to work. Although from a legislative-technical point of view, this regulation is considered to be successful, in practice it causes major problems in the area of assessment care, which is evidenced in particular by the case law. Referencing to practice, we can state that the idea of the occupational health services provider as professional assistant of the employer in providing for the protection of employees' occupational health has not taken hold at all. Employers justifiably ask why they should pay for a medical report giving them no legal certainty. Employers, on the other hand, want to pay for services that give them a solid basis for further action against employees. From the analysed regulations, it is clear that the issue of health assessment and medical reports remains in some respects still gaping, both in terms of the nature of the medical report and in terms of accepting the lack of work capacity of providers of occupational health services.*

Key Words: *Labour Law; Ability to Work; Medical Certificate; the Czech Republic.*

Abstrakt: *Tento příspěvek se zabývá lékařskými posudky pracovní způsobilosti zaměstnance. Ač je úprava posuzování způsobilosti k výkonu práce z legislativně-technického hlediska považována za zdařilou, v praxi působí velké problémy právě v oblasti posudkové péče, což dokládají zkušenosti a v menším rozsahu též judikatura. S odkazem na praxi lze konstatovat, že se vůbec neujala představa poskytovatele pracovnělékařských služeb jako odborné pomoci zaměstnavateli při zajištění ochrany zdraví zaměstnanců při práci. Zaměstnavatelé se oprávněně ptají, proč mají platit za lékařský*

¹ Tento příspěvek byl finančně podpořen z institucionální podpory na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace na léta 2018 – 2022 a je součástí projektu s názvem „Lékařské posudky poskytovatelů pracovnělékařských služeb a jejich význam pro zajištění bezpečnosti a ochrany zdraví při práci zaměstnanců“, identifikační list potřeby č. V11-S4.

posudek, který jim nedává žádnou právní jistotu. Zaměstnavatelé, naopak, chtějí platit za služby, které jim dávají solidní podklad pro další postup vůči zaměstnanci. Z analyzovaných předpisů je patrné, že problematika posuzování zdravotního stavu a lékařských posudků zůstává však v některých aspektech dosud mezerovitá, a to jak z hlediska povahy lékařského posudku, tak z hlediska akceptace nedostatku pracovních kapacit poskytovatelů pracovnělékařských služeb.

Klíčová slova: Pracovní právo; zdravotní způsobilost; lékařský posudek; Česká republika.

Úvod

Potřeba adekvátní právní úpravy posuzování zdravotní způsobilosti zaměstnance k výkonu práce je neoddiskutovatelná. Právo zaměstnavatele požadovat přezkoumání zdravotního stavu je standardně uznáváno v celé řadě jiných právních řádů. Namátkově lze zmínit úpravu anglickou,² belgickou,³ francouzskou⁴ či holandskou.⁵ Nutnost preventivních prohlí-

² Zákon o ochraně údajů 1998 (anglicky Data Protection Act) a zákon o přístupu k lékařským záznamům 1988 (anglicky Access to Medical Reports Act). Kromě toho, pokud se použije právo vycházející ze zvyklostí, musí lékaři také vzít v úvahu veškeré pokyny Generální lékařské rady.

³ Zaměstnavatel je dle belgické úpravy oprávněn zaměstnance, který se prohlásí za práce neschopného, podrobit lékařské prohlídce. Článek 31 zákona o pracovních smlouvách ze dne 3. 7. 1978 stanoví, že přezkoumávající lékař může být pověřen přezkoumáním skutečnosti pracovní neschopnosti a stanovením pravděpodobné délky trvání této neschopnosti. Cons. prud'h. app. Liège, 25 mai 1963, R. D. S., 1963, 282, Jur. Liège, 1963 – 1964, 14; contra: cons. prud'h. app. Mons, 1er juillet 1961, J. T., 1962, 682. Blíže viz Le contrôle de l'incapacité de travail. In: *Actualités du Droit Belge* [online]. 2016-08-03 [cit. 2021-06-18]. Dostupné z: <https://www.actualitesdroitbelge.be/droit-du-travail/droit-du-travail-abreges-juridiques/le-controle-de-l-incapacite-de-travail/le-controle-de-l-incapacite-de-travail>.

⁴ Blíže viz článek R1221-2, 5° francouzského Zákoníku práce. Ve Francii je zajištění lékařské prohlídky součástí bezpečnostní povinnosti zaměstnavatele; pokud by zaměstnavatel tuto povinnost nedodržel, tak mu může být udělena pokuta, či mu dokonce hrozí vězení, pokud se toto porušení opakuje (články L4745-1 a R4745-1 stejného Zákoníku práce). Uvedená povinnost platí pro zaměstnavatele ze soukromých firem, průmyslových a komerčních veřejných firem a všech veřejných podniků, které najímají zaměstnance ze soukromého sektoru. Ve veřejném sektoru platí stejná povinnost, jediným rozdílem je, že závodní lékař je schvalován státní správou.

⁵ Dne 1. 1. 1998 v Nizozemsku nabyl účinnosti zákon o lékařských prohlídkách (Wet op de medische keuringen). Úpravu procedurálních požadavků lze nalézt ve vyhláše o lékařských vyšetřeních před zaměstnáním (nizozemsky Besluit aanstellingskeuringen). Práva a povinnosti žadatelů jsou nepřímo chráněny zákonem o lékařské léčbě (nizozemsky Wet

dek zdůrazňuje rozhodnutí polského Nejvyššího soudu⁶ či americké precedenty.⁷ Na druhou stranu je nutno upozornit, že ačkoli důvody pro provedení lékařských prohlídek se na první pohled zdají být hlavně v zájmu a ve prospěch (budoucího) zaměstnance, skýtají zároveň určité nevýhody. Především samo lékařské vyšetření, je-li provedeno nikoliv *lege artis*, může být pro žadatele škodlivé (to je však především problém méně vyspělých zdravotních systémů ve světě). Dále v případě, že zaměstnanec není fyzicky ve stavu způsobilém pro výkon práce, může lékařský posudek být důvodem pro odmítnutí žádosti o zaměstnání,⁸ respektive u zaměstnanců v pracovněprávním vztahu důvodem ke změně nebo skončení pracovního poměru. Komplexní právní úprava řešící posuzování zdravotního stavu zaměstnanců a s tím související právní následky je proto nezbytností i v českém demokratickém právním řádu.

Posuzování zdravotní způsobilosti zaměstnance v české úpravě je obecně upraveno v zákoně č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování (zákon o zdravotních službách), ve znění pozdějších předpisů, pro všechny žadatele o posudek poskytovatelů zdravotních služeb; jedná se však pouze o obecný rámec posuzování, který je pro určité profese či odvětví rozpracován zvláštní úpravou (více oddíl první našeho příspěvku).

Při analýze platné právní úpravy vyplynulo, že i když je právně zdařilá, vytváří snad až příliš vysoké požadavky na četnost posudkové péče.

op de geneseskundige behandelingsovereenkomst). K zákonu o lékařských prohlídkách více v Parlamentních referátech II, 1993 – 1994, 23 259, č. 7, s. 710 a v polské úpravě.

⁶ Úprava je obsažena v ustanovení § 229 polského Zákoníku práce (*Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. – Kodeks pracy* [1974-06-26]. Dziennik Ustaw, 2019, poz. 1040) a v speciálních prováděcích předpisech vydaných polským Ministerstvem zdravotnictví, konkrétně se jedná o *Rozporządzenie Ministra Zdrowia i Opieki Społecznej z dnia 30 maja 1996 r. w sprawie przeprowadzania badań lekarskich pracowników, zakresu profilaktycznej opieki zdrowotnej nad pracownikami oraz orzeczeń lekarskich wydawanych do celów przewidzianych w Kodeksie pracy* [1996-05-30]. Dziennik Ustaw, 2016, poz. 2067, v platném znění. Nutnost provedení preventivní prohlídky potvrzuje rozsudek polského Nejvyššího soudu ze dne 18. 12. 2002, sp. zn. I PK 44/02.

⁷ Blíže viz *Case of Daugherty v. Sajar Plastics, Inc.* [2008-10-16]. Opinion of the United States Court of Appeals, 2008, No. 06-4608.

⁸ V české právní úpravě není dostatečně upravena otázka vstupních preventivních prohlídek a diskriminace z důvodu zdravotního stavu. Relevantní judikatura v podstatě také neexistuje. Inspirativní se proto jeví americká úprava. Aplikačním příkladem je *Case of Daugherty v. Sajar Plastics, Inc.* [2008-10-16]. Opinion of the United States Court of Appeals, 2008, No. 06-4608. Podnětná je též holandská úprava v článku 4 odst. 24 zákona o lékařských prohlídkách (*Wet op de medische keuringen*). K tomu srovnaj rozhodnutí nizozemského Nejvyššího soudu ze dne 20. 3. 1981, sp. zn. NJ 1982, 507 (DSM/Mijnals).

Vzhledem ke dlouhodobě nedostačující kapacitě lékařské posudkové služby řízené Ministerstvem práce a sociálních věcí České republiky je také nereálné očekávat, že by bylo možné personálně dostatečně vybavit lékařskou posudkovou službu pro samostatné plnění dalších úkolů, zejména úkolů v oblasti pracovnělékařských služeb. Od strukturálních změn nelze v dohledné době očekávat řešení stávajících aplikačních problémů v oblasti pracovnělékařských služeb. Proto je namístež zvážit, zda je skutečně důvodný požadavek na takto rozsáhlé provádění preventivních prohlídek i v případech, kde pro to nesvědčí zvláštní okolnosti (viz oddíl druhý příspěvku).

Jednoznačným problémem spojeným s fungováním pracovnělékařské posudkové služby je jednak právní status lékařských posudků, a jednak posuzování složitějších případů zdravotní nezpůsobilosti zaměstnanců (tak oddíl třetí příspěvku).

Proto je cílem našeho příspěvku poukázat na inspirující zdroje pro reformu obecné platné úpravy, ať již jsou v zahraničí či v parciální tuzemské české právní úpravě. Příspěvek prezentuje výsledky dvouletého výzkumu realizovaného týmem složeným z odborníků Výzkumného ústavu bezpečnosti práce, v.v.i., Právnické fakulty Univerzity Karlovy a Ústavu státu a práva Akademie věd České republiky, v.v.i.

1 Právní úprava

Poskytování zdravotních služeb a s tím související vydávání lékařských posudků je obecně upraveno zákonem č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování (zákon o zdravotních službách), ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon o zdravotních službách“), a zákonem č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon o specifických zdravotních službách“). Při tvorbě platné úpravy zákonodárce respektoval Úmluvu Mezinárodní organizace práce č. 161, o závodních zdravotních službách, i další relevantní úmluvy,⁹ stejně jako směrnici Rady č. 89/391/EHS o zavádění opatření pro zlepšení bezpečnosti a ochrany zdraví zaměstnanců při práci, v platném znění. Organizaci, obsah a rozsah pracovnělékař-

⁹ Dalšími významnými úmluvami jsou Úmluva Mezinárodní organizace práce č. 78, o lékařském vyšetření způsobilosti dětí a mladistvých k zaměstnání neprůmyslovými pracemi [1946]; Úmluva Mezinárodní organizace práce č. 124, o lékařském vyšetření způsobilosti mladistvých k zaměstnání pod zemí v dolech [1965]; a Úmluva Mezinárodní organizace práce č. 155, o bezpečnosti a zdraví pracovníků a o pracovním prostředí [1981].

ských služeb dále specifikuje prováděcí právní předpis, kterým je vyhláška č. 79/2013 Sb., o provedení některých ustanovení zákona č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách, (vyhláška o pracovnělékařských službách a některých druzích posudkové péče), ve znění vyhlášky č. 436/2017 Sb.

Zdravotní způsobilost pro výkon určité práce či výkon určité služby je jedním ze základních předpokladů, bez jehož splnění není možné danou práci nebo službu začít vykonávat, nebo v ní pokračovat. V právním řádu lze nalézt řadu zákonných a podzákonných právních předpisů, které zdravotní způsobilost ověřovanou na základě lékařského vyšetření, jehož výsledkem je právě lékařský posudek o zdravotní způsobilosti, přímo upravují.¹⁰

Zákonodárce vychází z představ obecného a (čistě) pracovního zdraví zaměstnance, jakož i z ideje poskytovatele pracovnělékařských služeb, který zná pracovní prostředí, v němž bude zaměstnanec nově či nadále pracovat. Ani jedno neodpovídá zcela realitě, na což právní úprava reaguje (například výjimkou pro zaměstnance v první kategorii podstoupit prohlídku u svého registrujícího lékaře či potvrzením o nezměněném stavu). Tyto rozpory se tak dále přenáší do analyzované úpravy a působí její určitou vnitřní rozpornost.

Zákonodárce při úpravě závaznosti lékařského posudku v zákoně o specifických zdravotních službách vycházel z judikatury Nejvyššího správního soudu České republiky a Ústavního soudu České republiky.¹¹

¹⁰ Za všechny lze zmínit například Zákon č. 361/2000 Sb., o provozu na pozemních komunikacích a o změnách některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů; Vyhlášku č. 277/2004 Sb., o stanovení zdravotní způsobilosti k řízení motorových vozidel, zdravotní způsobilosti k řízení motorových vozidel s podmínkou a náležitosti lékařského potvrzení osvědčujícího zdravotní důvody, pro něž se za jízdy nelze na sedadle motorového vozidla připoutat bezpečnostním pásem, ve znění pozdějších předpisů či Vyhlášku č. 444/2008 Sb., o zdravotní způsobilosti uchazeče o zaměstnání strážníka, čekatele a strážníka obecní policie.

¹¹ V důvodové zprávě k zákonu o specifických zdravotních službách (zvláštní část, komentář k §§ 41 až 50 Vládního návrhu zákona o specifických zdravotních službách [č. 407/0]. In: Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky [online]. 2011 [cit. 2021-06-18]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=6&CT=407&CT1=0>) jsou zmiňovány Rozsudek Nejvyššího správního soudu České republiky ze dne 20. 9. 2007, sp. zn. 4 Ads 81/2005 – 125 a Nález Ústavního soudu České republiky ze dne 23. 9. 2008, sp. zn. Pl. ÚS 11/08. Pokud jde o Ústavní soud České republiky, pak ten v předmětném nálezu konstatoval: „Posudek vydaný zařízením závodní preventivní péče o způsobilosti k práci určitého zaměstnance není aktem vrchnostenského orgánu nadaného právem rozhodovat o právech a povinnostech, ale jde o odborné stanovisko lékaře, který zákonem předvidaným a vyžadovaným způsobem poskytuje součinnost zaměstnavateli. Ten je pak teprve tím, kdo na

Programově bylo tedy v zákoně o specifických zdravotních službách upraveno, že lékařský posudek o zdravotním stavu nebo zdravotní způsobilosti není správním aktem, ale jde pouze o jakési „dobrozdání“ o zdravotním stavu posuzované osoby, vydané poskytovatelem zdravotních služeb. Jak konstatoval Ústavní soud České republiky: „[...] o zdravotním stavu se nerozhoduje, ten se zjišťuje.“

K vydání lékařského posudku pro účely posouzení zdravotní způsobilosti pro výkon práce je příslušný poskytovatel pracovnělékařských služeb, s nímž zaměstnavatel sjednal, že bude zaměstnavateli a jeho zaměstnancům, respektive osobám ucházejícím se o výkon práce, poskytovat pracovnělékařské služby.

2 Rozvolnění povinnosti podstoupit preventivní prohlídku

Platná právní úprava ukládá zaměstnavateli provést vstupní prohlídky u všech zaměstnanců, kteří vstupují do pracovního poměru, a to bez výjimky. U pracovněprávních vztahů založených dohodami o práci konané mimo pracovní poměr je tato povinnost stanovena u prací rizikových či u prací, kde posouzení zdravotního stavu stanoví zvláštní právní předpis. V České republice je v oblasti pracovnělékařské péče přitom základní problém s počtem a kapacitou poskytovatelů pracovnělékařských služeb. Byl zde před pandemií a je zde i nyní. Proto je nutno zvážit, zda absolutní bezvýjimečné pokrytí všech zaměstnanců v pracovním poměru pracovnělékařskými službami při nedostatečném počtu poskytovatelů pracovnělékařských služeb není příliš zatěžující požadavek a zda by spíše neměla být věnována zvýšená pozornost rizikovým zaměstnáním.¹²

Analogii je možno hledat v ústupu od plného pokrytí populace registrujícími všeobecnými lékaři. Ze zahraničí pak je možno zmínit příklady Anglie, Francie, Německa, Nizozemí¹³ či Rakouska. Rovněž dle anglických

podkladě zjištění a závěrů lékaře činí konkrétní úkony v rámci pracovněprávního vztahu, kterými zasahuje právní sféru zaměstnance.“

¹² Jistou podporu pro tento přístup lze hledat ve snaze krátit lhůty dle *Zákona č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách, ve znění pozdějších předpisů*, a to zakotvením práva vzdát se práva na přezkoum. Novela provedená *Zákonem č. 202/2017 Sb., kterým se mění zákon č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony* s účinností od 1. 11. 2017 zakotvuje řešení, kterým praxe překlinovala uvedený problém, a sice výslovně zakotvuje možnost vzdát se práva na přezkoumání lékařského posudku (viz § 46 odst. 1).

¹³ Institut Hugo Sinzheimer provedl výzkum a zjistil, že pouze 1,5 % všech uchazečů o zaměstnání je skutečně podrobeno lékařské prohlídce. Blíže viz POPMA, J. R., C. W. G. RAY-

zákonů existuje primárně povinnost zaměstnavatele realizovat programy zajišťující sledování zdravotního stavu, pokud jsou jejich zaměstnanci vystaveni určitým zdravotním rizikům.¹⁴

Ve Francii došlo od 1. ledna 2017 ke změně právní úpravy na základě vyhlášky č. 2016-1908, přijaté dne 27. prosince 2016 (El Khomri Law, ze dne 8. srpna 2016). Nově se jedná o „informační a prevenční vyšetření“, přestože hlavní účel zůstává stejný: zpravit zaměstnance o možných rizicích jeho povolání a informovat ho o preventivních opatřeních (článek R4624 francouzského Zákoníku práce). Cílem vstupního preventivního vyšetření již není ujistit se o způsobilosti zaměstnance k práci jako takové, ale zjistit jeho způsobilost ujmout se dané pozice. Další změnou je, že vyšetření probíhá až poté, co je zaměstnanec přijat (před vyhláškou to bylo před tím, než byl zaměstnanec přijat), a musí proběhnout do tří měsíců od náboru. Nově také vyšetření provádí juniorní lékař či zdravotní sestra (článek R4624-1 francouzského Zákoníku práce; předtím tuto pozici zastával závodní lékař), přičemž každý zaměstnanec má vlastní složku a zdravotní monitoring, které také obdrží zaměstnavatel (články R4624-1 až R4624-58 francouzského Zákoníku práce).

Příkladem benevolentnějšího přístupu je též německá úprava, která nezná obecnou povinnost k provedení lékařské prohlídky; tuto povinnost zavádějí zvláštní předpisy či kolektivní smlouvy jako podmínku pro určité specifické činnosti.¹⁵

ER a M. WESTERVELD. *Tweede evaluatie: Wet op de medische keuringen*. 1e ed. Den Haag: ZonMw, 2007, s. 85. ISBN 978-90-5763-089-7.

¹⁴ Program by měl zajistit, že jsou zde stanoveny postupy, které zajistí včasné odhalení prvotních příznaků souvisejících s výkonem práce. Pro konkrétní zdravotní rizika je zde zákonná povinnost zaměstnavatele poskytovat dohled nad zdravím při práci. Tato povinnost může být dostatečně splněna například jmenováním třetí kompetentní osoby. Dohled je požadován na jakémkoliv pracovišti, kde: je známo, že práce nějakým způsobem poškozuje zdraví; jsou účinné způsoby pro zjištění újmy způsobené nemocí nebo stavem; je velmi pravděpodobné, že v těchto pracovních podmínkách může dojít k újmě na zdraví či je pravděpodobné, že dohled bude ku prospěchu zaměstnanci. Nejedná-li se o rizikové profese (jako je typicky řidič, zdravotník či pilot), řada zaměstnavatelů preventivní prohlídky nerealizuje. Současná cena standardní preventivní prohlídky u Fleet Street Clinic v Londýně je pro srovnání cca. 1 400 Kč (45 liber).

¹⁵ Tak například ustanovení § 32 a násl. zákona o pracovní ochraně mládeže, německy Jugendarbeitsschutzgesetz, z 12. 4. 1976 (BGBl. I S. 965); naposledy změněn článek 3 zákona ze dne 12. 12. 2019 (BGBl. I S. 2522). Dalším příkladem je ustanovení § 12 zákona o práci na moři (německy Seearbeitsgesetz), ustanovení § 37 a násl. rentgenového nařízení (německy Röntgenverordnung) a ustanovení §§ 14, 17 a 19 zákona o chemických látkách (německy Chemikaliengesetz). Zaměstnavatel může její provedení nařídit, pokud k tomu má oprávněné důvody; prohlídka se pak realizuje jedině se souhlasem zaměst-

Též v rakouském právním řádu jsou tyto případy, kdy je povinností zaměstnavatele vstupní lékařské prohlídky konat, podstatně více omezeny. Kritériem zde zůstává převážně „zdravotní obtížnost“ prováděné práce.¹⁶

3 Hledání jistoty rozhodnutí

Nejvyšší správní soud České republiky se v souvislosti s otázkou právní povahy lékařského posudku zdravotního stavu zabýval povahou lékařského posudku, který zakládá určitá práva a povinnosti mezi zaměstnancem a zaměstnavatelem v okamžiku, kdy se jedná o to, zda je zaměstnanec způsobilý k výkonu určité práce. Nejvyšší správní soud České republiky judikoval, že případný poukaz na skutečnost, že obecné soudy nepodrobují soudnímu přezkumu obsah takového lékařského posudku, neobstojí.¹⁷ Závěr o nepřezkoumatelnosti potvrdil též Ústavní soud České republiky v nálezu Ústavního soudu ze dne 23. 9. 2008, sp. zn. Pl. ÚS 11/08. Ústavní soud České republiky tak opakovaně odmítl názor obecných soudů, včetně Nejvyššího soudu České republiky, že odborné závěry lékařského posudku v soudním řízení o neplatnost právního úkonu opírajícího

nance. Nedostavení se k nařízené lékařské prohlídce pak může být důvodem ke skončení pracovního poměru. Tak rozsudek LAG Hamm ze dne 9. 6. 2016, sp. zn. 15 Sa 131/16.

¹⁶ V následujících případech mohou být zaměstnanci zaměstnání pouze až po posouzení jejich vhodnosti (ještě před započítáním výkonu práce). Je tedy nutné nejen provedení pracovní lékařské prohlídky, ale i pravidelné opakování navazujících preventivních vyšetření po dobu, kdy zaměstnanci v práci pokračují.

Vstupní pracovní lékařské prohlídky jsou prováděny v případě:

- pokud je zde nebezpečí vzniku nemoci z povolání a pokud má takováto pracovní lékařská prohlídka preventivní význam s ohledem na specifickou práci nebo vliv potenciálně nebezpečných látek (tj. olovo, benzol, toluen),
- pokud jsou při práci opakovaně nebo po delší časové úseky používány dýchací přístroje (respirátor nebo přístroj se vzduchovou bombou),
- při práci v rámci záchranných složek zabývajících se úniky plynu, nebo
- v případě působení horka, které vytváří mimořádný tlak na tělo zaměstnance.

Výše uvedený výčet ovšem není kompletní. V zaměstnáních, při kterých je hladina hluku nebezpečná pro zdraví, mohou být zaměstnanci přiděleni k výkonu práce rovněž až po provedení pracovní lékařské prohlídky, která otestuje vlastnosti jejich sluchu. Vystavení zaměstnanců takovému hluku s sebou nese logicky další povinnost, neboť zaměstnavatel musí zajistit, že tyto pracovní lékařské prohlídky sluchu budou prováděny rovněž opakovaně, a to v pravidelných intervalech. V případě noční práce, vlivu činitelů, o kterých je známo, že jsou karcinogenní, a vlivu biologických činitelů mohou zaměstnanci podstoupit zvláštní vyšetření na vlastní žádost. Není zde stanoveno jakékoli povinné vyšetření, ale záleží čistě na zaměstnanci, zda vstupní lékařskou prohlídku podstoupí.

¹⁷ Srovnej *Rozsudek Nejvyššího správního soudu České republiky ze dne 7. 1. 2009, sp. zn. 6 Ads 19/2005 – 130.*

se o lékařský posudek přezkoumávat nelze. Následkem daného vývoje Nejvyšší soud České republiky dospěl k závěru, že civilní soudy budou z lékařského posudku vycházet jako z důkazu jen tehdy, nevzniknou-li v průběhu řízení žádné pochybnosti o jeho správnosti. Pokud by posudek nesplňoval zákonné náležitosti, byl neurčitý či nesrozumitelný nebo byl některou ze stran zpochybněn, bude o zdravotní způsobilosti provedeno dokazování, zpravidla pomocí znaleckých posudků.¹⁸

Následkem uvedené judikatury,¹⁹ která byla promítnuta do zákona o specifických zdravotních službách, je, že v pracovních sporech nižší soudy často k lékařskému posudku o zdravotním stavu zaměstnance nepřihlížejí vůbec, s poukazem na to, že jej zaměstnanec zpochybnil. Takové zpochybnění přitom dle řady nižších soudů může nastat až v žalobě s poněkud zjednodušeným, „zlidovělým“ závěrem, že lékařské posudky poskytovatelů pracovnělékařských služeb se nepřezkoumávají. Nepřezkoumávají se ani v případě, že zaměstnanec včas nepodal návrh na jejich přezkum. Takovýto přístup však v sobě nese prvky určité zvrácenosti, neboť právní úprava sice klade na lékařské posudky poskytovatelů pracovnělékařských služeb určité formální nároky, včetně lhůty k podání návrhu na přezkum, nicméně přesto je to všechno zbytečné, pokud zaměstnanec zpochybní závěry lékařského posudku, neboť v takovém případě soud žalovaného zaměstnavatele poučí, že jen předložením lékařského posudku neunese důkazní břemeno, ale musí navrhnout ustanovení znalce, který opětovně přezkoumá zdravotní stav zaměstnance. Takováto právní úprava podněcuje sudičství, tj. generování soudních sporů, místo toho, aby zaměstnavatel a zaměstnanci nabídli vhodný právní nástroj k odklizení potenciálních sporů.

Pokud by se zákonodárce rozhodl jít cestou udržení povahy posudku zdravotního stavu jakožto důkazu, pak situace posudkové služby Ministerstva práce a sociálních věcí České republiky a České správy sociálního zabezpečení ukazuje, že odměňování z veřejných rozpočtů není schopno konkurovat v současné době odměňování v podnikatelské sféře. Z tohoto

¹⁸ Blíže viz *Rozsudek Nejvyššího soudu České republiky ze dne 29. 1. 2016, sp. zn. 21 Cdo 1804/2015*.

¹⁹ Soudní judikatura uzavřela, že dodatečné doplňování posudku poté, co byl učiněn projev vůle směřující ke skončení pracovního poměru, není možné a že soud v občanském soudním řízení „nemůže dát přezkoumat znalcem lékařský posudek, popřípadě rozhodnutí“, neboť „důvodem výpovědi není pouze zdravotní stav zaměstnance sám o sobě, ale tento stav zjištěný lékařským posudkem“ (srovnej například *Rozsudek Nejvyššího soudu České republiky ze dne 21. 9. 2004, sp. zn. 21 Cdo 966/2004*, nebo *Rozsudek Nejvyššího soudu České republiky ze dne 16. 11. 2006, sp. zn. 21 Cdo 385/2006*).

důvodu budou personální zdroje pro výkon takových pozic vždy omezené. Na druhou stranu je nutno upozornit, že bude-li i nadále lékařský posudek pouze důkazem, a to navíc jedním z více možných, pak není důvod více finančně motivovat posudkové lékaře.

Další otázkou s tímto tématem spojenou je, jak právně řešit situaci, kdy by osoba, jejíž zdravotní stav je posuzován, s takovým posouzením nebyla spokojena a hodlala by podat opravný prostředek proti posouzení zdravotního stavu. Novela zákona o specifických zdravotních službách se pokusila tento problém řešit zavedením dvoufázovosti posuzování, což neuspokojilo nikoho a praxe je v tuto chvíli ještě více zmatená.²⁰

Z podaného výkladu je zřejmé, že lékařský posudek skutečně není skutečným správním rozhodnutím a že ani neformální struktury nedovolí, aby poskytovatel pracovnělékařských služeb působil jako správní orgán. Lékaři by měli léčit, nikoliv vykonávat právnícké povolání.²¹ Přitom účastníci pracovněprávních vztahů i služební úřady a úředníci potřebují autoritativní podklad pro své rozhodování, co dál, pokud se jedná o zdraví zaměstnance.

Za těchto okolností se zdá nejvhodnější navrhnout využít zkušenosti v nemocenském pojištění, kde nárok na dávku je obvykle odvislý od zdravotního stavu pojištěnce, a přesto většina řízení o dávce je vedena formou zkráceného řízení, kde se rozhodnutí nevydává a správní řád se nepoužije. Navrhuje se uvážit, zda by lékařský posudek vystavený poskytovatelem pracovnělékařských služeb na formuláři připraveném Ministerstvem zdravotnictví České republiky nemohl být závazným podkladem pro zaměstnavatele a služební úřad pro přidělování práce, změnu pracovního či služebního poměru nebo skončení pracovního či služebního poměru, ledaže posuzovaný zaměstnanec či dotčený zaměstnavatel nebo služební orgán vznesou pochybnost o správnosti zjištěné zdravotní způsobilosti posuzovaného zaměstnance. Pokud by zde byly pochybnosti a posuzovaný zaměstnanec by byl uznán práce neschopen, pak by se ved-

²⁰ K dalším změnám viz též TOMŠEJ, J. Novela předpisů o pracovnělékařských službách. *Právní rozhledy*. 2018, roč. 26, č. 3, s. 90-94. ISSN 1210-6410.

²¹ Proto je inspirativní rakouská úprava, jež nepředpokládá všemocnost, že by poskytovatel pracovnělékařských služeb byl schopen komplexně plnit své povinnosti. Úkolem pracovních lékařů v rakouském právním řádu je daleko více než konkrétní posuzování individuálních zaměstnanců a vydávání lékařských posudků prevence vzniku onemocnění, předcházení pracovním úrazům a nemocím z povolání a osvětová činnost. Srovnej ustanovení § 81 odst. 1 zákona na ochranu zaměstnanců, německy ArbeitnehmerInnenschutzgesetz, ve znění z 8. 4. 2016, v platném znění.

lo u zdravotního rady Magistrátu hlavního města Prahy či jiného příslušného krajského úřadu plnohodnotné správní řízení, v jehož rámci by byla autoritativně zjištěna zdravotní způsobilost zaměstnance. Proti správnímu rozhodnutí zdravotního rady by pak bylo možné podat odvolání, o němž by rozhodovalo Ministerstvo zdravotnictví České republiky. Vzor pro úpravu správního řízení by mohlo být například ustanovení § 87c zákona č. 361/2000 Sb., o provozu na pozemních komunikacích a o změnách některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů, kde je upraven postup v případě, že posuzovaná osoba nesouhlasila se závěrem vydaného posudku dopravně psychologického vyšetření a s pravidly jeho následného přezkumu. V případě vedení plnohodnotného správního řízení by bylo možné využít právní úpravy a zkušenosti posudkové služby správ sociálního zabezpečení, kde posudkoví lékaři vydávají lékařský posudek, který má charakter odborného posudku, tedy důkazu ve správním řízení.²²

3.1 Skončení pracovního poměru ze zdravotních důvodů

Právní úprava skončení pracovního poměru ze zdravotních důvodů při rozlišování důvodů vedoucích ke zdravotní nezpůsobilosti, rozlišující mezi obecným zdravím zaměstnance a jeho pracovním zdravím, je dlouhodobě neudržitelná. Na zaměstnavatele je v případě soudního sporu kladeno příliš těžké břemeno. Ti totiž zpravidla ani nedisponují odbornými znalostmi potřebnými k posouzení zdravotní způsobilosti zaměstnanců, ani nemají právo požadovat od zaměstnanců citlivé informace o jejich zdravotním stavu. Proto nelze po nich požadovat, aby jednali jinak, než jim ukládá lékařský posudek poskytovatele pracovnělékařských služeb.

Jistým řešením v praxi je tak i pro případ sporu spoléhat na majetkovou nedostatečnost zaměstnance a vést soudní spor tak dlouho, dokud nebude ochoten se na skončení pracovního poměru dohodnout. Zaměstnavatelé se snad mohou alespoň částečně opřít o to, že žádný právní předpis za dané skutkové situace povinnost zaměstnavateli nahradit mzdu zaměstnanci neukládá, a pokud zaměstnanec není v režimu dočasné pracovní neschopnosti, nemá nárok na náhradu mzdy ani jiný příjem.²³

²² Srovnej ustanovení § 16a Zákona č. 582/1991 Sb., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů.

²³ Blíže viz Rozsudek Krajského soudu v Hradci Králové ze dne 1. 3. 2012, sp. zn. 23 Co 619/2011.

Uvedená právní situace tak v praxi vede k tomu, že se ještě více vystupňovává nespokojenost a útlak ekonomicky slabších spoluobčanů, což nikdy není dobré ani pro ně, ani pro společnost jako celek. Nepřijatá novela zákona č. 262/2006 Sb., Zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „Zákoník práce“), nabízela aspoň nějaké řešení, podle něhož by zaměstnanec měl nárok na náhradu mzdy, o který by přišel jen v případě, že by mu zaměstnavatel nabídl možnost převedení na jinou práci, kterou by zaměstnanec odmítl.²⁴

Protože skončení pracovního poměru se zaměstnancem bez důvodu není politicky prosaditelné, a ani jiné dílčí návrhy uplatněné doktrínou či odbornou obcí nenalezly u zákonodárce oporu, nabízí se provést pouze dílčí změnu, tj. upravit vyšší cenu za skončení pracovního poměru dle ustanovení § 52 písm. e) Zákoníku práce. Je otázkou politického diskurzu, jakou cenu bude muset zaměstnavatel zaplatit, aby došlo ke skončení pracovního poměru ze zdravotních důvodů. Prosaditelný je zřejmě pouze 12-násobek průměrného měsíčního výdělku. Dojde-li však ke skončení pracovního poměru z tzv. obecných příčin, měl by zde existovat určitý refundační mechanismus, který by zaměstnavateli nahradil vyplacené odstupné prostřednictvím systému práva sociálního zabezpečení, neboť odstupné vyplacené zaměstnanci z důvodu dlouhodobé nezpůsobilosti konat práci pro příčinu tkvící v jeho obecném zdraví by bylo dávkou sociálního zabezpečení.

Závěr

Současná úprava posuzování zdravotní způsobilosti zaměstnance k výkonu práce a s tím související právní instituty jsou v rámci zkoumaného předmětu výzkumu úspěšným vyvrcholením boje mezi zaměstnavatelem a zaměstnancem, či, řečeno politickou mluvou, vládnoucími a ovládanými nebo historickoprávně pánem práce a služebníkem. Jedná se o skutečné řešení sociální otázky (nejpřiléhavější je z pohledu právní historie německý pojem *Herrschaft und Knechtschaft*), pokud šlo o zhoršení zdravotního i psychického stavu pracujících.²⁵

²⁴ Srovnej článek I bod 11 Vládního návrhu zákona, kterým se mění zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony [č. 903/0]. In: *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky* [online]. 2016 [cit. 2021-06-18]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=7&CT=903&CT1=0>. Nepřijetím novely Zákoníku práce tak přetrvává současný neuspokojivý stav.

²⁵ Blíže viz KESTING, H. *Herrschaft und Knechtschaft: Die „soziale Frage“ und ihre Lösungen*. 1. Aufl. Freiburg: Rombach, 1973, s. 84 a násl. ISBN 3-7930-0977-7.

I když uvedený antagonismus vládnoucí třídy a ovládaných se postupem času stal především nástrojem politické demagogie, nelze přinejmenším popřít, že zde od okamžiku založení prvních center civilizace vždy byli ti, kteří přijímali výsledky práce jiných, a ti, kteří museli pro jiné pracovat. Právní historie nám rovněž dokládá, že ani starověká, ani středověká společnost neznaly požadavek celospolečenské formální rovnosti, jak jej máme upraven dnes. Právě naopak. Postupem času se objevila různá zdůvodnění toho, proč jedni mají sloužit druhým. Legitimizačním důvodem bylo to, že je to danost s ohledem na boha, postavení otce rodiny, vyšší kulturní úroveň, právo dobyvatele, právo revolucionáře či právo vlastnické, i když i v nejstarších dobách lze izolovaně nalézt snahy o individuální přilepšení sloužícím.²⁶ Teprve postavení společnosti na základech rovnosti v kombinaci s prosazením lidských práv vytvořily skutečný prostor pro celostátní opatření vedoucí k ochraně života a zdraví pracujících. Sociální státy dneška včetně České republiky vynakládají na zabezpečení zdraví pracujících větší finanční prostředky, než je rozpočet na obranu těchto zemí.²⁷ Uvedený závěr je jistě pozitivním dokladem humanistického pokroku v kvalitě pracovních podmínek pracujících; otázkou zůstává, zda západoevropský model sociálního státu je přenositelný i do jiných kultur našeho světa a zda tedy má vůbec potenciál stát se dlouhodobě udržitelnou celosvětovou normou chování, či zda se jedná o epizodní výdobytek dekadentní civilizace, neboť díky zvýšené ochraně zdraví zaměstnanců nemůže zaměstnavatel pružně reagovat na zdravotní neschopnost zaměstnance.

Jednou ze stěžejních idejí, které stály u zrodu Československa v roce 1918, byla idea sociální spravedlnosti opřené o tržní ekonomiku. Tuto ideu je třeba důsledně přetavit též do posuzovacího řízení vedeného o zdravotním stavu zaměstnance ze strany zaměstnavatele a poskytovatele pracovnělékařských služeb. Je na co navazovat. Symbolicky v první den vzniku Československé republiky se konalo ustavující shromáždění instituce za vědeckou organizaci práce. S Masarykovou finanční i politickou podporou byla tato snaha završena zřízením Masarykovy Akademie Práce jako samostatného a samosprávného ústavu se sídlem v Praze, jehož úkolem bylo: „*organizovat technickou práci za účelem racionálního využití schopností obyvatel a přírodních zdrojů československého státu*“

²⁶ Srovnej Asklépiovy otroky v KINCL, J., V. URFUS a M. SKŘEJPEK. *Římské právo*. 2. dopln. a přeprac. vyd. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 61. Právnícké učebnice. ISBN 80-7179-031-1.

²⁷ Každoročním příkladem je rozpočet České republiky, a to rozpočtové kapitoly Ministerstva zdravotnictví a práce a sociálních věcí vs. rozpočtová kapitola Ministerstva obrany.

*k největšímu obecnému prospěchu.*²⁸ Co šlo v Československé republice, by mělo jít i dnes.

Nejefektivnější distribuce pracovní lékařských služeb by měl dosáhnout trh sám. Protože se však stále jedná o regulovaný trh, lze uvažovat i o opačném řešení, kdy veškeré posuzování zdravotního stavu pro potřeby přístupu na pracovní trh bude unifikováno u jednoho státního orgánu (uvedené řešení je ovšem v současné době v podstatě politicky neprosaditelné). V platném právu je možno nalézt řešení, kdy posouzení zdravotního stavu provádí poskytovatel zdravotních služeb, který je podnikatelem. Pokud nahlédneme do oblasti práva sociálního zabezpečení, pak může zdravotní stav posuzovat posudkový lékař určitého státního úřadu (jako tomu je u invalidního důchodu z veřejnoprávního důchodového pojištění).

Nedostatky v počtu a kvalitě poskytovatelů pracovní lékařských služeb je sice možno řešit individuálně, měli by se však řešit na celostátní úrovni. Finančně dobře vybavení zaměstnavatelé zvažují vytvoření vlastních zdravotnických zařízení, poskytovatelů pracovní lékařských služeb, kteří by následně poskytovali služby výlučně těmto zaměstnavatelům. Vzorem je největší česká automobilka. Tento postup je jistě v demokratické společnosti právem zaměstnavatelů, není však vhodný pro zaměstnavatele s decentralizovanou strukturou pracovišť. A právě u těchto zaměstnavatelů se sítí provozoven by bylo vhodné využít zprostředkovatelskou roli státu a umožnit synergický efekt, kdy by stát propojil tyto zaměstnavatele, krajské hygienické stanice s městskými či krajskými nemocnicemi a adekvátním právním rámcem umožnil vznik kofinancovaných specializovaných pracovišť na lokální úrovni.

Je otázkou, zda u nerizikových zaměstnání nerozvolnit povinnost, do kdy musí být provedena vstupní prohlídka. Dalším námětem k úvaze je ústup od posuzování pracovního zdraví tam, kde pro to zaměstnanec, a ani zaměstnavatel nevidí důvod, neboť nejde o práci rizikovou. Vždyť ani příroda nezná ve věci zdravotního stavu normalnost či standardizovanost. Jak napsal prof. MUDr. Vladimír Vondráček, DrSc.: *„Normy si vymyslel člověk. [...] Jedinec naprosto zdravý, jehož všechny orgány by byly utvářeny co do velikosti, tvaru a funkce naprosto „správně“, neexistuje. Není tedy normální být úplně normální.“*²⁹

²⁸ Srovnej ustanovení § 1 a násl. *Zákona č. 86/1920 Sb., o Masarykově Akademii Práce.*

²⁹ Blíže viz VONDRAČEK, V. *Konec vzpomínání: 1938 – 1945*. 1. vyd. Praha: Avicenum, 1988, s. 101.

Zdravotní stav je ovšem často obtížné zjistit prostě proto, že naše smysly jsou nedokonalé a poznání je omezené. Spolu se Sokratem, Platónem, ale i Johnem Lockem, Georgem Berkeleyem a Davidem Humem lze z filosofického hlediska doložit, že smyslová zkušenost nám o vnějším světě poskytuje daleko méně znalostí, než se domníváme, proto by bylo namístě, aby i platná úprava zohlednila omezenost lidského poznání a rozložila mezi zaměstnance a zaměstnavatele rovnoměrněji právní nevýhody spojené s pochybnostmi o zdravotním stavu zaměstnance. Možnost stoprocentního závěru je někdy též limitována časem, tj. zjištění příčiny je sice možné, nikoliv však k okamžiku vydání posudku. Pokud má být posudek zdravotního stavu nadále vnímán jako důkaz v civilním řízení, neměl by být poskytovatel pracovnělékařských služeb nucen stát se znalcem práva – lékařský posudek by neměl být rozhodnutím o zdravotním stavu, pouze jeho autoritativním osvědčením. Proto by mělo být v podstatě na lékaři, který takový posudek vyhotovuje, v jaké formě tak učiní, a pak by bylo rovněž možné si v případě nevyhovujícího posudku (ze kterého nebude možné zjistit skutkový stav věci) vyžádat znalecký posudek.

Seznam bibliografických odkazů

Case of Daugherty v. Sajar Plastics, Inc. [2008-10-16]. Opinion of the United States Court of Appeals, 2008, No. 06-4608.

KESTING, H. *Herrschaft und Knechtschaft: Die „soziale Frage“ und ihre Lösungen*. 1. Aufl. Freiburg: Rombach, 1973. 104 s. ISBN 3-7930-0977-7.

KINCL, J., V. URFUS a M. SKŘEJPEK. *Římské právo*. 2. dopln. a přeprac. vyd. Praha: C. H. Beck, 1995. 386 s. Právnícké učebnice. ISBN 80-7179-031-1.

Le contrôle de l'incapacité de travail. In: *Actualités du Droit Belge* [online]. 2016-08-03 [cit. 2021-06-18]. Dostupné z: <https://www.actualitesdroitbelge.be/droit-du-travail/droit-du-travail-abreges-juridiques/le-controle-de-l-incapacite-de-travail/le-controle-de-l-incapacite-de-travail>.

Nález Ústavního soudu České republiky ze dne 23. 9. 2008, sp. zn. Pl. ÚS 11/08.

- POPMA, J. R., C. W. G. RAYER a M. WESTERVELD. *Tweede evaluatie: Wet op de medische keuringen*. 1e ed. Den Haag: ZonMw, 2007. 223 s. ISBN 978-90-5763-089-7.
- Rozporządzenie Ministra Zdrowia i Opieki Społecznej z dnia 30 maja 1996 r. w sprawie przeprowadzania badań lekarskich pracowników, zakresu profilaktycznej opieki zdrowotnej nad pracownikami oraz orzeczeń lekarskich wydawanych do celów przewidzianych w Kodeksie pracy [1996-05-30]. Dziennik Ustaw, 2016, poz. 2067.*
- Rozsudek Krajského soudu v Hradci Králové ze dne 1. 3. 2012, sp. zn. 23 Co 619/2011.*
- Rozsudek Nejvyššího soudu České republiky ze dne 21. 9. 2004, sp. zn. 21 Cdo 966/2004.*
- Rozsudek Nejvyššího soudu České republiky ze dne 16. 11. 2006, sp. zn. 21 Cdo 385/2006.*
- Rozsudek Nejvyššího soudu České republiky ze dne 29. 1. 2016, sp. zn. 21 Cdo 1804/2015.*
- Rozsudek Nejvyššího správního soudu České republiky ze dne 20. 9. 2007, sp. zn. 4 Ads 81/2005 – 125.*
- Rozsudek Nejvyššího správního soudu České republiky ze dne 7. 1. 2009, sp. zn. 6 Ads 19/2005 – 130.*
- Směrnice Rady č. 89/391/EHS ze dne 12. června 1989 o zavádění opatření pro zlepšení bezpečnosti a ochrany zdraví zaměstnanců při práci. Ú.v. ES L 183, 1989-06-29, s. 349-357.*
- TOMŠEJ, J. Novela předpisů o pracovnělékařských službách. Právní rozhledy. 2018, roč. 26, č. 3, s. 90-94. ISSN 1210-6410.*
- Úmluva Mezinárodní organizace práce č. 78, o lékařském vyšetření způsobilosti dětí a mladistvých k zaměstnání neprůmyslovými pracemi [1946].*
- Úmluva Mezinárodní organizace práce č. 124, o lékařském vyšetření způsobilosti mladistvých k zaměstnání pod zemí v dolech [1965].*
- Úmluva Mezinárodní organizace práce č. 155, o bezpečnosti a zdraví pracovníků a o pracovním prostředí [1981].*
- Úmluva Mezinárodní organizace práce č. 161, o závodních zdravotních službách [1985].*

- Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. – Kodeks pracy* [1974-06-26]. Dziennik Ustaw, 2019, poz. 1040.
- Vládní návrh zákona o specifických zdravotních službách [č. 407/0]. In: *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky* [online]. 2011 [cit. 2021-06-18]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=6&CT=407&CT1=0>.
- Vládní návrh zákona, kterým se mění zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony [č. 903/0]. In: *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky* [online]. 2016 [cit. 2021-06-18]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=7&CT=903&CT1=0>.
- VONDRÁČEK, V. *Konec vzpomínání: 1938 – 1945*. 1. vyd. Praha: Avicenum, 1988. 326 s.
- Vyhláška č. 79/2013 Sb., o provedení některých ustanovení zákona č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách, (vyhláška o pracovnělékařských službách a některých druzích posudkové péče), ve znění vyhlášky č. 436/2017 Sb.
- Vyhláška č. 277/2004 Sb., o stanovení zdravotní způsobilosti k řízení motorových vozidel, zdravotní způsobilosti k řízení motorových vozidel s podmínkou a náležitosti lékařského potvrzení osvědčujícího zdravotní důvody, pro něž se za jízdy nelze na sedadle motorového vozidla připoutat bezpečnostním pásem, ve znění pozdějších předpisů.
- Vyhláška č. 444/2008 Sb., o zdravotní způsobilosti uchazeče o zaměstnání strážníka, čekatele a strážníka obecní policie.
- Zákon č. 86/1920 Sb., o Masarykově Akademii Práce.
- Zákon č. 202/2017 Sb., kterým se mění zákon č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony.
- Zákon č. 262/2006 Sb., Zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 361/2000 Sb., o provozu na pozemních komunikacích a o změnách některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování (zákon o zdravotních službách), ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 582/1991 Sb., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů.

JUDr. Lenka Scheu, Ph.D.

Policejní akademie České republiky v Praze
Lhotecká 559/7
143 01 Praha 4
Česká republika
scheu.l@polac.cz

 <https://orcid.org/0000-0001-9375-2604>

Doc. JUDr. Martin Štefko, Ph.D.

Právnická fakulta
Univerzita Karlova v Praze
Náměstí Curieových 901/7
116 40 Praha 1
Česká republika
stefkom@prf.cuni.cz

 <https://orcid.org/0000-0003-1060-6682>

Samovražda a asistovaná samovražda v trestnom a kánonickom práve¹

Suicide and Assisted Suicide in Criminal Law and Canon Law

Štefan Zeman

Abstract: *The paper deals with the issue of suicide and assisted suicide, especially its ethical, criminal law and canon law evaluation. In the first chapter, the author explains what needs to be perceived under these terms and how they differ from euthanasia, offers current statistics on suicides in the Slovak Republic and discusses basic types of suicides, evaluates the issue of the right to life from an ethical point of view and criticizes the concept of the “right to death”. He concludes that the possible legalization of assisted suicide and euthanasia would have widespread negative consequences. The second chapter of the paper is based on the constitutional guarantees of the right to life, which is also supported by the international obligations of the Slovak Republic in this area. Subsequently, it offers a criminal analysis of suicide and assisted suicide in the Slovak legal system. In the last, third chapter, the author finally discusses the issue from the perspective of the doctrine, law and practice of the Catholic Church.*

Key Words: Criminal Law; Canon Law; Suicide; Assisted Suicide; Euthanasia; Right to Life; Human Dignity; European Court of Human Rights; Criminal Code; Crime of Participation in Suicide; Magisterium of the Catholic Church; Code of Canon Law; Grave Sin; the Slovak Republic.

Abstrakt: *Príspevok sa zaoberá problematikou samovraždy a asistovanej samovraždy, predovšetkým jej etickým, trestnoprávnym a kánonickoprávnym hodnotením. Autor v prvej kapitole vysvetľuje, čo je potrebné vnímať pod týmito pojmami a v čom sa líšia od eutanázie, ponúka aktuálne štatistiky samovrážd v Slovenskej republike a rozoberá základné typy samovrážd, hodnotí otázku práva na život z etického hľadiska a podrobuje kritike pojem „právo na smrť“, pričom prichádza k záveru, že prípadná legali-*

¹ Predložený príspevok vznikol v rámci riešenia výskumného projektu Agentúry na podporu výskumu a vývoja č. APVV-16-0106 s názvom „Trestnoprávna ochrana života a zdravia v podmienkach Slovenskej republiky“, zodpovedný riešiteľ doc. JUDr. Miroslava Vráblová, PhD.

zácia asistovanej samovraždy a eutanázia by mala d'alekosiahle negatívne konzekvencie. V druhej kapitole príspevku vychádza z ústavnoprávnych garancií práva na život, čo podopiera aj medzinárodnými záväzkami Slovenskej republiky v tejto oblasti. Následne ponúka trestnoprávnu analýzu samovraždy a asistovanej samovraždy v právnom poriadku Slovenskej republiky. V poslednej, tretej kapitole autor napokon rozoberá predmetnú problematiku z pohľadu náuky, práva a praxe Katolíckej cirkvi.

Kľúčové slová: Trestné právo; kánonické právo; samovražda; asistovaná samovražda; eutanázia; právo na život; ľudská dôstojnosť; Európsky súd pre ľudské práva; Trestný zákon; trestný čin účasti na samovražde; Magisterium Cirkvi; Kódex kánonického práva; ťažký hriech; Slovenská republika.

1 Úvodom k niektorým faktom a etike samovrážd

Samovražda (latinsky *suicidium*) je nesporne závažný negatívny celospoločenský problém. Rozumieme ňou taký spôsob autodeštruktívneho konania, ktorý vyjadruje zreteľným spôsobom úmysel jedinca dobrovoľne ukončiť vlastný život a cieľavedomú snahu zvoliť k tomuto účelu prostriedky, pri ktorých možno predpokladať, že povedú k zániku života.² Obdobne definuje samovraždu aj profesor Anton Heretik, keď uvádza, že „samovražda je vedomé rozhodnutie ukončiť život sebadeštrukciou so zámerom voľbou situácie a prostriedkov.“³ Ide teda vždy o úmyselné spôsobenie smrti sebe samému.⁴

V tejto súvislosti je však potrebné definovať aj so samovraždou úzko súvisiace pojmy, ktoré budú v nasledujúcom kontexte ešte kľúčové, ako uvidíme.

Prvým dôležitým pojmom bude v tejto súvislosti *asistovaná samovražda*, t.j. prípad, keď osoba A pomôže osobe B ukončiť jej život samovraždou. V tomto prípade bude teda takisto smrť pochádzať z vlastnej ruky, avšak samovrahovi, s jeho súhlasom a ako prejav jeho vôle pomáha pri vykonaní samovraždy aj iná osoba. Okrem samotnej pomoci pri sa-

² Bližšie pozri VIEWEGH, J. *Sebevražda a literatura*. 1. vyd. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 1996, s. 19-28. ISBN 80-85880-10-5.

³ Bližšie pozri HERETIK, A. *Základy forenznej psychológie*. 1. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1994, s. 162. ISBN 80-08-01870-4.

⁴ Bližšie pozri *Rozhodnutie Najvyššieho súdu Slovenskej socialistickej republiky zo dňa 19. 2. 1985, sp. zn. 3 To 8/85; R 24/1986*.

movražde môže asistovaná samovražda spočívať aj v pohnutí k takému konaniu, prípadne v nezabránení.⁵ *Lekársky asistovaná samovražda* je za sa prípad, keď je to lekár, kto pomôže osobe spáchať samovraždu. Lekárska asistencia pri samovražde predstavuje pomoc spočívajúcu napríklad v zaobstaraní, sprostredkovaní, pripravení či podaní prostriedkov alebo vo vytvorení prostredia na pacientovo sebausmrtenie, prípadne v poučení o užití látok. Ide teda o pojem významovo užší než asistovaná samovražda, nakoľko v tomto prípade sa črtá špeciálny subjekt – lekár, prípadne iný zdravotnícky pracovník.⁶

Odhaduje sa pritom, že na celom svete sa ročne dokoná asi milión samovrážd.⁷ V Európskej únii tvorí smrť následkom samovražedného konania takmer 25 % zo všetkých úmrtí spôsobených externými faktormi.⁸ Navzdory tomu, že prevalencia⁹ samovražedného správania sa znižuje, stále v Európe následkom samovráždy umiera približne 10 až 15 zo 100 000 obyvateľov ročne.¹⁰ Vo východnej Európe je však podľa výskumov miera samovrážd až dvakrát vyššia.¹¹

⁵ K trestnoprávnym dôsledkom asistovanej samovráždy pozri bližšie 2. kapitolu tohto príspevku.

⁶ Nemožno si preto zamieňať pojmy lekársky asistovaná samovražda a eutanázia. Hraničnou situáciou, keď sa asistencia pri samovražde môže stať aktívnou eutanáziou, sú prípady súčinnosti pri aplikácii látky, napríklad priložením pohára s látkou k ústam. Konanie teda môže v danom prípade podľa právneho poriadku Slovenskej republiky naplniť skutkovú podstatu účasti na samovražde, ale aj (úkladnej) vraždy. K tomu pozri bližšie takisto 2. kapitolu tohto príspevku.

⁷ Bližšie pozri CHISHTI, P., D. H. STONE, P. CORCORAN, E. WILLIAMSON, E. PETRIDOU, et al. Suicide Mortality in the European Union. *European Journal of Public Health* [online]. 2003, vol. 13, no. 2, s. 108-114 [cit. 2021-08-25]. ISSN 1464-360X. Dostupné na: <https://doi.org/10.1093/eurpub/13.2.108>.

⁸ Bližšie pozri KAMARÁDOVÁ, D., J. PRAŠKO a K. LÁTALOVÁ. Sebevražednosť a úzkostné poruchy. *Česká a slovenská psychiatrie*. 2015, roč. 111, č. 3, s. 156. ISSN 1212-0383.

⁹ Prevalencia je štatistický údaj, ktorý udáva výskyt určitého javu spravidla na 100, 1 000 či 100 000 ľudí v určitom mieste a čase. Najčastejšie sa používa v súvislosti s chorobami, môže to však byť aj akýkoľvek iný jav.

¹⁰ Bližšie pozri CHISHTI, P., D. H. STONE, P. CORCORAN, E. WILLIAMSON, E. PETRIDOU, et al. Suicide Mortality in the European Union. *European Journal of Public Health* [online]. 2003, vol. 13, no. 2, s. 108-114 [cit. 2021-08-25]. ISSN 1464-360X. Dostupné na: <https://doi.org/10.1093/eurpub/13.2.108>.

¹¹ Bližšie pozri KÖLVES, K., A. MILNER a P. VÁRNIK. Suicide Rates and Socioeconomic Factors in Eastern European Countries after the Collapse of the Soviet Union: Trends between 1990 and 2008. *Sociology of Health & Illness* [online]. 2013, vol. 35, no. 6, s. 956-970 [cit. 2021-08-25]. ISSN 1467-9566. Dostupné na: <https://doi.org/10.1111/1467-9566.12011>.

V Slovenskej republike bolo v rokoch 2008 – 2019 spáchaných až 6 829 registrovaných samovrážd.¹² V zatiaľ poslednom štatisticky spracovanom roku 2019 bolo zaznamenaných 498 dokonaných samovrážd,¹³ čo predstavuje 9,1 osoby na 100 000 obyvateľov; samovražedných pokusov bolo nahlásených 743 prípadov. Tieto čísla sú z nášho pohľadu alarmujúce!

Pre všetky typy samovrážd je pritom dôležité rozlišovať príčiny a motívy. Príčinami sú všetky vonkajšie a vnútorné nepriaznivé vplyvy, ktoré môžu vo svojom súhrne či jednotlivo privodiť samovražedný čin. Motivácia je podmienená hodnotovými dôvodmi a protidôvodmi bytia. Tento prístup tak podľa Petra Kerecmana¹⁴ umožňuje rozdeliť samovraždy do troch základných skupín:

- a) *impulzívne a skratové samovraždy* – pri ktorých úplne chýba motivácia, ktorá je nahradená bezprostredne pôsobiacim spúšťačom. Tieto činy sú teda viac-menej vždy spáchané v afekte, v stave určitej nepríčetnosti;
- b) *samovraždy s výrazne patologickým pozadím* – kde predmetný patologický substrát vytvára umelú, neprírodnú motiváciu, napríklad psychotické bludy, na základe ktorých sa psychotik zabije;
- c) *bilančné samovraždy* – pri týchto je motivačná štruktúra plne rozvinutá a obsahuje racionálne, hodnotovo podmienené dôvody suicidálneho konania. Charakteristické d'alej je, že motivácia sa vyvíja v ča-

¹² Bližšie pozri Samovraždy a samovražedné pokusy v Slovenskej republike 2019. In: *Národné centrum zdravotníckych informácií* [online]. 2020-06-08 [cit. 2021-08-25]. Dostupné na: <http://www.nczisk.sk/Aktuality/Pages/Samovrazdy-a-samovrazedne-pokusy-v-Slovenskej-republike-2019.aspx>.

¹³ Z toho výrazne prevažovali samovraždy mužov (83,5 %) nad samovraždami žien (16,5 %). Dlhodobu najviac samovrahov sa u nás pohybuje vo vekovej kategórii 50 – 59 rokov, stále sa však zvyšuje podiel 70 a viacročných osôb. Najnižšie zastúpenie samovrahov je vo vekovej kategórii 0 – 14 rokov. Napriek tomu v roku 2019 spáchali samovraždu až dvaja 14-roční chlapci, pričom počet samovražedných pokusov, bohužiaľ, dlhodobo narastá práve vo vekovej kategórii 0 – 14, respektíve 15 – 19-ročných. Z hľadiska sociálneho a ekonomického statusu bolo takmer 27 % z obetí samovrážd nezamestnaných, pravidelné zamestnanie malo len 24 % z nich. Podľa vzdelania ide spravidla o osoby bez maturity, prípadne so stredoškolským vzdelaním. Podľa rodinného stavu prevažovali slobodní. Motívom činu boli predovšetkým konflikty a rodinné problémy, existenčné problémy boli až na treťom mieste. Najčastejším spôsobom vykonania samovraždy u mužov aj žien bolo obesenie, nasledoval skok z výšky. Pri pokusoch samovrážd prevažovalo poškodenie ostrým predmetom, následne užitie sedatív a iných liekov. Alkohol alebo iná návyková látka bola pri samovraždách prítomná vo vyše 38 % prípadov.

¹⁴ Bližšie pozri KEREČMAN, P. *Eutanázia, asistovaná samovražda – právne aspekty*. 1. vyd. Bratislava: Eurounion, 1999, s. 63. ISBN 80-88984-01-7.

sovo dlhšom úseku, má ústredný motív. Práve pevnosť rozhodnutia a vôľa zomrieť sú jedným z kritérií, ktoré napomáhajú odlíšiť bilančnú samovraždu od samovrážd ostatných. Bilančné samovraždy bývajú uváženejšie, sú vedené cieľavedome, spravidla s menej krutým spôsobom spáchania. Je tu aj väčšia pravdepodobnosť smrteľného výsledku samovráždy, a aj výber miesta je taký, aby samovrah nebol vyrušený.

Stotožňujeme sa s Petrom Kerecmanom aj v tom, že vždy je potrebné individuálne posúdiť, či osoba, ktorá sa o samovraždu pokúsila, konala v stave duševnej poruchy, nepríčetnosti, respektíve bez rozmyslu a nerozvážne, alebo tam bol aj jasný racionálny prvok. Napriek tomu, že asi 80 % suicidálnych pacientov spĺňa kritériá psychickej choroby,¹⁵ samovrahovia v chápaní súčasnej vedy už prestali byť degenerovanými šialencami či abnormálnymi zbabelcami.¹⁶ Dodávame však, že to nie sú ani žiadni hrdinovia, ktorých činy by sme mali obdivovať, ale takisto ani zločinci, ktorých by bolo potrebné trestať.

Právo na ochranu života a zdravia patrí pritom nepochybne medzi kľúčové základné ľudské práva a slobody. Toto právo je preto prirodzene zakotvené i v Ústave Slovenskej republiky,¹⁷ ako aj v rôznych medzinárodných dokumentoch, ktorými je Slovenská republika viazaná.¹⁸ Dokonca aj slovenské trestné právo kladie ochranu života a zdravia na popredné miesto v rebríčku zákonom chránených hodnôt, čo je demonštrované tým, že trestné činy proti životu a zdraviu boli rekodifikáciou zaradené do I. hlavy osobitnej časti Trestného zákona.¹⁹ Ľudský život je totiž jednoducho nenahraditeľný!

Je pritom nesporné, že súčasťou práva každého človeka na život je právo, aby nebol pozbavený života inak, ako spôsobom stanoveným podľa zákona.²⁰ Predmetom kontroverzných diskusií sa však čoraz viac stáva otázka „*práva na smrť*“, inak povedané, snaha o vymedzenie hraníc, ku

¹⁵ Bližšie pozri KAMARÁDOVÁ, D., J. PRAŠKO a K. LÁTALOVÁ. Sebevražednosť a úzkostné poruchy. *Česká a slovenská psychiatrie*. 2015, roč. 111, č. 3, s. 156. ISSN 1212-0383.

¹⁶ Bližšie pozri KERECEMAN, P. *Eutanázia, asistovaná samovražda – právne aspekty*. 1. vyd. Bratislava: Eurounion, 1999, s. 64. ISBN 80-88984-01-7.

¹⁷ Najmä v článku 15 *Ústavného zákona č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov*.

¹⁸ K tomu pozri bližšie 2. kapitolu tohto príspevku.

¹⁹ Bližšie pozri *Zákon č. 300/2005 Z.z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov*.

²⁰ Bližšie pozri KERECEMAN, P. *Trestnoprávne aspekty samovrážd. Právny obzor*. 1996, roč. 79, č. 5, s. 421. ISSN 0032-6984.

ktorým má právna ochrana ľudského života ustúpiť právu človeka na dôstojné zmieranie, alebo, naopak, aké obmedzenia rozhodnutia jednotlivca o svojej vlastnej smrti musia byť dané, aby sa garantovala adekvát-na ochrana ľudského života.²¹ Pojem „právo na smrť“ bol pritom po prvýkrát sformulovaný už v roku 1895 v knihe Adolfa Josta s názvom *Das Recht auf das Tod*.²² V roku 1920 tému „práva na smrť“ rozvinula publikácia psychiatra Alfreda Hocheho a právnika Karla Bindinga s názvom v preklade *„Poskytnutie súhlasu k zničeniu života, ktorý nie je hodný“*.²³ Už v tomto období možno teda hľadať zárodoky konfliktu práva na život a práva na smrť, stav riešenia ktorého ešte v 90. rokoch 20. storočia profesor Miroslav Kusý zhrnul nasledovne: *„Spoločenský konsenzus výslovne garantuje iba právo na život a nemôže poskytovať obdobné inštitucionálne garancie aj pre právo na smrť. Výnimočný prípad práva na smrť si preto človek môže uplatňovať len bez záruk, neinštitucionálne, a celá ťarcha jeho uplatnenia preto padá iba na jeho vlastné plecia.“*²⁴

Vývoj v prístupe spoločnosti k predmetnej problematike však v uplynulých dvoch desaťročiach závratne akceleroval, pričom dnes vo vzťahu k ukončeniu vlastného života zaznamenávame nepochybne podstatne liberálnejšie trendy, ktoré oprávnenie jednotlivca žiadať vlastnú smrť defilujú ako základné ľudské právo. Dnes je možné v Slovenskej republike, ako zrejme aj v drivej väčšine demokratických a právnych štátov vziať si život beztrestne. Znamená to však azda, že len preto, lebo samovražda už dnes nie je žiadnou právnou normou výslovne zakázaná, že je aj dovolená, nedajbože je morálne v poriadku? V tejto súvislosti zdieľame názor profesora Štefana Lubyho, ktorý uvádza: *„Samovražda nie je len spôsobenie ujmy sebe samému, ale aj nenávratnou spoločenskou stratou, a preto je protiprávna, hoci sa za ňu neukladá sankcia.“*²⁵

Beztrestnosť pokusu vziať si život teda ešte neznamená, že človek má aj právo vziať si život. Predložený príspevok, ktorého primárnym cie-

²¹ Bližšie pozri VOZÁR, J. Právo na smrť. *Právny obzor*. 1993, roč. 76, č. 6, s. 552. ISSN 0032-6984.

²² Bližšie pozri MÖLLERING, J. *Schutz des Lebens – Recht auf Sterben: Zur rechtlichen Problematik der Euthanasie*. 1. Aufl. Stuttgart: Enke, 1977, s. 71. Medizin und Recht, Nr. 3. ISBN 3-432-88811-2.

²³ V nemeckom origináli *Die Freigabe der Vernichtung lebensunwerten Lebens*. Predmetná publikácia bola neskôr jedným z hlavných ideových nástrojov Hitlerovej propagandy etnického zabíjania.

²⁴ Bližšie pozri KUSÝ, M. *Eseje*. 1. vyd. Bratislava: Archa, 1991, s. 187. ISBN 80-7115-007-X.

²⁵ Bližšie pozri LUBY, Š. *Prevenčia a zodpovednosť v občianskom práve: Zväzok I*. 1. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1958, s. 420-421.

lom je aspoň stručne načrtnúť trestnoprávne a následne kánonickoprávne²⁶ aspekty samovraždy a asistovanej samovraždy, vzhľadom na svoje rozsahové limity neumožňuje poskytnúť vyčerpávajúcu morálnu aj právnu analýzu predmetnej problematiky, no už úvodom zdôrazňujeme naše hlboké presvedčenie, že samovražda nie je právom chránené konanie, nie je súčasťou práva jedinca na sebaurčenie,²⁷ a iní preto podľa drvivej väčšiny európskych právnych poriadkov ani nemôžu pri samovražde asistovať. Ak by totiž človek takýmto právom na samovraždu disponoval, bolo by predsa správne a legitímne mu pri samovražde aj pomáhať! Avšak samovraždu je, a i naďalej ju bude potrebné vnímať ako krajne nežiaduci spoločenský fenomén, a aj postmoderná spoločnosť ju musí považovať za morálne odsúdeniahodnú. To napokon judikoval aj Európsky súd pre ľudské práva v prípade *Pretty proti Spojenému kráľovstvu*,²⁸ respektíve v prípade *Haas proti Švajčiarsku*,²⁹ kde jednoznačne stanovil, že štáty majú povinnosť chrániť život, pričom právo na život v sebe nezahŕňa aj právo na smrť a že neexistuje žiadny pozitívny záväzok štátu spočívajúci v záruke nestíhatelnosti osoby pri vykonávaní asistencie pri samovražde alebo v poskytnutí možnosti akejkoľvek inej podpory ukončenia života. V zmysle týchto kľúčových judikátov, ak sa teda štát pridŕžiava všeobecného zákazu asistovanej samovraždy, neporušuje tým základné ľudské práva a slobody, a ani nemožno od krajín požadovať, aby takúto prax legalizovali.³⁰

Keď už však hovoríme o „práve na smrť“, do predmetnej problematiky spadá aj podstatne komplikovanejšia otázka *eutanázie*, ktorou v pravom a vlastnom slova zmysle je potrebné rozumieť čin alebo zanedbanie, ktoré zo svojej povahy úmyselne ukončí život iného, kvôli súcitnému od-

²⁶ Kánonickým právom tu myslíme výlučne právo Katolíckej cirkvi.

²⁷ Bližšie pozri JOBBÁGYI, G. *Az élet joga: Abortusz, eutanázia, művi megtermékenyítés*. 1. kiad. Budapest: Szent István Társulat, 2004, s. 276. ISBN 963-361-589-5.

²⁸ Bližšie pozri *Case of Pretty v. The United Kingdom* [2002-04-29]. Judgement of the European Court of Human Rights, 2002, Application No. 2346/02.

²⁹ Bližšie pozri *Case of Haas v. Switzerland* [2011-01-20]. Judgement of the European Court of Human Rights, 2011, Application No. 31322/07.

³⁰ K podrobnej analýze vývoja judikatúry Európskeho súdu pre ľudské práva v predmetnej oblasti a k jednotlivým posudzovaným prípadom pozri bližšie ZEMAN, Š. a M. VRÁBLOVÁ. K niektorým aspektom problematiky eutanázie. In: V. MARKOVÁ, ed. *Aktuálne otázky trestného práva v teórii a praxi: 7. ročník* [online]. 1. vyd. Bratislava: Akadémia Policajného zboru v Bratislave, Katedra trestného práva, 2019, s. 109-116 [cit. 2021-08-25]. ISBN 978-80-8054-812-4. Dostupné na: <https://www.akademiapz.sk/sites/default/files/KTP/AOTPvTaP/7roc/3%20Aktu%C3%A1lne%20ot%C3%A1zky%20-%207.%20ro%C4%B5Dn%C3%ADk%20-%20e-verzia.pdf>.

stráneniu akéhokoľvek jeho utrpenia, spravidla v terminálnom štádiu jeho nevyliciteľného ochorenia.³¹ Eutanázia sa pritom v závislosti od svojej formy stáva legálnou v čoraz väčšom počte európskych krajín,³² ako aj

³¹ Pri eutanázii je teda vždy kauzálny vzťah medzi úmyselným skrátením života osoby B konaním (nekonaním) osoby A.

Z pohľadu kánonického práva je akákoľvek forma priamej eutanázie kategoricky neprípustná, ide o ťažký hriech a vraždu, ktorá je posudzovaná v zmysle kán. 1397 Kódexu kánonického práva (latinský CIC) a kán. 1450 § 1 Kódexu kánonov východných cirkví (latinský CCEO) ako trestný čin proti životu a slobode človeka, bez ohľadu na to, či pôjde o aktívnu eutanáziu alebo jej pasívnu formu charakterizované nižšie. Ako v tejto súvislosti uvádza pastorálna konštitúcia II. vatikánskeho koncilu o Cirkvi v súčasnom svete *Gaudium et spes* v článku 27: „Všetko, čo je proti samému životu, teda vraždy každého druhu, genocídy, potraty, eutanázia, ako aj samovraždy; všetko, čo poškodzuje celistvosť ľudskej osoby, ako zmrzačovanie, fyzické a duševné trýznenie a psychologické donucovanie; všetko, čo uráža dôstojnosť človeka, ako sú neľudské životné podmienky, svojvoľné väznenie, deportácie, otroctvo, prostitúcia, obchod so ženami a mladistvými; taktiež nedôstojné pracovné podmienky, v ktorých sa zaobchádza s pracujúcimi ako s obyčajnými nástrojmi ziskuchtivosti, a nie ako so slobodnými a zodpovednými osobami; všetky tieto a im podobné veci sú naozaj hanebné činy a poškvrňujú civilizáciu, pričom sú viac na potupu tým, ktorí ich páchajú, než tým, ktorí podstupujú bezprávie, a napokon sú ťažkou urážkou Stvoriteľa.“ Bližšie pozri *Gaudium et spes: Pastorálna konštitúcia o Cirkvi v súčasnom svete* [1965-12-07]. AAS 58 (1966), s. 1025-1120 [online]. 2021 [cit. 2021-08-25]. Dostupné na: <https://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/druhy-vatikansky-koncil/c/gaudium-et-spes>.

Obdobne učí aj *Katechizmus Katolíckej cirkvi* v článku 2277: „Priama eutanázia – nech by na ňu boli akékoľvek dôvody a použili sa akékoľvek prostriedky – spočíva v usmrtení telesne alebo mentálne postihnutých, chorých alebo umierajúcich. Je preto morálne neprijateľná. Takisto aj konanie alebo zanedbanie, ktoré samo osebe alebo zámerne zapríčiňuje smrť s cieľom skončiť bolesť, je vraždou, ktorá je v závažnom rozpore s dôstojnosťou ľudskej osoby a s úctou k živému Bohu, jej Stvoriteľovi. Omyl v úsudku, do ktorého možno s dobrým úmyslom upadnúť, nemení povahu tohto vražedného činu, ktorý je potrebné vždy odsúdiť a vylúčiť.“

A pápež sv. Ján Pavol II. k tomu v článku 66 encykliky *Evangelium vitae* dodáva, že „eutanázia je falošným súcitom a zvrátenosťou, lebo pravé spoločenstvo vedie totiž k solidarite s cudzou bolesťou, ale nie k zabitiu osoby, ktorej utrpenie nie je možné zniesť. Čin eutanázie je o to väčšou zvrátenosťou, keď ho vykonajú tí, ktorí sa majú o chorého starať trpezlivo a s láskou, ako napríklad pokrvní príbuzní alebo tí, ktorí vzhľadom na povahu svojej profesie (napríklad lekári) majú chorého liečiť aj v záverečných a najťažších fázach choroby. Eutanázia sa stáva ešte viac odsúdeniahodnou, keď naberá formu vraždy, vykonanou inými na osebe, ktorá o ňu žiadnym spôsobom nežiadala, ani s ňou nikdy nesúhlasila. A vrcholom svojvoľnosti a nespravodlivosti je situácia, v ktorej niektorí, ako napríklad lekári alebo zákonodarcovia, osobujú si právo rozhodovať o tom, kto má žiť a kto má zomrieť.“

³² *Aktívna dobrovoľná eutanázia* je v Európe legálna v Holandsku, Belgicku a Luxembursku. Rozumieme ňou prípad, keď osoba A aktívne koná a jej konanie vedie priamo samo osebe k smrti osoby B (napríklad intravenózne zavedenie jedu lekárom), a to na základe slobodného vyjadrenia prania spôsobilej osoby B zomrieť. Ide teda o priame, úmyselné

a definitívne riešenie situácie. Z pohľadu slovenského právneho poriadku je neprípustná, ide o trestný čin (úkladnej) vraždy podľa § 144 alebo § 145 Trestného zákona.

Pasívna dobrovoľná eutanázia je v Európe legálna vo Veľkej Británii, Francúzsku, Dánsku, Nórsku, Švédsku, Fínsku, Španielsku, Rakúsku, Maďarsku, Slovinsku a Grécku. V zostávajúcich krajinách je buď trestná, alebo je právna úprava nejednoznačná. Ide o prípad, keď osoba A umožní osobe B umrieť tým, že mu buď odoprie život udržiavajúcu (no inak márnú) liečbu, respektíve ani ju nezačne, alebo od takejto liečby ustúpi (napríklad odpojenie od život udržiavajúcich prístrojov). Prípady pasívnej eutanázie sú však mimoriadne polemické. Je vôbec morálny rozdiel medzi zabitím a úmyselným ponechaním zomrieť? Je potrebné si uvedomiť, že lekár tu takisto nielen predvída, ale priamo zamýšľa smrť pacienta, tá je jeho priamym úmyslom, nielen tolerovaným vedľajším účinkom. So smrťou pacienta je lekár minimálne zmierený. Na druhej strane je však nutné uviesť aj inštitút tzv. *negatívneho reverzu*, teda písomné vyhlásenie pacienta, ktorý odmieta potrebné lekárske úkony aj napriek náležitému poučeniu. Podľa nálezu Ústavného súdu Českej republiky z roku 2001 je právo pacienta nebyť liečený silnejšie než povinnosť lekára liečiť (sp. zn. IV. ÚS 639/2000). Z toho vyplýva, že uskutočnenie zákroku, aj keď život zachraňujúceho, ktorý pacient odmietol a ktorý nemožno ani na základe zákona vykonať bez jeho súhlasu, je protiprávny. *A contrario*, neuskutočnenie takéhoto zákroku je teda plne v súlade s právom. V týchto *lege artis* prípadoch považujeme preto za vhodnejšie používať termín „*terapeutická pasivita na konci života*“.

Lekársky asistovaná samovražda, ktorú sme si charakterizovali už vyššie, je dnes v Európe legálna len vo Švajčiarsku a Nemecku.

Nepriama eutanázia – je potom dlhodobé podávanie utišujúcich liekov, ktorých vedľajším účinkom je skrátenie života chorého (tzv. double effect, dvojitý efekt), kde však úmysel tretej osoby nesmeruje k eutanázii, teda k usmrteniu pacienta, ale výlučne k medikamentóznemu zmierneniu jeho veľkých bolestí (tzv. *paliatívna starostlivosť*). Pojem nepriama eutanázia je preto pomerne zavádzajúci, no slúži na jasné odlíšenie od rôznych jej priamych foriem opísaných vyššie. V tejto súvislosti je potrebné zdôrazniť, že k paliatívnej starostlivosti Katolícka cirkev odpor nemá, nakoľko ide o nevyhnutný vedľajší účinok liečby *lege artis*, a rozhodne nie o snahu usmrtiť trpiaceho pacienta, čo je vlastné iba eutanázii. Katechizmus Katolíckej cirkvi dokonca v tejto súvislosti v článku 2279 uvádza, že „ani keď sa smrť pokladá za veľmi blízku, nemožno oprávnenne prerušiť liečenie, ktoré sa má zvyčajne poskytovať chorej osobe. Používanie utišujúcich liekov na zmiernenie utrpenia umierajúceho, hoci aj s rizikom, že sa mu tým skráti život, môže však byť morálne v zhode s ľudskou dôstojnosťou, ak nie je smrť chcená ani ako cieľ, ani ako prostriedok, ale sa iba predvída a pripúšťa sa ako nevyhnutná. Liečby, ktoré zmiernujú bolesti, sú jednou z vynikajúcich foriem nezištnej lásky. Z tohto dôvodu je ich potrebné podporovať.“ Inak povedané, podľa náuky Katolíckej cirkvi má sa človeku až do jeho úplného konca, ktorým je prirodzená smrť, neustále poskytovať primerané liečenie a medicínska starostlivosť, o to viac v terminálnom štádiu choroby, kedy si človek vyžaduje osobitnú úctu, aby sa mu umožnilo zmierniť strastiplnosť procesu umierania. Je však dôležité zdôrazniť, že človeka nemožno sedatívmi samoúčelne zbaviť jeho vedomia, a má sa tak stať len v nevyhnutných prípadoch za predpokladu, že je to urobené so súhlasom chorého, že bola poskytnutá vhodná informácia príbuzným, že je vylúčený akýkoľvek úmysel eutanázie a že chorý mal možnosť naplniť svoje morálne, rodinné a náboženské povinnosti a dôstojne sa tak pripraviť na smrť. Paliatívna liečba sa tak stáva modernou a dôstojnou starostlivosťou súčasne o fyzické, psychologické, ako aj duchovné potreby, je realizáciou „láskyplnej prítomnosti“ pri chorom a jeho rodine. Žiadneho človeka pritom nemožno podľa náuky

mimo nášho kontinentu.³³ Eutanázia však, vzhľadom na podstatné rozdiely od samovraždy, nie je predmetom tohto príspevku, preto ju tu spomíname len okrajovo.³⁴

Katolíckej cirkvi odpojiť od jedla či tekutín, ani od život udržujúcich prístrojov, a je potrebné mu až do posledného výdychu vždy poskytovať primeranú starostlivosť. Dôraz je tu pritom na slove „primeraná starostlivosť“. Nie je totiž povinnosťou medicínskeho personálu slepo a samoúčelne uskutočňovať mimoriadne a vzhľadom na očakávané výsledky neúmerné liečebné procedúry, tzv. úpornú starostlivosť. Hovoríme v tomto prípade o odmietnutí „liečby za každú cenu“. Nechce sa tým spôsobiť smrť, iba sa pokorne prijme, že jej nemožno zabrániť, človek je však neustále sprevádzaný potrebnou starostlivosťou hodnou dôstojnosti človeka. Zrieknutie sa mimoriadnych a prehnaných prostriedkov preto nie je totožné s asistovanou samovraždou alebo eutanáziou. Rozhodnutie má urobiť chorý, ak je na to oprávnený a je toho schopný, v inom prípade tí, ktorí sú na to oprávnení podľa zákona, pričom majú vždy rešpektovať rozumnú vôľu a oprávnené záujmy chorého. K tomu pozri bližšie články 2276 až 2279. *Katechizmus Katolíckej cirkvi* [online]. 2021 [cit. 2021-08-25]. Dostupné na: <http://www.katechizmus.sk/index.php?action=getfull&kid=2762>; osobitne články 144 až 171. *Nová charta zdravotníckych pracovníkov* [online]. 1. vyd. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 2017. 149 s. [cit. 2021-08-25]. ISBN 978-80-8161-282-4. Dostupné na: <http://www.kklz.sk/files/nova-charta-zdravotnickych-pracovnikov.pdf>; *Kongregácia pre náuku viery: Deklarácia o eutanázii* [lura et bona] [1980-05-05]. AAS 72 (1980), s. 542-552 [online]. 2021 [cit. 2021-08-25]. Dostupné v slovenskom preklade na: <https://kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-vatikanskych-uradov/c/o-eutanazii>; ako aj *Encyklika pápeža Jána Pavla II.: Evangelium vitae* [Encyklika o hodnote a nenarušiteľnosti ľudského života] [1995-03-25]. AAS 87 (1995), s. 401-522 [online]. 2021 [cit. 2021-08-25]. Dostupné na: <https://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-papezov/c/evangelium-vitae>.

Pre doplnenie aj z pohľadu civilného práva, v kontexte nepriamej eutanázie možno tiež uviesť azda najznámejší judikát zo Spojeného kráľovstva o zákonnosti postupov paliatívnej medicíny, a to vo veci doktora Johna Bodkina Adamsa (1997), ktorý nadmernou dávkou heroínu a morfia spôsobil smrť 81-ročnej pacientky. Sudca nariadil, aby porota pri rozhodovaní o vine obžalovaného brala do úvahy to, že pokiaľ primárny cieľ medicíny – navrátenie života – nemôže byť dosiahnutý, je lekár povinný urobiť maximum preto, aby ulavil bolesti svojho pacienta, a to aj za existencie rizika, že nechcene týmto skráti pacientov život. Aj v Nemecku vydal Spolkový súdny dvor rozhodnutie, podľa ktorého je liečba bolesti s neúmyselným smrteľným vedľajším účinkom u umierajúcich pacientov právne prípustná (Rozhodnutie Spolkového súdneho dvora, sp. zn. 3 StR 79/96). Obdobne možno uviesť aj judikaturu Najvyššieho súdu v Spojených štátoch amerických (prípád *Glucksberg* 1997, respektíve prípad *Vacco* 1997).

³³ Aktívna dobrovoľná eutanázia je legálna totiž aj v Kanade, Kolumbii a Západnej Austrálii, lekárske asistovaná samovražda je napríklad legálna vo viacerých štátoch Spojených štátov amerických, ako aj v austrálskom štáte Viktória, a tak ďalej.

³⁴ Z už uvedeného nám vyplýva, že medzi eutanáziou na jednej strane a samovraždou, respektíve asistovanou samovraždou na druhej strane sú viaceré značné rozdiely a že tieto pojmy rozhodne nemožno zamieňať. Najzásadnejší je práve ten, že kým pri eutanázii smrť nastáva z cudzej ruky, pri samovražde, ako aj pri asistovanej samovražde pôjde o úmyselné spôsobenie smrti sebe samému. K tomu pozri bližšie ZEMAN, Š. a M. VRÁBLOVÁ. K niektorým aspektom problematiky eutanázie. In: V. MARKOVÁ, ed. *Aktuálne otázky trestného práva v teórii a praxi: 7. ročník* [online]. 1. vyd. Bratislava: Akadémia Po-

Každopádne, dnes sa veľmi často hovorí, obzvlášť v západných krajinách, o „kvalite života“ a objavujú sa dokonca hnutia za eutanáziu, eufemisticky nazývané hnutiami „za právo zomrieť dôstojne“. Pre súčasného človeka sa otázky života a smrti totižto vôbec nestali ľahšími alebo menej významnými než boli pre generácie pred nami. Slová ako životná prehra, beznádej, existenčná kríza, rozvod, dlhy, finančný bankrot či staroba, bolesť, neliečiteľná choroba, strach a umieranie sa v dnešnej dobe stávajú dokonca stále frekventovanejšími. Stále sa predlžujúca priemerná dĺžka života, spojená s takmer utopickou snahou každého z nás stať sa pánom svojho šťastia, v kombinácii s enormným vedeckým pokrokom v medicíne, prináša čoraz viac diskusií aj o probléme dobrovoľnej smrti ako východisku. Môže však existovať vôbec nejaký okamih, v ktorom už nemá význam v živote pokračovať? Vzťah práva a morálky je osobitne v tejto otázke mimoriadne citlivý a pohľad kánonického práva môže byť mimoriadne obohacujúci.

Podľa mnohých autorov,³⁵ a my sa s tým, bohužiaľ, musíme do veľkej miery stotožniť, uvedené problémy a tápanie súvisia totiž s enormnou sekularizáciou súčasnej postmodernej spoločnosti, s postupným vytrácaním tradičných hodnôt a ideálov³⁶ a s postupujúcim etickým relativiz-

licajného zboru v Bratislave, Katedra trestného práva, 2019, s. 105-132 [cit. 2021-08-25]. ISBN 978-80-8054-812-4. Dostupné na: <https://www.akademiapz.sk/sites/default/files/KTP/AOTPVtAP/7roc/3%20Aktu%C3%A1lne%20ot%C3%A1zky%20-%207.%20ro%C4%8Dn%C3%ADk%20-%20e-verzia.pdf>; KUŘE, J. *Co je eutanazie: Studie k pojmu dobré smrti*. 1. vyd. Praha: Academia, 2018. 297 s. Právo – etika – spoločnosť, č. 4. ISBN 978-80-200-2762-7; DOLEŽAL, A. *Eutanazie a rozhodnutí na konci života: Právní aspekty*. 1. vyd. Praha: Academia, 2017. 284 s. Právo – etika – spoločnosť, č. 3. ISBN 978-80-200-2687-3; HUMENÍK, I. *Ochrana osobnosti a medicínske právo*. 1. vyd. Žilina: Eurokódex, 2011. 288 s. ISBN 978-80-89447-58-9; a MUNZAROVÁ, M. *Eutanazie, nebo paliatívni péče?*. 1. vyd. Praha: Grada, 2005. 108 s. ISBN 80-247-1025-0.

³⁵ Pozri napríklad PAGLIA, V. *Sorella morte: La dignità del vivere e del morire*. 1° ed. Milano: Piemme, 2017. 275 s. ISBN 978-88-6836-851-7; SMITH, J. E. a Ch. KACZOR. *Life Issues, Medical Choices: Questions and Answers for Catholics*. 2nd ed. Cincinnati, OH: Servant, 2016. 182 s. ISBN 978-1-61636-937-8; JOBBÁGYI, G. *Az élet joga: Abortusz, eutanázia, művi megtermékenyítés*. 1. kiad. Budapest: Szent István Társulat, 2004. 303 s. ISBN 963-361-589-5; GAIZLER, Gy. a K. NYÉKY. *Bioetika*. 1. kiad. Budapest: Gondolat, 2003. 416 s. ISBN 963-9450-27-8; NÉMETH, G. *Bioetikai vázlatok: Bioetika és más életerkölcsi kérdések*. 1. kiad. Budapest: Szent István Társulat, 2018. 422 s. ISBN 978-963-277-755-9; MUNZAROVÁ, M. *Eutanazie, nebo paliatívni péče?*. 1. vyd. Praha: Grada, 2005. 108 s. ISBN 80-247-1025-0; ŠLIPKO, T. *Hranice života: Dilemy súčasnej bioetiky*. 1. vyd. Trnava: Dobrá kniha, 1998. 399 s. ISBN 80-7141-185-X, a mnohí iní.

³⁶ V tejto súvislosti považujeme za potrebné uviesť priam až prorockú myšlienku emeritného pápeža Benedikta XVI.: „Súčasná doba prišla s heslom o smrti Boha. Uisťovali nás, že spoločnosť, ktorá nechá Boha zomrieť, sa stáva slobodnou. V skutočnosti znamená smrť

mom.³⁷ Život sa už dnes mnohokrát neberie ako dar, ale ako obyčajná záležitosť k vlastníctvu. Ak nie je človek zodpovedný voči niekomu vyššiemu, potom jeho autonómia síce vzrastá, no zásada nedotknuteľnosti života súbežne s tým stráca svoju silu. Ak nie je nič po smrti, potom nie je nutné ani uvažovať o neskoršej zodpovednosti za svoje skutky. S tým všetkým súvisí aj súčasná celková kríza v hodnotení zmyslu života. Pre modernú spoločnosť je dnes príznačný individualizmus, kde sa stáva dôležitým len to, čo je dobré pre mňa, tu a teraz, kde len ten človek znamená niečo, ktorý podáva výkon, ktorý má moc či vplyv. Zmyslom života sa stávajú konzum, majetok, postavenie, sociálny status, životná úroveň. Ako má v tejto atmosfére ospravedlniť svoju existenciu človek, ktorý nevidí východisko, ktorý trpí zatiaľ neliečiteľnou chorobou, ktorý sa o seba napríklad pre svoj vek už nedokáže postarať? Uvedený spôsob moderného myslenia totiž nepriznáva životným skúškam, utrpeniu a umieraniu vôbec žiadny zmysel a zahmlieva rozdiel medzi hodnotou človeka v zmysle dôstojnosti a jeho hodnotou v zmysle užitočnosti.³⁸

Patrí nám však život skutočne až do takej miery, aby sme aj s jeho ukončením mohli úplne ľubovoľne zaobchádzať? Aké sú obmedzenia našej vlastnej slobody? Siahajú autonómia človeka až ku smrti? Nemali by byť práva jednotlivca obmedzované predovšetkým kvôli vzájomnej previazanosti s inými, vzhľadom k zodpovednosti voči členom rodiny, voči spoločnosti? Existuje vôbec „právo“ na smrť? Je takéto spojenie logicky koherentné? Ako ospravedlníme fakt, že právny štát, ktorý stavia a musí stavať v prvom rade na ochrane práva na život, ktorý je skutočne tou najvyššou hodnotou, tak ten istý štát dnes ochraňuje aj domnelé právo na sebaďaštrusť?

Boha aj koniec slobody spoločnosti, pretože tým zomiera aj zmysel pre orientáciu. Zrazu chýba orientačné kritérium, ktoré nás doteraz učilo rozlišovať dobro od zla... Zrazu nemôže byť nič absolútne dobré ani nič absolútne zlé, ale len relatívne ohodnotiteľné. Už neexistuje dobro, ale len to, čo je v danom okamihu a za daných okolností relatívne lepšie... Všetko sa však razom zmení, keď Boha položíme pred všetko ostatné, ak ho nenecháme len niekde v ústraní, ale uprednostníme ho ako stredobod nášho myslenia, hovorovania i konania.“ Bližšie pozri BENEDIKT XVI. *Návrat k Bohu: Hriech zneužívania v Cirkvi*. 1. vyd. Bratislava: Lúč, 2020. 97 s. ISBN 978-80-8179-168-0.

³⁷ Bližšie pozri článok 70. *Encyklika pápeža Jána Pavla II.: Evangelium vitae* [Encyklika o hodnote a nenarušiteľnosti ľudského života] [1995-03-25]. AAS 87 (1995), s. 401-522 [online]. 2021 [cit. 2021-08-25]. Dostupné na: <https://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-papezov/c/evangelium-vitae>.

³⁸ Bližšie pozri MUNZAROVÁ, M. *Eutanázia, alebo paliatívni pēče?*. 1. vyd. Praha: Grada, 2005, s. 12. ISBN 80-247-1025-0.

Pre účely nášho príspevku v uvedenej súvislosti teda znie otázka, či má dnes ešte vôbec štát oprávnenie obmedzovať slobodu človeka, ktorý sa rozhodol ukončiť vlastnoručne svoj život? A ako k predmetnej problematike pristupuje náš zákonodarca? Ako vnímajú tak zložitý a citlivý fenomén, ako je samovražda či asistencia pri samovražde, náuka Katolíckej cirkvi a jej právny poriadok?

Za seba vyjadrujeme pritom už opakovane svoje hlboké presvedčenie, že ochraňovať ľudský život je morálnou povinnosťou každej spoločnosti, a to od jeho počatia až po prirodzenú smrť! Aj ak sa „právo na smrť“ prehlási za legálne, aj tak zostáva nemorálnym. Mravnosť totiž nestojí na zákonodarstve ani na výsledkoch referenda. Zákon môže byť dobrým len vtedy, ak je postavený na dobrom etickom základe. Samovražda, a ani eutanázia nie sú a nemôžu byť dôstojnou smrťou! Choroba, existenčné problémy či utrpenie nezbavujú človeka jeho dôstojnosti. Ľudia majú svoju dôstojnosť jednoducho preto, lebo sú ľudskými bytosťami. Nemôžu o ňu prísť tým, že sú slabí, znetvorení, morálne či existenčne na dne, že trpia. V každom trpiacom možno dokonca nájsť viac dôstojnosti než v tých, ktorí o dôstojnosti iných len hovoria! Samovražda a eutanázia navyše nie sú ani súkromnou záležitosťou. Sloboda jedného človeka stojí totiž v protiklade k ochrane celej spoločnosti, ktorej hodnoty rozlepťáva.

Ochrana života bola doposiaľ jednou z najdôležitejších hodnôt našej kultúry a civilizácie. Prípadná legalizácia asistovanej samovraždy a eutanázie preto, z nášho pohľadu, iba znehodnocuje cenu života dlhodobo chorých ľudí, človeka v hlbokých existenčných krízach, ľudí starých či žijúcich s ťažkým hendikepom. A tak možno uzavrieť, že pre legalizáciu predmetných omylov neexistuje žiadne morálne, legálne alebo sociálne opodstatnenie.³⁹ Dobro by bolo iluzórne a sociálne konzekvencie by boli hrôzostrašné!⁴⁰ V každom prípade však otvorenú, úprimnú a konštruktívnu diskusiu o týchto otázkach je určite potrebné privítať.

³⁹ Bližšie pozri SMITH, J. E. a Ch. KACZOR. *Life Issues, Medical Choices: Questions and Answers for Catholics*. 2nd ed. Cincinnati, OH: Servant, 2016, s. 136. ISBN 978-1-61636-937-8.

⁴⁰ V krajinách ako Holandsko či Belgicko, kde je už roky legalizovaná aktívna priama forma dobrovoľnej eutanázie, sa čoraz častejšie objavujú kritické odozvy odbornej aj širokej verejnosti a hovorí sa o tzv. šikmej ploche. Najprv prísne nastavené pravidlá len pre terminálne chorých pacientov sa postupne rozširujú aj na psychicky chorých pacientov, a dokonca je možnosť slobodnej voľby eutanázie už aj pre maloletých po dovŕšení 16. roku veku, a to aj bez súhlasu rodičov. Počet eutanázií tak v týchto krajinách narástol za posledných 10 rokov až trojnásobne. K tomu bližšie pozri TOMPSON, A. a S. KUBY. *The Legalization of Euthanasia and Assisted Suicide: An Inevitable Slippery Slope* [online]. 1st ed.

2 Trestnoprávna analýza samovraždy a asistovanej samovraždy

2.1 Ústavný rámec a medzinárodné záväzky Slovenskej republiky

Ešte predtým, než prejdeme k úprave a trestnoprávnym súvislostiam samovraždy a asistovanej samovraždy *de lege lata* u nás, je nutné stručne sa vrátiť k ústavnému rámcu a medzinárodnoprávnym záväzkom Slovenskej republiky v tejto oblasti. Je potrebné opakovane vyzdvihnúť, že všetky dokumenty upravujúce základné ľudské práva obsahujú ustanovenia chrániace právo na život ako základné ľudské právo, pričom z judikatúry Európskeho súdu pre ľudské práva vyplýva, že z práva na život nevyplýva právo na smrť.⁴¹ V žiadnom z týchto dokumentov nie je výslovne zakotvené právo rozhodovať alebo spolurozhodovať o svojej smrti. Zároveň však vymedzujú aj určité výnimky, keď pozbavenie života nie je porušením práva na život.⁴²

Z medzinárodných dokumentov, ktorými je Slovenská republika viazaná a ktoré majú v zmysle článku 7 ods. 5 Ústavy Slovenskej republiky dokonca prednosť pred zákonmi, možno na prvom mieste v tomto kontexte uviesť *Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd*, ktorý v článku 2 uvádza, že právo na život každého je chránené zákonom, respektíve že nikoho nemožno úmyselne pozbaviť života, okrem výkonu súdom uloženého trestu nasledujúceho po uznaní viny za spáchanie trestného činu, pre ktorý zákon ukladá tento trest. Parlamentné zhromaždenie Rady Európy dokonca v roku 1999 vydalo vyhlásenie, že členské štáty Rady Európy by mali „vo všetkých ohľadoch rešpektovať a chrániť dôstojnosť terminálne chorých a zomierajúcich osôb“, potvrdiac tak zákaz zámerného odňatia života terminálne chorým alebo umierajúcim osobám.⁴³ V roku 2012 Parlamentné zhromaždenie Rady Európy v rezolúcii znovu potvrdilo kategorický nesúhlas s akoukoľvek formou legalizovania eutanázie, keď stanovilo: „... eutanázia závislej ľudskej by-

Vienna: ADF International, 2017. 28 s. [cit. 2021-08-25]. Dostupné na: https://adfflegal.blob.core.windows.net/international-content/docs/default-source/default-document-library/resources/white-papers/a5-book_euthanasia-ebook-finalc.pdf.

⁴¹ Bližšie pozri *Case of Pretty v. The United Kingdom* [2002-04-29]. Judgement of the European Court of Human Rights, 2002, Application No. 2346/02 (viď 1. kapitolu tohto príspěvku).

⁴² Bližšie pozri VLČEK, R. a Z. HRUBEŠOVÁ. *Zdravotnícke právo*. 1. vyd. Bratislava: EPOS, 2007, s. 190. ISBN 978-80-8057-705-6.

⁴³ Bližšie pozri § 9. Recommendation 1418 (1999).

*tosti, v zmysle úmyselného zabitia skutkom alebo zanedbaním pre jej údajné dobro, musí byť vždy zakázaná.*⁴⁴

Ďalej sa možno takisto zmieniť aj o *Medzinárodnom pakte o občianskych a politických právach*, ktorý v článku 6 opakuje zákonom chránené právo každého na život a zakazuje svojvoľné pozbavenie života.⁴⁵

Okrem už uvedeného, ústavný rámec u nás vyplýva najmä z *ústavného zákona č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky* v znení neskorších predpisov, a to osobitne z článku 15 Ústavy, podľa ktorého má každý právo na život a nikto nesmie byť pozbavený života (ods. 1), pričom však nie je porušením práv, ak bol niekto pozbavený života v súvislosti s konaním, ktoré podľa zákona nie je trestné (ods. 4). Z tohto ustanovenia vyplýva jednak negatívny záväzok (t.j. ako právo nebyť pozbavený života), ako aj pozitívny záväzok spočívajúci v povinnosti štátu za určitých podmienok aktívne chrániť ľudský život.⁴⁶ Obdobnú, takmer až identickú úpravu ochrany práva na život nájdeme aj v článku 6 *Listiny základných práv a slobôd* (ďalej aj „Listina“).⁴⁷

Hoci je ľudský život najvyššia zákonom chránená hodnota, právo na život predsa len nie je absolútne neobmedziteľné a umožňuje sa tak zákonom taxatívne vymedziť konania, ktoré nemožno považovať za porušenie tohto práva.⁴⁸ To by sa mohlo dotýkať aj problematiky asistovanej samovraždy, prípadne eutanázie. Zástancovia asistovanej samovraždy a eutanázie v česko-slovenskom priestore sa preto v tejto súvislosti najčastejšie odvolávajú na článok 7 Listiny, ktorý zahŕňa právo na súkromie a z neho odvodzované právo na odmietnutie liečby, ako aj na článok 8 Listiny, ktorý síce zaručuje osobnú slobodu, avšak, podľa nášho názoru, nemôže byť oporou pre právo požiadať o usmrtenie zo súcitu či právo požadovať pomoc pri samovražde. Rovnako ďalší podporný argument

⁴⁴ Bližšie pozri § 5. Resolution 1859 (2012).

⁴⁵ Bližšie pozri *Rezolúciu Valného zhromaždenia Organizácie Spojených národov č. 14668 zo dňa 19. 12. 1966, publikovanú v Zbierke zákonov ako Vyhláška ministra zahraničných vecí č. 120/1976 Zb. o Medzinárodnom pakte o občianskych a politických právach a Medzinárodnom pakte o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach*.

⁴⁶ Bližšie pozri WAGNEROVÁ, E., V. ŠÍMÍČEK, T. LANGÁŠEK, I. POSPÍŠIL, et al. *Listina základných práv a slobôd: Komentár*. 1. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2012, s. 150 a nasl. ISBN 978-80-7357-750-6.

⁴⁷ Bližšie pozri *Ústavný zákon č. 23/1991 Zb., ktorým sa uvádza Listina základných práv a slobôd ako ústavný zákon Federálneho zhromaždenia Českej a Slovenskej Federatívnej republiky*.

⁴⁸ Bližšie pozri DOLEŽAL, A. *Eutanázie a rozhodnutí na konci života: Právni aspekty*. 1. vyd. Praha: Academia, 2017, s. 218. Právo – etika – spoločnosť, č. 3. ISBN 978-80-200-2687-3.

nachádzajú v interpretácii článku 10 Listiny, ktorý zakotvuje právo na zachovanie ľudskej dôstojnosti, z ktorého potom odvodzujú aj právo na dôstojnú smrť. Prax je však v protiklade k tomuto názoru, pričom tvrdí, že predmetom ochrany uvedeného článku Listiny sú česť a dôstojnosť občana vo vzťahu k spoločnosti, a nie v bioetickom vnímaní tohto pojmu.⁴⁹ Naopak, odporcovia samovrážd a eutanázie vnímajú právo na život ako absolútne právo, ktoré nesmie byť nikomu odopreté.

Nech už je, alebo nie je ústavný rámec dostačujúci pre prípadné legislatívne riešenie otázky asistovanej samovráždy alebo eutanázie, zákon č. 300/2005 Z.z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov (ďalej len „Trestný zákon“), ktorý nadobudol účinnosť od 1. januára 2006, hoci sa vzdáva trestného stíhania samovráždy, ako sme to už opakovane uviedli vyššie, asistovanú samovraždu a eutanáziu nepripúšťa a takéto konania sú v slovenskom právnom poriadku trestné.⁵⁰ Trestný zákon nepozná ani privilegovanú skutkovú podstatu trestného činu usmrtenia na žiadosť alebo usmrtenia zo súcitu, hoci v odbornej literatúre nájdeme minimálne od rekodifikácie trestného práva u nás viaceré návrhy *de lege ferenda* v tejto oblasti.⁵¹

2.2 Samovražda a asistovaná samovražda v slovenskom trestnom práve

Samovražda je úmyselné spôsobenie smrti sebe samému.⁵² Na použitých prostriedkoch nezáleží, a preto môže ísť o samovraždu zastrelením, obe-

⁴⁹ Bližšie pozri KUČA, R. a A. JAHNSOVÁ. Právni aspekty euthanasie. *Právni rozhledy*. 1997, roč. 5, č. 7, s. 356. ISSN 1210-6410.

⁵⁰ K jednotlivým trestnoprávnym aspektom eutanázie v slovenskom právnom poriadku pozri napríklad ZEMAN, Š. a M. VRÁBLOVÁ. K niektorým aspektom problematiky eutanázie. In: V. MARKOVÁ, ed. *Aktuálne otázky trestného práva v teórii a praxi: 7. ročník* [online]. 1. vyd. Bratislava: Akadémia Policajného zboru v Bratislave, Katedra trestného práva, 2019, s. 105-132 [cit. 2021-08-25]. ISBN 978-80-8054-812-4. Dostupné na: <https://www.akademiapz.sk/sites/default/files/KTP/AOTPvTaP/7roc/3%20Aktu%C3%A1lne%20ot%C3%A1zky%20-%207.%20ro%C4%8Dn%C3%ADk%20-%20e-verzia.pdf>.

⁵¹ K tomu pozri bližšie BURDA, E. Vražda versus úkladná vražda a problematika eutanázie v rekodifikovanom Trestnom zákone. *Bulletin slovenskej advokácie*. 2005, roč. 11, č. 12, s. 35 a nasl. ISSN 1335-1079; BALÁŽ, P. K problematike trestno-právnej zodpovednosti eutanázie. In: P. KURUC, ed. *Rekodifikovaný Trestný zákon a Trestný poriadok – analýza poznatkov z teórie a praxe*. 1. vyd. Bratislava: Eurokódex, 2011, s. 518 a nasl. ISBN 978-80-89447-57-2; a BELEŠ, A. Niektoré aspekty účasti na samovražde a komparácia právnych úprav vo vybraných krajinách. *Acta Facultatis Iuridicae Universitatis Comenianae*. 2017, diel 36, č. 1, s. 12 a nasl. ISSN 1336-6912.

⁵² Bližšie pozri IVOR, J. et al. *Trestné právo hmotné: Osobitná časť: II. zväzok*. 2. dopln. a preprac. vyd. Bratislava: Iura Edition, 2010, s. 45. ISBN 978-80-8078-308-2.

sením, požitím jedu, a podobne. Hoci je nežiaducim javom, nemožno jej riešenie v modernej dobe hľadať v jej trestnom postihu.⁵³ Samovražda ani pokus samovraždy teda nie sú trestným činom. Ako uvádza profesor Jiří Jelínek a kolektív, trestanie samovraždy by nebolo ani účinné, ani účelné. Beztretnosť samovraždy je výdobytkom moderného, humanisticky orientovaného trestného práva.⁵⁴

Trestná je však účasť na samovražde. Asistovaná samovražda sa v právnom poriadku Slovenskej republiky stíha podľa § 154 Trestného zákona ako trestný čin účasti na samovražde.⁵⁵ Ako sme už vyššie poznamenali, pôjde pritom o prípad, keď osoba A pomôže osobe B ukončiť jej život samovraždou. V tomto prípade teda pochádza smrť z vlastnej ruky, kým pri eutanázii z cudzej ruky, avšak v oboch prípadoch so súhlasom a ako prejav vôle danej osoby.⁵⁶ Nemožno preto zamieňať pojmy eutanázia a asistovaná samovražda, aj keď medzi nimi existuje úzky súvis.

Objektom daného trestného činu je záujem na ochrane ľudského života pred konaním osôb, ktoré prispievajú k tomuto sociálno-patologickému javu.⁵⁷ Ustanovenie § 154 Trestného zákona je tak namierené proti tým, ktorí ku spáchaniu samovraždy úmyselne prispievajú. Nestačí, že páchatel mal účasť na udalosti, pri ktorej si iný sám spôsobil smrť neúmyselne.⁵⁸

⁵³ Bližšie pozri ŠÁMAL, P. et al. *Trestní zákoník II: Zvláštní část (§ 140 – 421): Komentář*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 1522. ISBN 978-80-7400-428-5.

⁵⁴ Bližšie pozri JELÍNEK, J. et al. *Trestní zákoník a trestní řád s poznámkami a judikaturou*. 4. aktualiz. vyd. Praha: Leges, 2013, s. 203. ISBN 978-80-87576-69-4.

⁵⁵ Bližšie pozri § 154 ods. 1 Trestného zákona: „Kto iného pohne k samovražde alebo inému k samovražde pomáha, ak došlo aspoň k pokusu o samovraždu, potrestá sa odňatím slobody na šesť mesiacov až tri roky.“

§ 154 ods. 2 Trestného zákona: „Odňatím slobody na tri roky až osem rokov sa páchatel potrestá, ak čin uvedený v odseku 1

a) spácha závažnejším spôsobom konania (t.j. napríklad porušenie dôležitej povinnosti vyplývajúcej páchatelovi z jeho zamestnania – lekár; alebo na viacerých osobách, a tak ďalej – pozn. autora)

b) na chránenej osobe (napríklad na osobe vyššieho veku, chorej osobe, a tak ďalej – pozn. autora), alebo

c) z osobitného motívu (napríklad na objednávku alebo z pomsty – pozn. autora).“

⁵⁶ Bližšie pozri MITLÖHNER, M. Ke vzťahu trestného činu účasti na sebevražde a euthanasie. *Trestní právo*. 2003, roč. 8, č. 6, s. 16. ISSN 1211-2860.

⁵⁷ Bližšie pozri ŠÁMAL, P. et al. *Trestní zákoník II: Zvláštní část (§ 140 – 421): Komentář*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 1522. ISBN 978-80-7400-428-5.

⁵⁸ Bližšie pozri *Rozhodnutie Najvyššieho súdu Slovenskej socialistickej republiky zo dňa 19. 2. 1985, sp. zn. 3 To 8/85; R 24/1986*.

Objektívna stránka, teda čím je účasť na samovražde trestná, spočíva buď v tom, že páchatel' pohne iného k samovražde, alebo v tom, že páchatel' inému v samovražde pomáha. Pohnutím k samovražde sa rozumie akékoľvek konanie, ktoré je spôsobilé vzbudiť u iného rozhodnutie spáchať samovraždu.⁵⁹ Môže ísť o prehováranie, poučenie o možnosti spáchať samovraždu, vyvolanie depresívnych stavov, zlé zaobchádzanie, ale aj schvaľovanie samovraždy u inej osoby v úmysle, aby táto osoba samovraždu spáchala. Zdôrazňujeme však, že v zmysle ustálenej judikatúry na naplnenie znaku „*pohne iného k samovražde*“ nestačí, ak páchatel'ovo zlé zaobchádzanie bolo objektívne príčinou samovraždy. Je potrebné, aby sa páchatel' správal voči inému práve s úmyslom, aby tým vzbudil u neho rozhodnutie spáchať samovraždu.⁶⁰ „*Pomáhaním k samovražde*“ sa rozumie akýkoľvek spôsob pomoci.⁶¹ Cieľom je umožnenie alebo uľahčenie inému spáchať samovraždu. Pomocou môže byť priame konanie aktívne aj pasívne (opomenutie).⁶² Môže ísť o pomoc fyzickú aj psychickú (intelektuálnu).⁶³ Fyzická pomoc môže spočívať napríklad v zaobstaraní prostriedkov k spáchaniu samovraždy (napríklad pištole, jedu),⁶⁴ odstránení prekážok (napríklad odlákavie pozornosti zdravotníckeho personálu alebo dozorcov), zaistení podmienok (napríklad umožnenie vstupu do skladiska liekov). Do tejto sféry spadá aj vyrobenie a sprostredkovanie samovražedného zariadenia, ktoré pacient síce nie je schopný skonštruovať, ale vie ho jednoducho uviesť do chodu.⁶⁵ Psychická pomoc môže mať

⁵⁹ Bližšie pozri ČENTĚŠ, J. et al. *Trestný zákon: Veľký komentár*. 2. aktualiz. vyd. Žilina: Eurokódex, 2015, s. 292. ISBN 978-80-8155-053-9.

⁶⁰ Bližšie pozri R 24/1986.

⁶¹ Bližšie pozri IVOR, J. et al. *Trestné právo hmotné: Osobitná časť: II. zväzok*. 2. dopln. a preprac. vyd. Bratislava: Iura Edition, 2010, s. 45. ISBN 978-80-8078-308-2.

⁶² Bližšie pozri KEREČMAN, P. *Trestnoprávne aspekty samovražd. Právny obzor*. 1996, roč. 79, č. 5, s. 424. ISSN 0032-6984.

⁶³ Bližšie pozri ŠÁMAL, P. et al. *Trestní zákoník II: Zvláštní část (§ 140 – 421): Komentář*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 1523. ISBN 978-80-7400-428-5.

⁶⁴ Bližšie pozri R 16/1986 – z judikátu: „*Zaobstaranie jedovatej látky, ktorú potom poškodený použil k samovražde, je nutné hodnotiť ako trestný čin účasti na samovražde.*“

⁶⁵ Bližšie pozri BELEŠ, A. Niektoré aspekty účasti na samovražde a komparácia právnych úprav vo vybraných krajinách. *Acta Facultatis Iuridicae Universitatis Comenianae*. 2017, diel 36, č. 1, s. 6. ISSN 1336-6912. Tu možno spomenúť známy prípad amerického patológa Dr. Kevorkiana zo štátu Michigan, ktorý vykonával asistenciu pri samovraždách nevyliciteľne chorých pomocou svojpomocne vyrobeného prístroja Mercitron, ktorý mal pacient sám uviesť do chodu stlačením tlačidla, pričom sa injekčnou striekačkou vopred vpichnutou Kevorkianom dostal do žily pacienta rýchlo účinkujúci liek v smrteľnej dávke. Po súdnom zákaze tohto zariadenia použil u inej pacientky dýchaciu masku spojenú s nádobou s oxidom uhoľnatým, pričom ventil na nádobe si otvorila sama pacientka. Kevor-

potom formu rady (ktoré lieky a ako použiť) alebo utvrdzovania v pred-savzatí spáchať samovraždu.⁶⁶

Je potrebné zdôrazniť, že účasť osoby na samovražde iného na vyvo-denie trestnej zodpovednosti vždy musí byť kauzálna. Podľa niektorých autorov však bude kauzálny nexus významne oslabený a v trestnopráv-nej rovine nedostatočný, a to napríklad v prípadoch, keď osoba prepraví alebo sprevádza samovraha napríklad do Švajčiarska, kde sa prostredníc-tvom občianskych združení poskytujúcich pomoc pri samovražde táto legálne vykonáva.⁶⁷ Aj keď by bez konania sprevádzajúcej osoby k ná-sledku nedošlo, konanie tejto osoby nie je ani zďaleka rovnako dôležitou príčinou, ako napríklad podanie smrtiacej tabletky priamo v príslušnom zariadení.⁶⁸ V tomto smere by mohol byť teda napríklad vodič, ktorý sa-movraha odvezie na výkon samovraždy do zahraničia, len ťažko trestne zodpovedný, nakoľko to nie je dostatočne dôležitá príčina na spôsobenie následku.⁶⁹

Je tiež potrebné uviesť, že prípadné donútenie iného k samovražde, či už fyzickým alebo psychickým nátlakom, nie je možné kvalifikovať ako „*pohnutie k samovražde*“, ale je nutné ho posúdiť ako trestný čin úkladnej vraždy podľa § 144 Trestného zákona, prípadne vraždy podľa § 145 Trestného zákona.⁷⁰

Takisto možno opätovne vyzdvihnúť, ako to vyplýva už aj z predchá-dzajúceho textu, že usmrtenie inej osoby na jej žiadosť, t.j. eutanázia, nie je „*pomocou k samovražde*“, a za už vyššie opísaných okolností sa takéto konanie obvykle kvalifikuje ako (úkladná) vražda, a nie ako účasť na sa-

kian tak asistoval pri samovražde najmenej 130-tich ľudí. Michiganské právo vtedy asis-tenciu pri samovražde nesankcionovalo. V roku 1999 dokonca vykonal aktívnu eutanáziu tým, že sám vpíchal injekciu pacientovi na jeho žiadosť. Bol preto odsúdený za vraždu, zomrel v roku 2011.

⁶⁶ Bližšie pozri DRAŠTÍK, A., R. FREMR, T. DURDÍK, M. RŮŽIČKA, A. SOTOLÁŘ, et al. *Trestní zákoník: Komentář: I. díl (§ 1 až 232)*. 1. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2015, s. 877. ISBN 978-80-7478-790-4.

⁶⁷ K tomu pozri napríklad DOLEŽAL, A. *Eutanazie a rozhodnutí na konci života: Právní aspekty*. 1. vyd. Praha: Academia, 2017, s. 167 a nasl. Právo – etika – společnost, č. 3. ISBN 978-80-200-2687-3.

⁶⁸ Bližšie pozri BELEŠ, A. Niektoré aspekty účasti na samovražde a komparácia právnych úprav vo vybraných krajinách. *Acta Facultatis Iuridicae Universitatis Comenianae*. 2017, diel 36, č. 1, s. 6. ISSN 1336-6912.

⁶⁹ K tomu pozri bližšie *Usnesení Nejvyššího soudu České republiky ze dne 14. 10. 2015, sp. zn. 8 Tdo 1064/2015*.

⁷⁰ Bližšie pozri ČENTĚŠ, J. et al. *Trestný zákon: Velký komentář*. 2. aktualiz. vyd. Žilina: Euro-kódex, 2015, s. 292. ISBN 978-80-8155-053-9.

movraždy. Rovnako tomu tak je aj v prípadoch usmrtenia iného na základe dohody o vzájomnom usmrtení ako spôsobu spoločného dobrovoľného ukončenia života. Ak sa totiž obvinený a poškodený dobrovoľne dohodnú na vzájomnom úmyselnom usmrtení jeden druhého, potom dohodnuté konanie obvineného, ktorého následkom bola smrť poškodeného, naplňuje znaky trestného činu úkladnej vraždy, a nie trestného činu účasti na samovraždy.⁷¹ Ako (úkladnú) vraždu je potrebné kvalifikovať aj ten prípad, ak by išlo o účasť na samovraždy takej osoby, ktorá nie je spôsobilá chápať alebo ovládať svoje konanie.⁷²

Trestný čin je dokonaný, ako to vyplýva zo samotnej dikcie ustanovenia § 154 ods. 1 Trestného zákona, keď sa samovrah aspoň pokúsi o samovraždu, teda ak aspoň započne uskutočňovať samovražedné konanie. Musí však ísť o vážne mienený pokus samovraždy, nielen demonštratívny, napríklad z dôvodu, aby na seba upozornil svoje okolie.⁷³ Ak sa páchatel'ovi nepodarilo naviesť iného k samovraždy, pôjde potom o pokus podľa § 14 ods. 1 Trestného zákona.

Z hľadiska subjektu je potrebné uviesť, že páchatel'om tohto trestného činu môže byť ktorákoľvek trestne zodpovedná fyzická osoba, subjekt je teda všeobecný. V kontexte nášho príspevku ním môže byť napríklad aj lekár alebo iný zdravotnícky personál, prípadne rodinní príslušníci či priatelia samovraha, ktorých by samovrah požiadal o pomoc pri samovraždy. Avšak, *lege artis* informovanie pacienta zo strany lekára o zdravotnom stave, napríklad o nevyliciteľnej chorobe v poslednom štádiu, aj ak by sa pacient rozhodol na základe podanej informácie spáchať samovraždu, nemožno v žiadnom prípade považovať za pohnutie k samovraždy. Na druhej strane, ak by lekár v rámci plnenia informačnej povinnosti spomenul z vlastnej iniciatívy pacientovi napríklad organizované vykonávanie asistencie pri samovraždách vo Švajčiarsku, konal by v rozpore s etickým kódexom, postulujúcim neprípustnosť asistovanej samovraždy,⁷⁴ avšak zrejme bez trestnoprávnych konzekvencií.⁷⁵ Ak by však lekár

⁷¹ Bližšie pozri R 6/1998.

⁷² Bližšie pozri KEREČMAN, P. Trestnoprávne aspekty samovrážd. *Právny obzor*. 1996, roč. 79, č. 5, s. 423. ISSN 0032-6984.

⁷³ Bližšie pozri ŠÁMAL, P. et al. *Trestní zákoník II: Zvláštní část (§ 140 – 421): Komentář*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 1524. ISBN 978-80-7400-428-5.

⁷⁴ Bližšie pozri *Etický kódex zdravotníckeho pracovníka – Príloha č. 4 k zákonu č. 578/2004 Z.z. o poskytovateľoch zdravotnej starostlivosti, zdravotníckych pracovníkoch, stavovských organizáciách v zdravotníctve a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov*. Ten v bode 5 časti s názvom „Zdravotnícky pracovník a výkon jeho povolania“ uvádza: „Zdravotnícky pracovník u nevyliciteľne chorých a zomierajúcich zmierňuje bo-

úmyselne označil využitie asistencie za možné riešenie pacientovej situácie alebo by na samovraždu pacienta nabádal s úmyslom vzbudiť u neho rozhodnutie spáchať samovraždu, išlo by už o pohnutie k samovražde v zmysle skutkovej podstaty predmetného trestného činu.

Pokiaľ ide o subjektívnu stránku, tu sme sa už zmienili, že v prípade trestného činu účasti na samovražde v zmysle § 154 Trestného zákona ide o úmyselný trestný čin, s tým, že páchatel' mal úmysel vzbudiť alebo podporiť rozhodnutie pre samovraždu. Z hľadiska pohnútky konania páchatel'a je dôležité uviesť, že hoci táto nie je rozhodujúca z hľadiska viny, predsa len môže mať zásadný vplyv na stanovenie povahy a závažnosti trestného činu, a tým aj na výmeru trestu. To možno súdmi osobitne zohľadniť najmä pri takej účasti na samovražde, kde páchatel' konal zo súcitu s trpiacim, chorým pacientom, či už ako lekár, zdravotnícky pracovník, rodinný príslušník alebo ako iná osoba konajúca z útrpnosti.

Nesmieme však opomenúť ani otázku trestnosti nezabránenia vykonaniu samovraždy iného a neposkytnutia pomoci inému pred/po samovražde. Trestnosť oboch prípadov je možné odvodiť zo skutkovej podstaty trestného činu neposkytnutia pomoci podľa § 177 Trestného zákona.⁷⁶ Zdravotný stav samovraha môže pred/po pokuse o samovraždu naplňovať znaky nebezpečenstva smrti a príznakov ťažkej ujmy na zdraví. V týchto prípadoch je teda povinnosťou každého, kto tak môže urobiť bez nebezpečenstva pre seba alebo iného, samovražde zabrániť, ako to stanovuje § 177 ods. 1 Trestného zákona. Za neexistencie takéhoto nebezpečenstva nie je možné zbaviť sa povinnosti poskytnúť pomoc.⁷⁷ Túto povinnosť

lešť, rešpektuje ľudskú dôstojnosť, prania pacienta v súlade s právnymi predpismi a zmierňuje utrpenie. Eutanázia a asistované suicídium sú neprípustné." Pozri aj *Etický kódex lekára a zubného lekára – Príloha k zákonu č. 219/2002 Z.z. o povolani lekárov, o Slovenskej lekárskej komore, o povolaní zubného lekára, o Slovenskej komore zubných lekárov a o zmene a doplnení niektorých zákonov*.

⁷⁵ Bližšie pozri BELEŠ, A. Niektoré aspekty účasti na samovražde a komparácia právnych úprav vo vybraných krajinách. *Acta Facultatis Iuridicae Universitatis Comenianae*. 2017, diel 36, č. 1, s. 7. ISSN 1336-6912.

⁷⁶ Bližšie pozri § 177 Trestného zákona:

„(1) Kto osobe, ktorá je v nebezpečenstve smrti alebo javí príznaky ťažkej ujmy na zdraví, neposkytne potrebnú pomoc, hoci tak môže urobiť bez nebezpečenstva pre seba alebo iného, potrestá sa odňatím slobody až na dva roky.

(2) Kto osobe, ktorá je v nebezpečenstve smrti alebo javí príznaky ťažkej ujmy na zdraví, neposkytne potrebnú pomoc, hoci je podľa povahy svojho zamestnania povinný takú pomoc poskytnúť, potrestá sa odňatím slobody na šesť mesiacov až tri roky.“

⁷⁷ Bližšie pozri KRECEMAN, P. Trestnoprávne aspekty samovražd. *Právny obzor*. 1996, roč. 79, č. 5, s. 425. ISSN 0032-6984.

má každý, kto je v dosahu ohrozenej osoby a má možnosť pomoc poskytnúť.⁷⁸ Základná skutková podstata v § 177 ods. 2 Trestného zákona by potom postihovala úmyselné nekonanie zo strany lekára, respektíve zdravotníckeho pracovníka ako špeciálneho subjektu. Podľa § 80 ods. 1 písm. a) zákona č. 578/2004 Z.z. o poskytovateľoch zdravotnej starostlivosti, zdravotníckych pracovníkoch, stavovských organizáciách v zdravotníctve a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov sú lekár a zdravotnícky pracovník všeobecne povinní poskytovať bez meškania prvú pomoc každej osobe, ak by bez takejto pomoci bol ohrozený jej život alebo bolo ohrozené jej zdravie, a ak je to nevyhnutné, zabezpečiť podľa potreby jej ďalšiu odbornú zdravotnú starostlivosť.

Je však sporné, kde leží hranica medzi spáchaním trestného činu účasti na samovražde podľa § 154 Trestného zákona formou opomenutia a formou neposkytnutia pomoci podľa § 177 Trestného zákona. Pritom je ale pre kvalifikáciu vždy nevyhnutné vychádzať z preukázaného úmyslu páchatel'a. Ak napríklad osoba nájde samovraha, ktorý sa už pokúsil o samovraždu, a neposkytne mu pomoc, dopustí sa trestného činu neposkytnutia pomoci podľa § 177 Trestného zákona, pretože samovrah už javí príznaky ťažkej ujmy na zdraví alebo je stále v nebezpečenstve smrti. Intenzita týchto príznakov je však nižšia v situácii, keď sa samovrah napríklad postaví do otvoreného okna výškovej budovy. Ak by vtedy tretia osoba ostala nečinnou, dopúšťa sa trestného činu účasti na samovražde podľa § 154 Trestného zákona opomenutím. Samozrejme, ani samovrah, ani iná osoba nemôže zbaviť trestnej zodpovednosti iného, kto mu na jeho žiadosť, prípadne s jeho súhlasom pomoc k samovražde poskytne alebo mu úmyselne pomoc neposkytne v zmysle § 177 Trestného zákona.⁷⁹ To je dôsledkom dikcie ustanovenia § 29 Trestného zákona, ktoré vylučuje okolnosť vylučujúcu protiprávnosť činu v podobe súhlasu poškodeného, pretože ide o čin zameraný proti životu a zdraviu. Je nesporné, že ak by bol z tohto ustanovenia vylúčený dodatok týkajúci sa súhlasu pre prípady života a zdravia, došlo by nielen k faktickej legalizácii eutanázie, ale aj k možnosti realizácie práva na smrť v súvislosti so samovraždou. Ako to však potvrdil aj Európsky súd pre ľudské práva v prípade *Pretty proti Spojenému kráľovstvu*, respektíve v prípade taktiež už vyššie uvedenej kauzy *Haas proti Švajčiarsku*, *de lege lata* právo na asistovanú samovraždu neexistuje.

⁷⁸ K tomu pozri bližšie R 37/1963, R 9/1967, R 37/1969.

⁷⁹ Bližšie pozri KERECMAN, P. Trestnoprávne aspekty samovrážd. *Právny obzor*. 1996, roč. 79, č. 5, s. 426. ISSN 0032-6984.

3 Samovražda a asistovaná samovražda z pohľadu náuky a práva Katolíckej cirkvi

3.1 Neprípustnosť samovraždy a asistovanej samovraždy v biblicko-kresťanskej tradícii

Pre správne pochopenie a hodnotenie autodeštruktívneho činu, ktorým je samovražda, je z pohľadu náuky Katolíckej cirkvi potrebné vziať do úvahy jednak Sväté Písmo, ako aj cirkevnú Tradíciu.

Suicídium v Starom Zákone, hoci nie je explicitne odsúdené⁸⁰ a opakuje sa viackrát,⁸¹ predsa len odporuje hodnotám biblického étosu a poňatiu života v ňom obsiahnutého.⁸² V židovskej tradícii totiž život človeka nemá len antropologický, ale aj silne teologický rozmer; človek nie je autonómna entita, ale je určovaný vzťahom a zodpovednosťou pred Bohom, ako aj pred spoločenstvom, ku ktorému patrí. Jeho pozemský život závisí úplne na celoživotnej blízkosti Stvoriteľa, na živom dialógu s ním.⁸³ Prípady samovrážd sa tak v židovskej tradícii objavujú len extrémne zriedkavo a z obzvlášť závažných dôvodov.⁸⁴ Pre biblického, starozákonného Izraelitu má totiž život posvätný charakter, je pre neho vysoko cenenou hodnotou. Túži po dlhom živote a smrti sa bojí. Izraelita doslova dúfa, že zomrie „starý a uspokojený životom“,⁸⁵ pričom si je vždy vedomý, že jedine Bohu patrí dispozičné právo nad životom človeka.⁸⁶ Dokonca i vtedy, keď Izraelita prežíva v živote kritické a bolestné chvíle a život je pre neho urputným krížom, zostáva v jeho vedomí uchovaná posvätnosť a nedotknuteľnosť života. Teocentrické videnie v biblickom Izraeli dáva človeku

⁸⁰ Bližšie pozri NÉMETH, G. *Bioetikai vázlatok: Bioetika és más életerkölcsei kérdések*. 1. kiad. Budapest: Szent István Társulat, 2018, s. 165. ISBN 978-963-277-755-9.

⁸¹ Pozri napríklad: Sdc 9, 50-56; Sdc 16, 29-31; 1 Sam 31, 3-12; 1 Sam 31, 5; 2 Sam 17, 23; 1 Kr 16, 18; 1 Mach 6, 43-46; 2 Mach 10, 12; 2 Mach 14, 37-46.

⁸² Bližšie pozri ŠRAJER, J. Hodnocení suicidality v biblicko-křesťanské tradici. *Studia Theologica* [online]. 2008, roč. 10, č. 2, s. 1 [cit. 2021-08-25]. ISSN 2570-9798. Dostupné na: <https://studia.theologica.eu/pdfs/sth/2008/02/01.pdf>.

⁸³ Bližšie pozri SCHOCKENHOFF, E. *Ethik des Lebens: Ein theologischer Grundriss*. 1. Aufl. Mainz: Matthias-Grünwald-Verlag, 1993, s. 110-120. Welt der Theologie. ISBN 3-7867-1720-6.

⁸⁴ K tomu pozri bližšie SCHWEITZER, G. Az öngyilkosság megítélése a zsidó hagyományban. In: M. FILÓ, szerk. *Halálos bűn és szabad akarat: Öngyilkosság a jogtudomány tükrében*. 1. kiad. Budapest: Medicina, 2013, s. 67. ISBN 978-963-226-431-8.

⁸⁵ Bližšie pozri Gn 25, 8.

⁸⁶ Bližšie pozri Dt 32, 39: „Pozrite: Ja som sám jediný a niet Boha okrem mňa; ja zabíjam, aj život navraciam, zraňujem, aj uzdravujem; a niet toho, kto by z mojej ruky vykázol!“ Múd 16, 13: „Veď ty máš moc nad smrťou i nad životom, zvädzaš k bránam podsvetia a zasa vyvádzaš!“

nádej aj napriek smútku,⁸⁷ nevedie ho k úteku zo života, ale k dôveryplnému hľadaniu útočiska v Bohu Stvoriteľovi.⁸⁸

V Novom Zákone nachádzame len jeden prípad suicídia,⁸⁹ hoci ani tento prípad Sväté Písmo explicitne nehodnotí. Napriek tomu dochádza v Novom Zákone k určitému kvalitatívnemu posunu a prehĺbeniu požiadavky ochrany ľudského života⁹⁰ a kresťanská a židovská tradícia sa začínajú do určitej miery už rozchádzať.⁹¹ Zásadným obratom sa javí vyjadrenie apoštola sv. Pavla v liste Rimanom: „*Nik z nás totiž nežije pre seba a nik pre seba neumiera; lebo, či žijeme, žijeme Pánovi, či umierame, umierame Pánovi. Či teda žijeme alebo umierame, patríme Pánovi.*“⁹² Túto novozákonnú stať označuje napríklad Bernhard Schöpf za základnú premisu vzťahujúcu sa k diskusiám o suicídiu v ranokresťanskej tradícii, keďže

⁸⁷ Bližšie pozri ŠRAJER, J. Hodnocení suicidality v biblicko-křesťanské tradici. *Studia Theologica* [online]. 2008, roč. 10, č. 2, s. 4 [cit. 2021-08-25]. ISSN 2570-9798. Dostupné na: <https://studiatheologica.eu/pdfs/sth/2008/02/01.pdf>.

⁸⁸ Bližšie pozri Žalm 31, 10-11; 15-16; 20: „... Zmiluj sa, Bože, nado mnou, lebo som v súžení; od zármutku mi chabne oko, duša i vnútro moje. Život sa mi v strastiach mňa a roky v nárekoch. Biedny som a slabnem a chradnú mi kosti. Ja sa však spolieham na teba, Pane, a hovorím: „Ty si môj Boh, v tvojich rukách je môj osud.“ Pane, tvoja dobrota je taká nemierna, preukazuješ ju tým, čo v teba dúfajú...”

⁸⁹ Bližšie pozri Mt 27, 5. Ide o zrejme najznámejší prípad biblickej samovraždy, a to prípad Judáša Iškariotského, ktorý zradil Ježiša za 30 strieborných a následne sa obesil.

⁹⁰ K tomu pozri bližšie Ježišovu reč v Mt 5, 21-22: „Počuli ste, že otcom bolo povedané: »Nezabíjaj!« Kto by teda zabil, pôjde pred súd. No ja vám hovorím: Pred súd pôjde každý, kto sa na svojho brata hnevá.“ Dôležitá je aj stať zo Skutkov apoštolov, kde apoštol Pavol vyslovene odrádza strážcu väzenia od zlého úmyslu siahnuť si na život v dôsledku domnelého zlyhania v službe, Sk 16, 26-28: „O polnoci sa Pavol a Sílus modlili a spievali Bohu chválospevy a väzni ich počúvali. Zrazu nastalo veľké zemetrasenie, až sa pohli základy žalára. Hneď sa otvorili všetky dvere a všetkým sa uvoľnili putá. Keď sa strážca väzenia prebudil a videl dvere väzenia otvorené, vytasil meč a chcel sa zabiť, lebo si myslel, že väzni ušli. Ale Pavol skríkol veľkým hlasom: „Neublížuj si, lebo sme tu všetci!““

⁹¹ Bližšie pozri NÉMETH, G. *Bioetikai vázlatok: Bioetika és más életerkölcsi kérdések*. 1. kiad. Budapest: Szent István Társulat, 2018, s. 167. ISBN 978-963-277-755-9. Kým ranokresťanská koncepcia odsudzovala samovraždu ako dobrovoľné zahodenie života a na základe toho ju vnímala vždy ako ťažký hriech, tak zatiaľ rabínska tradícia prihliadala skôr na motív a okolnosti samovraždy, a tak sa táto stala akceptovanou v prípadoch ochrany viery, alebo ak išlo o vojenský konflikt, kedy sa dobrovoľná smrť v mene viery považovala za cennejšiu než život v otroctve.

⁹² Bližšie pozri Rim 14, 7-8.

zreteľne vyjadruje absolútne Božie právo nad životom človeka.⁹³ Samovražda je tak vzbúrou stvoreného bytia proti Stvoriteľovi.⁹⁴

Je to však najmä náuka dvoch veľikánov katolíckej teológie, sv. Augustína a sv. Tomáša Akvinského, ktorá v ich postojoch prináša radikálne a bezvýhradné odmietnutie samovraždy. Svätý Augustín (* 354 – † 430) kladie samovraždu na rovnakú úroveň ako vraždu a trestom za ňu tak môže byť len zatratenie.⁹⁵ Východiskom sa pre neho stáva 5. Božie prikázanie, pričom uvádza: *„Nie nadarmo v kánonických svätých knihách niet Božieho príkazu alebo dovolenia, aby sme sa sami usmrtili, či už pre dosiahnutie nesmrteľnosti alebo pre zbavenie sa, prípadne pre vyhnutie sa nejakému zlu. Máme vedieť, že aj nám zákon prikazuje: »Nezabíjaj«, najmä, keď sa nepridáva: bližného svojho, ako sa pridáva tam, kde sa zakazuje krivé svedectvo: »Neprehovoríš krivého svedectva proti blížnemu svojmu.« »Nezabíjaj« ani druhého, ale ani seba. Niektorí pokladajú samovraždu za hrdinstvo. Keď sa však rozumne pozrieme na vec, vidíme, že práve samovražda je istý druh zbabelosti alebo pýchy. Nieкто nevie zniesť utrpenie alebo poníženie, a preto sa zmárni. Keďže ani proroci, ani apoštolovia, ba ani sám Kristus neučil nič takého, aby sme sa samovraždou vyhli nešťastiam, musíme prijať mienku, že samovražda je zlom, hriechom. Veď Kristus kázal trpezlivo znášať protivenstvá.“*⁹⁶ Augustín tak nevidí žiadny spravodlivý dôvod pre dobrovoľné ukončenie života⁹⁷ a, na rozdiel od vtedy prevládajúceho názoru stoikov, jednoznačne zavrhuje myšlienku, že by samovražda mohla byť za určitých okolností hodná obdivu ako prejav duševnej sily. Samovraždu totiž neospravedlňuje ani snaha uniknúť strastiam života, ani túžba radšej umrieť pre svoje či cudzie minulé hriechy, pretože tie sa dajú odčiniť iba pokáním, ba ani túžba po lepšom živote, ktorý po smrti tak túžobne očakávame, pretože samovrahov jednodu-

⁹³ Bližšie pozri SCHÖPF, B. *Das Tötungsrecht bei den frühchristlichen Schriftstellern bis zur Zeit Konstantins*. 1. Aufl. Regensburg: Verlag Friedrich Pustet, 1958, s. 45. Studien zur Geschichte der katholischen Moraltheologie, Nr. 5.

⁹⁴ Bližšie pozri LENZEN, V. *Selbsttötung: Ein philosophisch-theologischer Diskurs mit einer Fallstudie über Cesare Pavese*. 1. Aufl. Düsseldorf: Patmos Verlag, 1995, s. 105. ISBN 3-491-77688-0.

⁹⁵ Bližšie pozri NÉMETH, G. *Bioetikai vázlatok: Bioetika és más életerkölcsi kérdések*. 1. kiad. Budapest: Szent István Társulat, 2018, s. 173. ISBN 978-963-277-755-9.

⁹⁶ Bližšie pozri kapitoly 1.20 a 1.22. SVÄTÝ AUGUSTÍN. *Boží štát* [online]. 1948 [cit. 2021-08-25]. Dostupné na: http://a-repko.sk/knihy/bozi_stat.htm.

⁹⁷ Bližšie pozri ŠRAJER, J. Hodnocení suicidality v biblicko-křesťanské tradici. *Studia Theologica* [online]. 2008, roč. 10, č. 2, s. 9 [cit. 2021-08-25]. ISSN 2570-9798. Dostupné na: <https://studiatheologica.eu/pdfs/sth/2008/02/01.pdf>.

cho lepší posmrtný život nečaká.⁹⁸ V tomto kontexte preto uvádza aj o samovražde Judáša, že bola závažnejším previnením než samotné zrazenie Ježiša, lebo si tak sám zahatal možnosť úprimnej ľútosti a obrátenia. Nie je to totiž smrť, ktorá je zavŕšením života kresťana, ale večný život s Bohom.⁹⁹

Náuku sv. Augustína v predmetnej oblasti si cirkevná prax oficiálne osvojila už na synode v Orléans (533), ktorá nariadila pochovávať samovrahov bez akejkoľvek modlitby a obradov za nich a bez zvonenia, rovnako ako v prípade vrahov.¹⁰⁰ O niečo neskôr synoda v Brage (563) kategoricky zakazovala dokonca už aj odsľúženie svätej omše za samovrahov.¹⁰¹ Synoda v Toledě (693) sa následne zaoberala aj pokusom samovraždy, pričom páchatelom stanovila trest dvojmesačnej exkomunikácie, keďže *diabolico repletus furore*, teda podľahnúc diabolskému pokušeniu, pokúsili sa sami si siahnuť na život.¹⁰² V epoche vrcholného stredoveku určil slávny Graciánov dekrét, že samovrahom je zakázané vyslúžiť cirkevný pohreb a liturgicky sa za nich modliť, ibaže by pred smrťou prejavili ľútosť, lebo bez pokánia zomierajú vo vlastnom hriechu.¹⁰³ Dôležitú úpravu v tomto smere prijala napokon aj synoda vo francúzskom Nîmes (1284), ktorá zakázala samovrahov pochovávať do posvätenej pôdy cintorínov, a práve odtiaľto pramení následný, po stáročia zachovávaný zvyk pochovávať samovrahov len v jarku cintorínov za plotom, respektí-

⁹⁸ Bližšie pozri kapitolu 1.26. SVÄTÝ AUGUSTÍN. *Boží štát* [online]. 1948 [cit. 2021-08-25]. Dostupné na: http://a-repko.sk/knihy/bozi_stat.htm.

⁹⁹ Bližšie pozri NÉMETH, G. *Bioetikai vázlatok: Bioetika és más életerkölcsei kérdések*. 1. kiad. Budapest: Szent István Társulat, 2018, s. 174. ISBN 978-963-277-755-9.

¹⁰⁰ Bližšie pozri *Concilium Aurelianense II.*, 15. kán. Z tohto obdobia je tiež známe stanovisko biskupa Timoteja z Alexandrie, ktorý sa vyjadruje k otázke, či je možné sláviť liturgiu za tých, ktorí si siahli na život v pomätenosti mysle bez toho, že by si plne uvedomovali, čoho sa dopúšťajú. Biskup v odpovedi vyzýva k dôkladnému preskúmaniu, či v danom prípade nejde naozaj o klam, lebo ak by bolo zrejmé, že samovražda bola uskutočnená vedome, musí sa od slávania cirkevných obradov upustiť. K tomu pozri BLÁZQUEZ, N. Die traditionelle kirchliche Morallehre über den Suizid. *Concilium*. 1985, Jg. 21, Nr. 3, s. 210. ISSN 0588-9804.

¹⁰¹ Bližšie pozri *Concilium Bracarense*, 16. kánon.

¹⁰² Bližšie pozri *Concilium Toletanum XVI.*, 4. kán. Túto ranostredovekú cirkevnú prax potvrdzuje aj stanovisko pápeža Mikuláša I., ktorý v roku 860 v odpovedi Bulharom stanovuje, že samovrahovia majú byť pochovaní bez obvyklých ceremónií, bez slávania liturgie, ale nie bezpodmienečne bez humánnych gest. Oprávnenosť takéhoto opatrenia zdôvodňuje ťažkou morálnou vinou, ktorej sa samovrah dopustil s odkazom na Judášovu samovraždu. K tomu pozri bližšie BLÁZQUEZ, N. Die traditionelle kirchliche Morallehre über den Suizid. *Concilium*. 1985, Jg. 21, Nr. 3, s. 210-211. ISSN 0588-9804.

¹⁰³ Bližšie pozri *Decretum Gratiani C.* 23 q. 5 c. 12.

ve za múrom cintorínov. Kňaz dokonca nesmel nosiť pri takomto pohrebe ani predpísané liturgické oblečenie, a aj čas pohrebu musel byť v ne-tradičnú hodinu, t.j. skoro ráno alebo neskoro večer, pričom hrob samovraha sa nemohol označiť jeho menom a musel zostať anonymný.¹⁰⁴ Uvedené synody, hoci išlo len o lokálne cirkevné snemy, ako aj majster Gracián súhlasne vychádzali z Augustínovej náuky a toho, že posledným úkonom samovraha bol neol'utovaný smrteľný hriech, ktorý volá po zatratení, a je preto zbytočné sa za takýchto ľudí modliť a pochovávať ich do posvätenej zeme, ktorá by sa tým len znesvätila.¹⁰⁵ Samovrahov sa dokonca nedotýkali, pochovávali ich spravidla dolu hlavou a s ich pohrebom bolo spojených mnoho povier. Pokiaľ išlo len o pokus samovraždy, takýchto ľudí zatvárali do žalárov a trestali ich rôznymi úkonmi kajúcnosti. Po samovrahoch navyše nebolo možné pre ich rodinných príslušníkov dediť, v pozadí čoho stála snaha zdôrazniť zodpovednosť rodiny zabrániť takýmto konaniam.¹⁰⁶

Argumenty sv. Augustína ďalej rozvinula teológia sv. Tomáša Akvinského (* 1224 – † 1274), podľa ktorého je samovražda takisto smrteľným hriechom, a navyše aj previnením sa proti požiadavkám prirodzeného zákona, podľa ktorého všetko živé chce zachovať svoj život. Samovražda je tak priamym útokom na lásku, ktorú si prirodzene každý sám sebe dlhuje.¹⁰⁷ Ľudský život je totiž podľa sv. Tomáša Boží dar a ako taký je na Bohu úplne závislý, Boh je ten, kto rozhoduje o živote a smrti. Preto tí, ktorí si berú život, hrešia proti Bohu a zničením vlastného života si vedome a slobodne uzurpujú Božiu moc, aby rozhodli vo veci, ktorá im neprislúcha.¹⁰⁸ Človek je navyše aj súčasťou spoločnosti, preto tým, že zabije sám seba, spôsobí bezprávie aj samotnej spoločnosti, voči ktorej má svoje povinnosti. Ak by kolidoval verejný záujem s dobrom jednotlivca,

¹⁰⁴ Obdobne píše aj glosátor Bartolomeus Brixiensis a *Decretum Gratiani* C. 23 q. 5 c. 16.

¹⁰⁵ Bližšie pozri SZUROMI, Sz. A. *Az egyházi intézményrendszer története: Kánonjogtörténeti bevezetés*. 1. kiad. Budapest: Szent István Társulat, 2017, s. 175. Szent István kézikönyvek. ISBN 978-963-277-689-7.

¹⁰⁶ Bližšie pozri NÉMETH, G. *Bioetikai vázlatok: Bioetika és más életerkölcsei kérdések*. 1. kiad. Budapest: Szent István Társulat, 2018, s. 176. ISBN 978-963-277-755-9. V praxi sa to však častokrát obchádzalo, najmä vo vyšších spoločenských kruhoch, vyhlásením suicidanta za slabomyselného, aby nebol odopretý cirkevný pohreb a nebol mu skonfiškovaný majetok.

¹⁰⁷ Bližšie pozri ŠRAJER, J. Hodnocení suicidality v biblicko-křesťanské tradici. *Studia Theologica* [online]. 2008, roč. 10, č. 2, s. 9 [cit. 2021-08-25]. ISSN 2570-9798. Dostupné na: <https://studiatheologica.eu/pdfs/sth/2008/02/01.pdf>.

¹⁰⁸ Bližšie pozri II-II q. 64 a. 5 co. SVĚTÝ TOMÁŠ AKVINSKÝ. *Summa Theologiae* [online]. 2021 [cit. 2021-08-25]. Dostupné na: <http://summa.op.cz/sth.php>.

sv. Tomáš uvádza v zmysle Aristotelovej filozofie, že prednosť má dobro verejné. Človek je síce slobodný, ale jeho sloboda sa vzťahuje len na spôsob života, no nie na smrť, lebo tak, ako jedinec nemá právo vziať život inému, lebo je najvyšším dobrom, nemá právo vziať si ani ten vlastný. Sv. Tomáš tak teologicky, a aj sociologicky zdôrazňuje jednak povinnosť každého človeka milovať seba samého a zachovávať a vážiť si život, a zároveň aj povinnosti jedinca voči Bohu a spoločnosti. Človek je Božím stvorením, patrí teda Bohu a ako člen spoločnosti má voči nej aj svoje záväzky, ktoré ho viažu a nemôže ich svojvoľne odhodiť. Suicídium tak nemôže byť podľa sv. Tomáša Akvinského nikdy prostriedkom k dosiahnutiu dobra, a ani k eliminácii menšieho zla, tobôž nie prejavom statočnosti, iba ak „mäkkého ducha, neschopného zniesť zlé života.“¹⁰⁹

Vyššie uvedená augustínovská a tomistická argumentácia zostala po stáročia široko akceptovanou v práve a liturgickej praxi Katolíckej cirkvi, ktorá ju prevzala aj v rámci kodifikácie svojho dovtedy značne roztriešteného práva. Tá bola zavŕšená vydaním Kódexu kánonického práva z roku 1917 (ďalej aj „CIC 1917“).¹¹⁰ Tento zákonník priamo reguloval aj problematiku samovraždy, ktorú kvalifikoval ako trestný čin proti životu a upravoval ju v kán. 2350 § 2 CIC 1917 v rámci piatej knihy, ktorá upravovala trestné právo Cirkvi. Predmetné ustanovenie sankcionovalo toho, kto vzťahuje na seba ruku vedome a premyslene, ak nastala smrť, odopretím cirkevného pohrebu,¹¹¹ ktorý by bol dovoleným len za predpokladu, že samovrah pred smrťou preukázal aspoň náznak pokánia.¹¹² V prípade pochybností, napríklad či bol čin preukázateľne spáchaný v plnej pričetnosti, bolo potrebné sa poradiť s ordinárom (spravidla diecéznym biskupom), a ak na to nebol priestor, respektíve ak pochybnosti naďalej pretrvávali, mŕtvolu sa síce mala pochovať cirkevne, ale tak, aby sa zabránilo pohoršeniu medzi veriacimi a aby sa vyhlo honosnému charakteru obradov.¹¹³ Odmietnutie cirkevného pohrebu následne tiež znamenalo

¹⁰⁹ Bližšie pozri II-II q. 64 a. 5 ad 5. SVÄTÝ TOMÁŠ AKVINSKÝ. *Summa Theologiae* [online]. 2021 [cit. 2021-08-25]. Dostupné na: <http://summa.op.cz/sth.php>.

¹¹⁰ Bližšie pozri *Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus, Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus* [CIC 1917] [1917-05-27]. AAS 9 II (1917), s. 11-456.

¹¹¹ Bližšie pozri CIC 1917, kán. 1240 § 1 bod 3.

¹¹² Bližšie pozri CIC 1917, kán. 1240 § 1.

¹¹³ Bližšie pozri CIC 1917, kán. 1240 § 2. Určitý posun v rigidite cirkevnej praxe badať potom až v inštrukcii Kongregácie pre Boží kult z 23. septembra 1971, podľa ktorej bolo potrebné sa v prípade zákazu pohrebu vo všetkých právom stanovených prípadoch obrátiť na ordinára, ktorý mal rozhodnúť, či samovraha pochovať cirkevne v duchu pastoračnej múdrosti a rozvážnosti (*prudencia pastoralis*).

i nemožnosť verejne slávených zádušných omší za samovrahov, ako aj omší slávených v deň výročia ich smrti,¹¹⁴ čím sa prakticky zabraňovalo akýmkoľvek verejným bohoslužbám za takéto osoby. Nešlo však akoby ešte o ďalší, následný trest pre suicidanta, ale skôr o preventívny vplyv na veriace spoločenstvo, aby sa vyvarovalo tak ťažkého hriechu, akým je samovražda, ktorou sa páchatel vlastne sám a dobrovoľne vytrháva z Božích rúk a cirkevného spoločenstva.¹¹⁵ Súkromné sväté omše bez účasti ľudu sa však za ich duše slúžiť predsa len mohli.¹¹⁶ Kódex kánonického práva z roku 1917 následne tiež upravoval aj situáciu neúspešných samovrahov, ktorým potom do budúcnosti odopieral prípadnú posvätnú vysviacku,¹¹⁷ respektíve ak to bol už vysvätený klerik, kto sa pokúsil o samovraždu, jeho ordinárovi (spravidla diecéznemu biskupovi) prislúchalo potrestať ho suspendáciou a zákazom duchovnej činnosti.¹¹⁸ Navyše, osoba, ktorá sa pokúsila o samovraždu, nemohla už následne v budúcnosti zastávať ani žiadnu cirkevnú službu, ani vykonávať patronátne právo či službu krstného a birmovného rodiča.¹¹⁹

3.2 Suicídium a súčasné Magistérium a cirkevná prax

Súčasná cirkevná prax je významne poznačená reformným kurzom nastaveným po Druhom vatikánskom koncile (1962 – 1965). Ten mal značný presah aj do súčasného práva Katolíckej cirkvi, do ktorého sa začali postupne čoraz viac premietat i poznatky empirických vied, ako sú psychológia či sociológia, vďaka ktorým si kánonická prax väčšmi začala všímať aj osobné a existenciálne aspekty človeka.¹²⁰ V dôsledku týchto zmien sa v predmetnom kontexte už aj v cirkevnej praxi stále viac poukazuje na nutnosť diferencovaného hodnotenia slobodného rozhodnutia každého suicidanta.¹²¹ To sa odzrkadľuje aj v *de lege lata* platnom a účin-

¹¹⁴ Bližšie pozri CIC 1917, kán. 1241.

¹¹⁵ Bližšie pozri CARIDI, C. Catholic Funerals and Physician-assisted Suicide. In: *Canon Law Made Easy* [online]. 2016-04-07 [cit. 2021-08-25]. Dostupné na: <https://canonlawmadeeasy.com/2016/04/07/suicide-catholic-funerals/>.

¹¹⁶ Bližšie pozri BLÁZQUEZ, N. Die traditionelle kirchliche Morallehre über den Suizid. *Concilium*. 1985, Jg. 21, Nr. 3, s. 211. ISSN 0588-9804.

¹¹⁷ Bližšie pozri CIC 1917, kán. 985 § 5.

¹¹⁸ Bližšie pozri CIC 1917, kán. 2350 § 2.

¹¹⁹ Bližšie pozri CIC 1917, kán. 766 bod 2; kán. 795 bod 2; kán. 2256 bod 2.

¹²⁰ Bližšie pozri ERDŐ, P. *Egyházjog*. 4. jav. kiad. Budapest: Szent István Társulat, 2005, s. 501. ISBN 978-963-361-716-8.

¹²¹ Bližšie pozri ŠRAJER, J. Hodnocení suicidality v biblicko-křesťanské tradici. *Studia Theologica* [online]. 2008, roč. 10, č. 2, s. 12 [cit. 2021-08-25]. ISSN 2570-9798. Dostupné na: <https://studiatheologica.eu/pdfs/sth/2008/02/01.pdf>.

nom Kódexe kánonického práva z roku 1983 (ďalej aj „CIC“ alebo len „Kódex“).¹²²

V súčasnom Kódexe totiž už suicídium nie je uvádzané medzi trestnými činmi proti životu, čo naznačuje, že si už cirkevný zákonodarcia priamo neželá trestnoprávne postihovať samovrahov, čo však neznamená, že by v súčasnosti neexistovala kánonickoprávna reglementácia samovraždy.¹²³ O samovražde sa v súčasnosti platný a účinný Kódex kánonického práva zmieňuje *expressis verbis* len v dvoch prípadoch, a to v kontexte prekážok posvätnej vysviacky a irregularity výkonu *in sacris*.¹²⁴ Ide o prípady osôb, ktoré sa dopustili samovražedného pokusu, a preto už v budúcnosti takéto osoby nemôžu prijať posvätnú vysviacku, pretože samovražedný pokus ich robí trvalo neschopnými, irregulárnymi,¹²⁵ respektíve ide o situáciu, keď sa o samovraždu pokúsi už vysvätený klerik (diakon, kňaz alebo biskup), ktorý sa tak stáva v dôsledku pokusu o samovraždu následne trvalo neschopným na vykonávanie prijatého posvätného stavu.¹²⁶

Kódex sa však aj nepriamo dotýka predmetnej problematiky suicídia. V tomto kontexte v kán. 1184 § 1 bod 3 CIC napríklad stanovuje, že je potrebné odprieť cirkevné pohrebne obrady zjavným hriešnikom, ktorým

¹²² Bližšie pozri *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus* [CIC 1983] [1983-01-25]. AAS 75 II (1983), s. 1-317 [online]. 2021 [cit. 2021-08-25]. Dostupné v slovenskom preklade na: <https://www.kbs.sk/pdf/CIC/CIC2019.pdf>. Súčasný Kódex kánonického práva bol promulgovaný 25. januára 1983, s účinnosťou od 27. novembra 1983 (1. adventná nedeľa toho roku a začiatok nového cirkevného roka) pápežom sv. Jánom Pavlom II. apoštolskou konštitúciou *Sacrae disciplinae leges* pre latinskú Cirkev. Pre východné katolícke cirkvi v plnej jednote s pápežom platí Kódex kánonov východných cirkví (latinsky *Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium*, v skratke CCEO), ktorý bol Jánom Pavlom II. promulgovaný 18. októbra 1990, s účinnosťou od 1. októbra 1991. Bližšie pozri *Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium, auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus* [CCEO 1990] [1990-10-18]. AAS 82 (1990), s. 1045-1363 [online]. 2021 [cit. 2021-08-25]. Dostupné v slovenskom preklade na: <https://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/kodex-kanonickeho-prava/c/cceo>.

¹²³ Mnohí autori hovoria dokonca o potrebe trestnoprávneho postihu samovraždy priamo podľa kán. 1397 CIC, respektíve 1450 § 1 CCEO, ktoré upravujú trestný čin vraždy. K tomu pozri napríklad HÁMORI, A. *Életvédelem a Katolikus Egyház jogrendjében világi jogi ősszehasonlításal*. 1. kiad. Budapest: Szent István Társulat, 2006, s. 63. ISBN 963-361-740-5.

¹²⁴ K tomu pozri bližšie kán. 1041 a 1044 CIC, respektíve kán. 762-763 CCEO.

¹²⁵ Bližšie pozri kán. 1041 bod 5 CIC, respektíve kán. 762 § 1 bod 5 CCEO.

¹²⁶ Bližšie pozri kán. 1044 § 1 bod 3 CIC, respektíve kán. 763 bod 2 CCEO. Je však potrebné dodať, že od týchto irregularít právo pripúšťa aj možnosť dišpenzácie (oslobodenia). K tomu pozri kán. 1045-1049 CIC, respektíve 764-768 CCEO.

ich nemožno priznať bez verejného pohoršenia veriacich, ak pred smrťou neprejavili nijaké znaky pokánia.¹²⁷ Kódex tu síce teda už výslovne neuvádza aj samovrahov, no podľa ustálenej cirkevnej praxe samovrahovia nesporne patria ku zjavným hriešnikom, ak svoj čin spáchali vedome a dobrovoľne. Súčasná cirkevná prax však v tomto smere zaznamenala významný posun a už automaticky neodmieta samovrahom cirkevný pohreb. Z hľadiska pohreb vysluhujúceho klerika je však potrebné dôsledne zvážiť každý jednotlivý prípad a jeho okolnosti, osobu samovraha a jeho príčetnosť, mieru jeho zavinenia, vplyv na verejnú mienku, a tak ďalej. Otázka viny suicidanta, jasnosť jeho poznania a sloboda jeho rozhodovania, ktoré sú určujúce pre hodnotenie daného konania, sú totiž obzvlášť v takýchto prípadoch len veľmi ťažko určiteľné.¹²⁸ Paušálne odopretie pohrebu by navyše u pozostalých mohlo ešte viac prehĺbiť samovraždou blízkeho vzniknuté rany. Cirkevný pohreb sa má samovrahovi teda podľa súčasného práva Katolíckej cirkvi odoprieť len vtedy, ak je zjavná jeho príčetnosť a zodpovednosť. Aj prostredníctvom takéhoto pohrebu je totiž možné evanjelizovať spoločenstvo a poukázať na neoceniteľnú hodnotu ľudského života a nesmiernu hĺbku Božieho milosrdenstva, osobitne voči hriešnikom. Pohreb však má byť za daných okolností nanajvýš skromný a bez okázalostí.¹²⁹ A napokon, ak by o vhodnom postupe za daných okolností boli nejaké pochybnosti, je potrebné sa poradiť s ordinárom (napríklad diecéznym biskupom) a držať sa jeho úsudku.¹³⁰ To zabezpečí jednak unifikovaný postup v rámci celej diecézy, čím sa zabráni zneužívaniu situácie, a tiež je tým chránený aj samotný kňaz, ktorý je zodpovedný za pohreb, aby v danom spoločenstve nevznikali zbytočné trenice, keďže rozhodnutie prichádza zhora.¹³¹ Je taktiež žiaduce dodať, že podľa súčasnej cirkevnej praxe je tomu, komu bol predsa len odopretý cirkevný pohreb kvôli jeho samovražde, potrebné odoprieť aj

¹²⁷ Bližšie pozri kán. 1184 § 1 bod 3 CIC. Uvedenými znakmi pokánia môže byť pritom akákoľvek zdanlivá drobnosť, ako napríklad pobožkanie kríža alebo ruženca, či vôľa sa vyspovedať a žiadosť o privolanie kňaza pred skonom, alebo aspoň prejavená úprimná ľútosť tesne pred smrťou, a tak ďalej.

¹²⁸ Bližšie pozri ŠRAJER, J. Hodnocení suicidality v biblicko-křesťanské tradici. *Studia Theologica* [online]. 2008, roč. 10, č. 2, s. 13 [cit. 2021-08-25]. ISSN 2570-9798. Dostupné na: <https://studiatheologica.eu/pdfs/sth/2008/02/01.pdf>.

¹²⁹ Bližšie pozri KUMINETZ, G. *Az Egyház megszentelő feladata IV.: A megszentelés egyéb eszközei*. 1. kiad. Budapest: Szent István Társulat, 2005, s. 42. ISBN 963-361-577-1.

¹³⁰ Bližšie pozri kán. 1184 § 2 CIC.

¹³¹ Bližšie pozri KUMINETZ, G. *Az Egyház megszentelő feladata IV.: A megszentelés egyéb eszközei*. 1. kiad. Budapest: Szent István Társulat, 2005, s. 38. ISBN 963-361-577-1.

akúkoľvek pohrebnú omšu.¹³² Tento zákaz sa však vzťahuje výlučne len na pohrebnú omšu, čo už teda nevylučuje slávenie verejných svätých omší za spásu duše samovraha neskôr, napríklad v deň výročia jeho smrti, ak to vzhľadom na konkrétnu situáciu nevyvolá u veriacich pohoršenie.

Z uvedeného však nevyplýva, že by náuka Katolíckej cirkvi v súčasnosti problematiku samovraždy, respektíve účasti na samovražde akokoľvek zľahčovala alebo sa jej už tak kategoricky nevenovala. Katechizmus Katolíckej cirkvi v tejto súvislosti totiž jasne uvádza: „*Ľudský život je posvätný, pretože už od svojho začiatku vyžaduje stvoriteľské pôsobenie Boha a navždy zostáva v osobitnom vzťahu k Stvoriteľovi, svojmu jedinému cieľu. Jediné Boh je Pánom života od jeho začiatku až do jeho konca: nikto a za nijakých okolností si nemôže nárokovať právo priamo zničiť nevinnú ľudskú bytosť.*“¹³³ A ďalej pokračuje: „*Každý je za svoj život zodpovedný pred Bohom, ktorý mu ho dal. Boh zostáva zvrchovaným Pánom života. Sme povinní prijímať život s vďačnosťou a chrániť ho na Božiu česť a spásu svojej duše. My sme správcami, nie vlastníkmí života, ktorý nám Boh zveril. Nemôžeme s ním voľne nakladať. Samovražda protirečí prirodzenej náklonnosti človeka zachovať si a udržiavať svoj život. Je v závažnom rozpore s pravou láskou k sebe samému. Zároveň uráža lásku k blížnemu, lebo neprávom pretína putá solidarity s rodinným a národným spoločenstvom a s ľudskou spoločnosťou, voči ktorým máme záväzky. Samovražda protirečí aj láске k živému Bohu. Ak sa samovražda spácha s úmyslom dať príklad najmä mladým, nadobúda aj závažnosť pohoršenia. Úmyselná spolupráca na samovražde je v rozpore s morálnym zákonom. Ťažké psychické poruchy, úzkosť alebo veľký strach pred nejakou životnou skúškou, utrpením alebo mučením však môžu zmenšiť zodpovednosť samovraha. Nemáme pritom strácať nádej na večnú spásu ľudí, ktorí si vzali život. Boh im môže dať príležitosť na spasiteľnú úťosť cestami, ktoré pozná len On sám. Cirkev sa preto modlí za tých, ktorí si siahli na život.*“¹³⁴

V tomto kontexte je napokon potrebné vyzdvihnúť aj náuku sv. Jána Pavla II. v jeho encyklike *Evangelium vitae* z roku 1995 o hodnote a nena-

¹³² Bližšie pozri kán. 1185 CIC.

¹³³ Bližšie pozri článok 2258. *Katechizmus Katolíckej cirkvi* [online]. 2021 [cit. 2021-08-25]. Dostupné na: <http://www.katechizmus.sk/index.php?action=getfullk&kid=2762>. A to preto, lebo človek je jediný tvor na zemi, ktorého Boh chcel pre neho samého, on jediný je povoláný, aby mal poznaním a láskou účasť na Božom živote. Na tento cieľ bol stvorený a v tomto je hlavný dôvod jeho dôstojnosti.

¹³⁴ Bližšie pozri články 2280 až 2283. *Katechizmus Katolíckej cirkvi* [online]. 2021 [cit. 2021-08-25]. Dostupné na: <http://www.katechizmus.sk/index.php?action=getfullk&kid=2762>.

rušiteľnosti ľudského života, v ktorej sa v článku 66 uvádza: „Samovražda je vždy morálne neprípustná v rovnakej miere ako vražda. Tradícia Cirkvi ju trvalo odmietala ako rozhodne zlý čin. Hoci isté psychologické, kultúrne a spoločenské podmienky môžu viesť k činu tak radikálne protirečiacemu vrodenej tendencii každého človeka zachovať si život, že vylučujú alebo zmierňujú subjektívnu zodpovednosť, z objektívneho hľadiska je samovražda hlboko nemorálnym činom, lebo znamená odmietnutie lásky k sebe samému a únik od povinnosti spravodlivosti a lásky k blížnemu vzhľadom na rôzne spoločenstvá, ktorých je súčasťou i vzhľadom na spoločnosť ako celok. Vo svojej najhlbšej podstate je odmietnutím absolútnej Božej moci nad životom a smrťou, o ktorej starodávny izraelský mudrc hovorí v modlitbe takto: „Veď ty máš moc nad smrťou i nad životom, zvädzaš k bránam podsvetia a zasa vyvádzaš!“ Mat' spoluúčasť na samovražednom úmysle iného a spolupracovať pri jeho uskutočnení takzvanou „samovraždou s pomocou“ znamená stať sa spoluvinníkom, niekedy dokonca priamym vykonávateľom nespravodlivosti, ktorú nemožno nikdy ospravedlniť, ani vtedy, keď sa vykoná na požiadanie. Prekvapujúco aktuálne sú tu slová sv. Augustína: „Nikdy nie je dovolené zabiť druhého“, ani keby to chcel, ani keby o to prosil na hranici medzi životom a smrťou, aby sa mu pomohlo vyslobodiť dušu, ktorá zápasí s putami tela a túži sa z nich vytrhnúť; nemožno tak urobiť ani vtedy, keď chorý už nie je schopný života.“¹³⁵

Z uvedeného teda vyplýva, že samovražda je, a nemôže byť ťažkým hriechom a hlboko nemorálnym činom, pretože ľudský život objektívne je a musí byť vždy posvätným. Súčasne Magistérium Katolíckej cirkvi však už reflektuje aj na potrebu vždy individuálneho posúdenia každého jednotlivého prípadu, keďže určité životné situácie môžu významným spôsobom zmenšiť zodpovednosť samovraha. A to zohľadňuje aj kánonické právo, respektíve pohrebná liturgia Cirkvi. Nijako to však nezmenšuje zodpovednosť toho, kto pri samovražde iného pomáha, čo nemožno nikdy a ničím ospravedlniť.

Záver

Samovražda – vedomé a úmyselné autodeštruktívne konanie – je nesporne negatívnym spoločenským javom. Približne jeden milión dokonálnych samovrážd ročne vo svete, z toho len u nás každoročne asi päťsto,

¹³⁵ Bližšie pozri článok 70. *Encyklika pápeža Jána Pavla II.: Evangelium vitae* [Encyklika o hodnote a nenarušiteľnosti ľudského života] [1995-03-25]. AAS 87 (1995), s. 401-522 [online]. 2021 [cit. 2021-08-25]. Dostupné na: <https://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-papezov/c/evangelium-vitae>.

nemožno ignorovať. Ľudský život je totiž nenahraditeľný! Práve preto je našim hlbokým presvedčením, že ochraňovať ľudský život, a to od jeho počatia po prirodzenú smrť, je morálnou povinnosťou každej spoločnosti. Moderné trestné právo síce už netrestá samovraždu, no je nanajvýš správne, ak bude aj naďalej stíhať pomoc pri samovražde. Prípadná legalizácia asistovanej samovraždy a eutanázie by totiž iba znehodnotila cenu života starých či dlhodobo chorých a ľudí v existenčných krízach. Hodnota človeka totiž nespočíva v tom, koľko vlastní a koľko produkuje, ale jednoducho v tom, že je človekom! Samovražda, a aj napomáhanie pri nej, nech by boli dôvody akokoľvek závažné, *ipso facto* nemôžu byť preto nikdy dobré. Život je a bude vždy viac ako smrť! Keďže však nemôžeme úplne pochopiť človeka, ktorý sa rozhodne pre takého fatálne riešenie svojej životnej situácie, nemôžeme ani s nezvratnou istotou tvrdiť, že by zomrel v stave ťažkého hriechu. Ako učí súčasné Magistérium Cirkvi, Božie milosrdenstvo je nekonečné. Našou úlohou preto nie je odsudzovať takýchto ľudí, ale všímať si naše okolie, trápenia našich blízkych a všemožne im pomáhať prekonávať kritické životné chvíle a chrániť ľudský život, lebo ten je objektívne vždy dobrý. A nezabudnime, človek, ktorý má vieru, nie je nikdy sám, ani v živote, a tobôž nie v umieraní!

Zoznam bibliografických odkazov

- BALÁŽ, P. K problematike trestno-právnej zodpovednosti eutanázie. In: P. KURUC, ed. *Rekodifikovaný Trestný zákon a Trestný poriadok – analýza poznatkov z teórie a praxe*. 1. vyd. Bratislava: Eurokódex, 2011, s. 511-519. ISBN 978-80-89447-57-2.
- BELEŠ, A. Niektoré aspekty účasti na samovražde a komparácia právnych úprav vo vybraných krajinách. *Acta Facultatis Iuridicae Universitatis Comenianae*. 2017, diel 36, č. 1, s. 3-20. ISSN 1336-6912.
- BENEDIKT XVI. *Návrat k Bohu: Hriech zneužívania v Cirkvi*. 1. vyd. Bratislava: Lúč, 2020. 97 s. ISBN 978-80-8179-168-0.
- BLÁZQUEZ, N. Die traditionelle kirchliche Morallehre über den Suizid. *Concilium*. 1985, Jg. 21, Nr. 3, s. 205-212. ISSN 0588-9804.
- BURDA, E. Vražda versus úkladná vražda a problematika eutanázie v rekodifikovanom Trestnom zákone. *Bulletin slovenskej advokácie*. 2005, roč. 11, č. 12, s. 31-39. ISSN 1335-1079.
- CARIDI, C. Catholic Funerals and Physician-assisted Suicide. In: *Canon Law Made Easy* [online]. 2016-04-07 [cit. 2021-08-25]. Dostupné na:

<https://canonlawmadeeasy.com/2016/04/07/suicide-catholic-funerals/>.

Case of Haas v. Switzerland [2011-01-20]. Judgement of the European Court of Human Rights, 2011, Application No. 31322/07.

Case of Pretty v. The United Kingdom [2002-04-29]. Judgement of the European Court of Human Rights, 2002, Application No. 2346/02.

Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium, auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus [CCEO 1990] [1990-10-18]. AAS 82 (1990), s. 1045-1363 [online]. 2021 [cit. 2021-08-25]. Dostupné v slovenskom preklade na: <https://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/kodex-kanonickeho-prava/c/cceo>.

Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus [CIC 1983] [1983-01-25]. AAS 75 II (1983), s. 1-317 [online]. 2021 [cit. 2021-08-25]. Dostupné v slovenskom preklade na: <https://www.kbs.sk/pdf/CIC/CIC2019.pdf>.

Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus, Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus [CIC 1917] [1917-05-27]. AAS 9 II (1917), s. 11-456.

ČENTĚŠ, J. et al. *Trestný zákon: Veľký komentár*. 2. aktualiz. vyd. Žilina: Eurokódex, 2015. 892 s. ISBN 978-80-8155-053-9.

Decretum Gratiani C. 23 q. 5 c. 12; C. 23 q. 5 c. 16.

DOLEŽAL, A. *Eutanazie a rozhodnutí na konci života: Právní aspekty*. 1. vyd. Praha: Academia, 2017. 284 s. Právo – etika – společnost, č. 3. ISBN 978-80-200-2687-3.

DRAŠTÍK, A., R. FREMR, T. DURDÍK, M. RŮŽIČKA, A. SOTOLÁŘ, et al. *Trestní zákoník: Komentář: I. díl (§ 1 až 232)*. 1. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2015. 1490 s. ISBN 978-80-7478-790-4.

Encyklika pápeža Jána Pavla II.: Evangelium vitae [Encyklika o hodnote a nenarušiteľnosti ľudského života] [1995-03-25]. AAS 87 (1995), s. 401-522 [online]. 2021 [cit. 2021-08-25]. Dostupné na: <https://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-papezov/c/evangelium-vitae>.

ERDŐ, P. *Egyházjog*. 4. jav. kiad. Budapest: Szent István Társulat, 2005. 878 s. ISBN 978-963-361-716-8.

- Etický kódex lekára a zubného lekára – Príloha k zákonu č. 219/2002 Z.z. o povolani lekára, o Slovenskej lekárskej komore, o povolani zubného lekára, o Slovenskej komore zubných lekárov a o zmene a doplnení niektorých zákonov.*
- Etický kódex zdravotníckeho pracovníka – Príloha č. 4 k zákonu č. 578/2004 Z.z. o poskytovateľoch zdravotnej starostlivosti, zdravotníckych pracovníkoch, stavovských organizáciách v zdravotníctve a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.*
- Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd.*
- GAIZLER, Gy. a K. NYÉKY. *Bioetika*. 1. kiad. Budapest: Gondolat, 2003. 416 s. ISBN 963-9450-27-8.
- Gaudium et spes: Pastorálna konštitúcia o Cirkvi v súčasnom svete* [1965-12-07]. AAS 58 (1966), s. 1025-1120 [online]. 2021 [cit. 2021-08-25]. Dostupné na: <https://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/druhy-vatikansky-koncil/c/gaudium-et-spes>.
- HÁMORI, A. *Életvédelem a Katolikus Egyház jogrendjében világi jogi összehasonlítással*. 1. kiad. Budapest: Szent István Társulat, 2006. 474 s. ISBN 963-361-740-5.
- HERETIK, A. *Základy forenznnej psychológie*. 1. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1994. 224 s. ISBN 80-08-01870-4.
- HUMENÍK, I. *Ochrana osobnosti a medicínske právo*. 1. vyd. Žilina: Eurokódex, 2011. 288 s. ISBN 978-80-89447-58-9.
- CHISHTI, P., D. H. STONE, P. CORCORAN, E. WILLIAMSON, E. PETRIDOU, et al. Suicide Mortality in the European Union. *European Journal of Public Health* [online]. 2003, vol. 13, no. 2, s. 108-114 [cit. 2021-08-25]. ISSN 1464-360X. Dostupné na: <https://doi.org/10.1093/eurpub/13.2.108>.
- IVOR, J. et al. *Trestné právo hmotné: Osobitná časť: II. zväzok*. 2. dopln. a preprac. vyd. Bratislava: Iura Edition, 2010. 625 s. ISBN 978-80-8078-308-2.
- JELÍNEK, J. et al. *Trestní zákoník a trestní řád s poznámkami a judikaturou*. 4. aktualiz. vyd. Praha: Leges, 2013. 1215 s. ISBN 978-80-87576-69-4.

- JOBBÁGYI, G. *Az élet joga: Abortusz, eutanázia, művi megtermékenyítés*. 1. kiad. Budapest: Szent István Társulat, 2004. 303 s. ISBN 963-361-589-5.
- KAMARÁDOVÁ, D., J. PRAŠKO a K. LÁTALOVÁ. Sebevražednost a úzkostné poruchy. *Česká a slovenská psychiatrie*. 2015, roč. 111, č. 3, s. 155-160. ISSN 1212-0383.
- Katechizmus Katolíckej cirkvi* [online]. 2021 [cit. 2021-08-25]. Dostupné na: <http://www.katechizmus.sk/index.php?action=getfullk&kid=2762>.
- KERECMAN, P. *Eutanázia, asistovaná samovražda – právne aspekty*. 1. vyd. Bratislava: Eurounion, 1999. 277 s. ISBN 80-88984-01-7.
- KERECMAN, P. Trestnoprávne aspekty samovrážd. *Právny obzor*. 1996, roč. 79, č. 5, s. 421-428. ISSN 0032-6984.
- KÖLVES, K., A. MILNER a P. VÁRNIK. Suicide Rates and Socioeconomic Factors in Eastern European Countries after the Collapse of the Soviet Union: Trends between 1990 and 2008. *Sociology of Health & Illness* [online]. 2013, vol. 35, no. 6, s. 956-970 [cit. 2021-08-25]. ISSN 1467-9566. Dostupné na: <https://doi.org/10.1111/1467-9566.12011>.
- Kongregácia pre náuku viery: Deklarácia o eutanázii* [Iura et bona] [1980-05-05]. AAS 72 (1980), s. 542-552 [online]. 2021 [cit. 2021-08-25]. Dostupné v slovenskom preklade na: <https://kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-vatikanskych-uradov/c/o-eutanazii>.
- KUČA, R. a A. JAHNSOVÁ. Právní aspekty euthanasie. *Právní rozhledy*. 1997, roč. 5, č. 7, s. 356-360. ISSN 1210-6410.
- KUMINETZ, G. *Az Egyház megszentelő feladata IV.: A megszentelés egyéb eszközei*. 1. kiad. Budapest: Szent István Társulat, 2005. 148 s. ISBN 963-361-577-1.
- KUŘE, J. *Co je eutanazie: Studie k pojmu dobré smrti*. 1. vyd. Praha: Academia, 2018. 297 s. Právo – etika – společnost, č. 4. ISBN 978-80-200-2762-7.
- KUSÝ, M. *Eseje*. 1. vyd. Bratislava: Archa, 1991. 240 s. ISBN 80-7115-007-X.

- LENZEN, V. *Selbsttötung: Ein philosophisch-theologischer Diskurs mit einer Fallstudie über Cesare Pavese*. 1. Aufl. Düsseldorf: Patmos Verlag, 1995. 244 s. ISBN 3-491-77688-0.
- LUBY, Š. *Prevenencia a zodpovednosť v občianskom práve: Zväzok I*. 1. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1958. 660 s.
- MITLÖHNER, M. Ke vztahu trestného činu účasti na sebevraždě a euthanasie. *Trestní právo*. 2003, roč. 8, č. 6, s. 15-17. ISSN 1211-2860.
- MÖLLERING, J. *Schutz des Lebens – Recht auf Sterben: Zur rechtlichen Problematik der Euthanasie*. 1. Aufl. Stuttgart: Enke, 1977. 147 s. Medizin und Recht, Nr. 3. ISBN 3-432-88811-2.
- MUNZAROVÁ, M. *Eutanazie, nebo paliativní péče?*. 1. vyd. Praha: Grada, 2005. 108 s. ISBN 80-247-1025-0.
- NÉMETH, G. *Bioetikai vázlatok: Bioetika és más életerkölcsei kérdések*. 1. kiad. Budapest: Szent István Társulat, 2018. 422 s. ISBN 978-963-277-755-9.
- Nová charta zdravotníckych pracovníkov* [online]. 1. vyd. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 2017. 149 s. [cit. 2021-08-25]. ISBN 978-80-8161-282-4. Dostupné na: <http://www.kklz.sk/files/nova-charta-zdravotnickych-pracovnikov.pdf>.
- PAGLIA, V. *Sorella morte: La dignità del vivere e del morire*. 1° ed. Milano: Piemme, 2017. 275 s. ISBN 978-88-6836-851-7.
- Rezolúcia Valného zhromaždenia Organizácie Spojených národov č. 14668 zo dňa 19. 12. 1966, publikovaná v Zbierke zákonov ako Vyhláška ministra zahraničných vecí č. 120/1976 Zb. o Medzinárodnom pakte o občianskych a politických právach a Medzinárodnom pakte o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach*.
- Rozhodnutie Najvyššieho súdu Slovenskej socialistickej republiky zo dňa 19. 2. 1985, sp. zn. 3 To 8/85; R 24/1986*.
- Samovraždy a samovražedné pokusy v Slovenskej republike 2019. In: *Národné centrum zdravotníckych informácií* [online]. 2020-06-08 [cit. 2021-08-25]. Dostupné na: <http://www.nczisk.sk/Aktuality/Pages/Samovrazdy-a-samovrazedne-pokusy-v-Slovenskej-republike-2019.aspx>.

- SCHOCKENHOFF, E. *Ethik des Lebens: Ein theologischer Grundriss*. 1. Aufl. Mainz: Matthias-Grünwald-Verlag, 1993. 461 s. Welt der Theologie. ISBN 3-7867-1720-6.
- SCHÖPF, B. *Das Tötungsrecht bei den frühchristlichen Schriftstellern bis zur Zeit Konstantins*. 1. Aufl. Regensburg: Verlag Friedrich Pustet, 1958. 270 s. Studien zur Geschichte der katholischen Moraltheologie, Nr. 5.
- SCHWEITZER, G. Az öngyilkosság megítélése a zsidó hagyományban. In: M. FILÓ, szerk. *Halálos bűn és szabad akarat: Öngyilkosság a jogtudomány tükrében*. 1. kiad. Budapest: Medicina, 2013, s. 63-70. ISBN 978-963-226-431-8.
- SMITH, J. E. a Ch. KACZOR. *Life Issues, Medical Choices: Questions and Answers for Catholics*. 2nd ed. Cincinnati, OH: Servant, 2016. 182 s. ISBN 978-1-61636-937-8.
- Sväté písmo Starého i Nového zákona*. 4. vyd. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 2001. 2623 s. ISBN 80-7162-281-8.
- SVÁTÝ AUGUSTÍN. *Boží štát* [online]. 1948 [cit. 2021-08-25]. Dostupné na: http://a-repko.sk/knihy/bozi_stat.htm.
- SVÁTÝ TOMÁŠ AKVINSKÝ. *Summa Theologiae* [online]. 2021 [cit. 2021-08-25]. Dostupné na: <http://summa.op.cz/sth.php>.
- SZUROMI, Sz. A. *Az egyházi intézményrendszer története: Kánonjogtörténeti bevezetés*. 1. kiad. Budapest: Szent István Társulat, 2017. 432 s. Szent István kézikönyvek. ISBN 978-963-277-689-7.
- ŠÁMAL, P. et al. *Trestní zákoník II: Zvláštní část (§ 140 – 421): Komentář*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 1451-3586. ISBN 978-80-7400-428-5.
- ŠRAJER, J. Hodnocení suicidality v biblicko-křesťanské tradici. *Studia Theologica* [online]. 2008, roč. 10, č. 2, s. 1-14 [cit. 2021-08-25]. ISSN 2570-9798. Dostupné na: <https://studiatheologica.eu/pdfs/sth/2008/02/01.pdf>.
- ŠLIPKO, T. *Hranice života: Dilemy súčasnej bioetiky*. 1. vyd. Trnava: Dobrá kniha, 1998. 399 s. ISBN 80-7141-185-X.
- TOMPSON, A. a S. KUBY. *The Legalization of Euthanasia and Assisted Suicide: An Inevitable Slippery Slope* [online]. 1st ed. Vienna: ADF International, 2017. 28 s. [cit. 2021-08-25]. Dostupné na: <https://adflegal>.

blob.core.windows.net/international-content/docs/default-source/default-document-library/resources/white-papers/a5-book_euthanasia-ebook-finalc.pdf.

Usnesení Nejvyššího soudu České republiky zo dňa 14. 10. 2015, sp. zn. 8 Tdo 1064/2015.

Ústavný zákon č. 23/1991 Zb., ktorým sa uvádza Listina základných práv a slobôd ako ústavný zákon Federálneho zhromaždenia Českej a Slovenskej Federatívnej republiky.

Ústavný zákon č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov.

VIEWEGH, J. *Sebevražda a literatura*. 1. vyd. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 1996. 282 s. ISBN 80-85880-10-5.

VLČEK, R. a Z. HRUBEŠOVÁ. *Zdravotnícke právo*. 1. vyd. Bratislava: EPOS, 2007. 319 s. ISBN 978-80-8057-705-6.

VOŽÁR, J. *Právo na smrť. Právny obzor*. 1993, roč. 76, č. 6, s. 552-564. ISSN 0032-6984.

WAGNEROVÁ, E., V. ŠIMÍČEK, T. LANGÁŠEK, I. POSPÍŠIL, et al. *Listina základných práv a svobod: Komentár*. 1. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2012. 906 s. ISBN 978-80-7357-750-6.

Zákon č. 300/2005 Z.z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov.

Zákon č. 578/2004 Z.z. o poskytovateľoch zdravotnej starostlivosti, zdravotníckych pracovníkoch, stavovských organizáciách v zdravotníctve a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

ZEMAN, Š. a M. VRÁBLOVÁ. K niektorým aspektom problematiky eutanázie. In: V. MARKOVÁ, ed. *Aktuálne otázky trestného práva v teórii a praxi: 7. ročník* [online]. 1. vyd. Bratislava: Akadémia Policajného zboru v Bratislave, Katedra trestného práva, 2019, s. 105-132 [cit. 2021-08-25]. ISBN 978-80-8054-812-4. Dostupné na: <https://www.akademiapz.sk/sites/default/files/KTP/AOTPVtAP/7roc/3%20Aktu%C3%A1lne%20ot%C3%A1zky%20-%207.%20ro%C4%8Dn%C3%ADk%20-%20e-verzia.pdf>.

JUDr. Štefan Zeman, PhD.

Právnická fakulta
Trnavská univerzita v Trnave

Kollárova 10
917 01 Trnava
Slovenská republika
stefanzemanpftu@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0001-7637-2618>

Zastúpenie maloletých vybranými subjektmi

Representation of Minors by Chosen Entities

Júlia Floreková
Sára Tarnociová

Abstract: *In the paper, the authors have decided to focus on a sensitive, yet important topic which affects almost every one of us. Since not all of us succeed in living in a harmonious family that thrives on love, understanding and, at the same time, creates suitable conditions for consistent and continuous care for health, nutrition, all-round development of its members, in a democratic and legal state they must and also exist institutes which necessarily and to the extent necessary meet these needs. In the context of the above-mentioned, the paper presents the institute of representation of a minor child, which is one of the immanent parts of the set of parental rights and obligations. As it is clear, the exercise of parental rights and parental responsibilities is entrusted in particular to the parents, mother and father of the minor child. In practice, however, there are more and more cases where parents are replaced by other, legally defined persons in the matter of representing a minor child, about whom, among other things, the presented paper deals.*

Key Words: Civil Law; Family Law; Legal Act; Legal Representation; Minors; Parents; Divorce; Substitute Care; Foster Care; Institutional Care; the Slovak Republic.

Abstrakt: *Autorky sa v príspevku rozhodli venovať veľmi citlivej, ale zároveň dôležitej problematike, ktorá sa dotýka takmer každého jedného z nás. Keďže nie každému z nás sa podarí žiť v harmonicky usporiadanej rodine, ktorá prekvitá láskou, porozumením, a zároveň sa v nej vytvárajú vhodné podmienky pre dôslednú a sústavnú starostlivosť o zdravie, výživu, všestranný rozvoj jej členov, v demokratickom a právnom štáte musia existovať, a aj existujú inštitúty, ktoré tieto potreby nevyhnutne a v potrebnej miere zabezpečujú. V kontexte uvedeného príspevok predostiera inštitút zastupovania maloletého dieťaťa, ktorý predstavuje jednu z imanentných súčastí súboru rodičovských práv a povinností. Tak, ako je zrejmé, výkon rodičovských práv a rodičovských povinností je zverený najmä samotným rodičom, matke a otcovi maloletého dieťaťa. V praxi však čoraz častejšie nastávajú prípady, kedy rodičov vo veci zastupovania maloletého dieťaťa*

nahrádzajú iné, zákonom vymedzené osoby, o ktorých, okrem iného, pojednáva predkladaný príspevok.

Kľúčové slová: *Občianske právo; rodinné právo; právny úkon; zákonné zastúpenie; maloleté deti; rodičia; rozvod; náhradná starostlivosť; pestúnska starostlivosť; ústavná starostlivosť; Slovenská republika.*

Úvod

Takmer všetky psychologické výskumy potvrdzujú, že rodina ako sociálna skupina, a zároveň základný prvok ľudskej spoločnosti je vzácnym miestom, v ktorom sa dieťa učí úcte, rešpektu, porozumeniu, základným hodnotám a získava lásku.

Rodinu môžeme tiež vykladať ako určitý mikrosvet, v ktorom si každý z jej členov osvojuje základné návyky, schopnosti, stratégie, ktoré sú nevyhnutné a rozhodujúce pre jeho orientáciu v spoločnosti.

Rodinu tvoria rodičia a vo väčšine prípadov aj deti. Rodičom je žena, ktorá dieťa porodila, a muž, ktorému svedčí domnienka otcovstva. Byť rodičom je pritom jedným z najkrajších a najvzácnejších pocitov, pričom tým, že rodičia privedú na svet dieťa, berú na seba obrovskú zodpovednosť súvisiacu nielen so starostlivosťou, ale aj s výchovou svojho dieťaťa.¹

Z kontextu uvedeného môžeme vyvodit', že matka a otec – rodičia maloletého dieťaťa – majú vo svojej výlučnej kompetencii súbor rodičovských práv a rodičovských povinností, ktoré im, okrem iného, vymedzuje aj zákon č. 36/2005 Z.z. o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov (ďalej len „Zákon o rodine“) a medzi ktoré neodmysliteľne spadá dôsledná a sústavná starostlivosť o zdravie, výživu, výchovu a všestranný rozvoj maloletého dieťaťa, správa majetku maloletého dieťaťa a zastupovanie maloletého dieťaťa.²

Ako sme už naznačili, jednou z imanentných súčastí súboru rodičovských práv a povinností je tiež *zastupovanie maloletého dieťaťa*, a preto

¹ Bližšie pozri BÁNOS, R. a M. KOŠÚTOVÁ. *Zákon o rodine: Veľký komentár*. 2. aktualiz. vyd. Žilina: Eurokódex, 2020, s. 115. ISBN 978-80-8155-092-8.

² Bližšie pozri MURÁNSKA, J., D. GANDŽALOVÁ a J. TAKÁČ. *Základy rodinného práva: Rodičia a deti – výživné*. 1. vyd. Banská Bystrica: Belianum, 2019, s. 47. ISBN 978-80-557-1622-0.

sme sa rozhodli predmetnej problematike venovať v nasledujúcej časti predloženého príspevku.

1 Rodičia maloletého dieťaťa ako zákonní zástupcovia

Na úvod podotýkame, že inštitút zastupovania maloletého dieťaťa bol vyvinutý najmä preto, aby ním boli chránené záujmy maloletého dieťaťa, a to ako pred ním samotným, tak aj pred konaním tretích osôb. Keďže maloleté dieťa nadobúda spôsobilosť na právne úkony nadobudnutím plnoletosti,³ alebo tiež dňom uzatvorenia manželstva po dovŕšení šesťnásteho roku života⁴ a až dospievaním sa stáva samostatným a schopným spravovať svoje veci, do času, kým nie je maloleté dieťa plnoleté, je nevyhnutné, aby mu bola zabezpečená vo všetkých oblastiach potrebná pomoc.⁵

Platí, že pokiaľ maloleté dieťa nedosiahne plnoletosť, podľa predchádzajúceho odseku môže urobiť len taký právny úkon, respektíve právne úkony, ktoré sú primerané jeho veku, *vôľovej* (určovacia zložka) a *rozumovej* (intelektuálna, rozpoznávacía, predvídacia zložka) *vypelosti*. Vo svojej podstate právna úprava nadobudnutia spôsobilosti na právne úkony prejavuje ochranu samotného maloletého dieťaťa, keďže u neho vo významnej miere absentuje rozumová a vôľová vypelosť.⁶

Do času, pokým maloleté dieťa dosiahne plnoletosť, koná za neho jeho zákonný zástupca. Kto je zákonným zástupcom maloletého, komplexne upravuje Zákon o rodine, ktorý taktiež ustanovuje aj obsah zákonného zastúpenia maloletého dieťaťa a vymedzuje výnimky zo všeobecného pravidla, že každý právny úkon maloletého dieťaťa je potrebné kvalifikovať podľa ustanovenia § 9 zákona č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník v znení neskorších predpisov (ďalej len „Občiansky zákonník“).⁷ Je tiež žiaduce podotknúť, že v rozoberanom kontexte platí pravidlo subsidiarity, a preto v rodinnoprávnych vzťahoch má vždy prednosť právna úprava

³ Bližšie pozri tiež ustanovenie § 8 ods. 1 Občianskeho zákonníka.

⁴ Bližšie pozri ustanovenie § 8 ods. 2 Občianskeho zákonníka.

⁵ Bližšie pozri JURČOVÁ, M., B. PAVELKOVÁ, Z. NEVOLNÁ, A. OLŠOVSKÁ a R. SMYČKOVÁ. *Zastúpenie v súkromnom práve*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 93. ISBN 978-80-7400-420-9.

⁶ Bližšie pozri PAVELKOVÁ, B. *Zákon o rodine: Komentár*. 3. vyd. Bratislava: C. H. Beck, 2019, s. 166-167. ISBN 978-80-89603-72-5.

⁷ Podľa ustanovenia § 9 Občianskeho zákonníka, „Maloletí majú spôsobilosť len na také právne úkony, ktoré sú svojou povahou primerané rozumovej a vôľovej vypelosti zodpovedajúcej ich veku.“ Pokiaľ fyzická osoba nie je spôsobilá na právne úkony, koná za ňu jej zákonný zástupca podľa ustanovenia § 26 Občianskeho zákonníka.

Zákona o rodine, ak sa líši od právnej úpravy obsiahnutej v Občianskom zákonníku.

Je nevyhnutné si uvedomiť, že zastupovanie maloletého dieťaťa sa nevyžaduje pri všetkých právnych úkonoch, nakoľko niektoré právne úkony svojou povahou vylučujú, aby ich za maloleté dieťa urobila tretia (iná) osoba. Na takéto úkony je preto buď spôsobilý sám maloletý, pretože mu to priznáva priamo zákon, alebo takúto spôsobilosť nemá ani zákonný zástupca maloletého dieťaťa, a ani maloleté dieťa, a preto taký právny úkon neprichádza absolútne do úvahy.⁸

So zreteľom na uvedené je dôležité členiť právne úkony maloletého dieťaťa v rodinnoprávných vzťahoch do troch základných skupín, a to na:

ad 1) právne úkony, ktoré patria výlučne maloletému a nemôže ich za maloletého vykonať niekto iný, teda ani jeho zákonný zástupca. Sem zaradujeme najmä právne úkony, ku ktorým patrí realizácia osobných ľudských práv a základných slobôd;⁹

ad 2) právne úkony, ktoré maloleté dieťa nemôže urobiť vôbec, a preto ich za maloleté dieťa nemôže urobiť ani jeho zákonný zástupca. Typickým príkladom právneho úkonu, ktorý patrí do tejto skupiny, je vyhotovenie závetu.¹⁰ Do uvedenej skupiny začleňujeme tiež nemožnosť zo strany maloletého dieťaťa byť osvojiteľom, pestúnom alebo osobou, ktorej bolo dieťa zverené do náhradnej starostlivosti. Pre všetky spomínané inštitúty je kladená podmienka plnej spôsobilosti na právne úkony a jej absenciu nemôže zhojiť zákonné zastúpenie maloletého dieťaťa;

ad 3) právne úkony, ktoré za maloleté dieťa môže vykonať jeho zákonný zástupca. Do tejto skupiny patrí realizácia väčšiny oprávnení vyplýva-

⁸ Bližšie pozri JURČOVÁ, M., B. PAVELKOVÁ, Z. NEVOLNÁ, A. OLŠOVSKÁ a R. SMYČKOVÁ. *Zastúpenie v súkromnom práve*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 92-93. ISBN 978-80-7400-420-9.

⁹ Iba maloletý rodič môže uznať pred súdom svoje otcovstvo podľa ustanovenia § 91 ods. 3 Zákona o rodine, zastúpenie zákonným zástupcom maloletého je vylúčené. Rovnako aj pri uzatváraní manželstva a udeľovaní súhlasu s osvojením dieťaťa maloletého rodiča je podľa ustanovenia § 101 ods. 1 Zákona o rodine explicitne vylúčené, aby maloletého rodiča zastupoval jeho zákonný zástupca. Okrem toho, aj určenie mena dieťaťa je výslovným právom rodiča, a to bez ohľadu na skutočnosť, či je dieťa plnoleté alebo maloleté.

¹⁰ Podľa ustanovenia § 476d ods. 2 Občianskeho zákonníka platí, že vyhotoviť závet môže osoba, respektíve maloleté dieťa až dovŕšením pätnásteho roku života, avšak len vo forme notárskej zápisnice. Z uvedeného teda vyplýva, že závet nemôže uzatvoriť platne maloletý do času, kým nedovŕši pätnásť rokov, z čoho je potrebné vyvodiť, že je vylúčené, aby za maloletého pri zriaďovaní závetu konal jeho zákonný zástupca.

júcich z rodinnoprávných vzťahov; ako príklad uvádzame, že zákonný zástupca je oprávnený podať návrh na určenie výživného, návrh na zníženie alebo zvýšenie vyživovacej povinnosti, uzatvárať dohodu o výživnom (ktorú schvaľuje súd), podávať návrh na výkon rozhodnutia, uzatvárať zmluvy, prijímať plnenia, a iné.¹¹

Zákonnými zástupcami, ako sme už v úvode predznačili, sú v prvom rade rodičia maloletého dieťaťa,¹² respektíve jeden z nich,¹³ pričom právo zastupovať vlastné maloleté dieťa je imanentnou súčasťou súboru rodičovských práv a povinností.

Postavenie rodičov ako zákonných zástupcov maloletého dieťaťa prináša určité špecifiká oproti všeobecnej právnej úprave inštitútu zastúpenia. Výkon práva zastupovať maloleté dieťa preto nepochybne patrí dvom rovnocenným a rovnoprávnym subjektom (rodičom maloletého dieťaťa), ktorí sú oprávnení vykonávať za maloleté dieťa právne úkony a rozhodovať o ňom. Dôležité je podotknúť, že rodičia maloletého dieťaťa nekonajú na základe plnej moci, ale na základe zákona, a preto im plnomocenstvo na zastupovanie maloletého dieťaťa nie je potrebné osobiťne udeľovať.

V bežných záležitostiach stačí, ak za maloleté dieťa koná jeden z rodičov. V praxi je preto právne bezvýznamné, ktorý z rodičov urobil právny úkon, pokiaľ sa na tomto úkone obaja dohodli, prípadne, ak rozhodnutie jedného rodiča schválil aj druhý rodič maloletého dieťaťa.¹⁴

Rodičia sú oprávnení rozhodovať o všetkých podstatných otázkach (bežných a podstatných právnych úkonoch) spoločne, pokiaľ sa tieto týkajú ich maloletého dieťaťa.¹⁵ Hovoríme o troch základných zložkách rodičovskej moci, a to o práve maloleté dieťa zastupovať, práve ho vychovávať a práve spravovať jeho majetok. Dodávame tiež, že všetky uvedené práva sú zároveň aj povinnosťami rodičov, pričom zákon predpokladá, že

¹¹ Bližšie pozri JURČOVÁ, M., B. PAVELKOVÁ, Z. NEVOLNÁ, A. OLŠOVSKÁ a R. SMYČKOVÁ. *Zastúpenie v súkromnom práve*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 95. ISBN 978-80-7400-420-9.

¹² Bližšie pozri § 31 Zákona o rodine.

¹³ Bližšie pozri § 28 ods. 3 Zákona o rodine.

¹⁴ Platí tiež, že ktorýkoľvek z rodičov môže zastupovať maloleté dieťa, pokiaľ je spôsobilý na právne úkony v plnom rozsahu a nebol pozbavený výkonu rodičovských práv.

¹⁵ Dodávame, že výkon rodičovských práv a povinností, pokiaľ sa netýkajú majetkových záležitostí, nepodlieha žiadnej kontrole.

rodičia predmetné rodičovské práva a povinnosti uskutočňujú so všetkou starostlivosťou, a hlavne dobrovoľne.¹⁶

Je tiež zákonom dané, že žiadny z rodičov maloletého dieťaťa nemá právo rozhodovať o podstatných otázkach a uzurpovať si právo rozhodovať výlučne pre seba, z čoho vyplýva, že rodič maloletého dieťaťa je oprávnený rozhodovať o záležitostiach dieťaťa vždy, ak mu patrí výkon rodičovských práv a povinností, a to bez ohľadu na skutočnosť, či bolo alebo nebolo dieťa zverené do osobnej starostlivosti druhého rodiča.¹⁷ Uvedené podporujeme aj vybranou judikatúrou – Uznesením Najvyššieho súdu Slovenskej republiky zo dňa 11. 5. 2011, sp. zn. 6 Cdo 61/2011, v ktorom sa uvádza: „Rodičovské práva a povinnosti, a teda aj právo zastupovať svoje maloleté dieťa majú obaja rodičia. Rodičovské práva a povinnosti vykonáva, a teda aj zastupuje maloleté dieťa len jeden z rodičov v prípadoch predpokladaných § 28 ods. 3 Zákona o rodine. Od zásahov do rodičovských práv a povinností jedného z rodičov podľa § 38 Zákona o rodine, spočívajúcich v ich pozastavení, obmedzení alebo pozbavení, treba dôsledne odlišovať úpravu rodičovských práv a povinností podľa § 24, § 25, § 36 ods. 1 Zákona o rodine, spočívajúcu najmä vo zverení maloletého dieťaťa do osobnej starostlivosti jedného z rodičov. Rodičovské práva a povinnosti podľa § 28 ods. 1 Zákona o rodine, teda aj právo a povinnosť zastupovať svoje maloleté dieťa zostávajú obidvom rodičom zachované aj po roz-

¹⁶ Ak by si rodičia svoje rodičovské práva a povinnosti neplnili riadne tak, ako im to ukladá zákon, je možné postupovať podľa ustanovenia § 38 Zákona o rodine, ktorý ustanovuje, za akých podmienok môže byť výkon rodičovských práv a povinností obmedzený, pozbavený alebo pozastavený. Okrem iného, v záujme maloletého dieťaťa je tiež možné uložiť výchovné opatrenia podľa ustanovenia § 37 Zákona o rodine, ustanoviť majetkového opatrovníka podľa ustanovenia § 33 a nasl. Zákona o rodine, zveriť dieťa do náhradnej starostlivosti podľa ustanovenia § 44 a nasl. Zákona o rodine, a podobne.

¹⁷ Rozhodnutie o zverení maloletého dieťaťa do osobnej starostlivosti jedného z rodičov predznačuje len to, že je súdom právoplatne určený jeden z rodičov, ktorý vo väčšej miere zabezpečuje osobnú starostlivosť o dieťa, a teda zabezpečuje každodenné potreby dieťaťa a zodpovedá za ich uspokojenie, a taktiež hospodári s výživným, ktoré je povinný uhrádzať druhý rodič (pozri ustanovenie § 24 ods. 1 Zákona o rodine). Zároveň je dané, že v bežných veciach (záležitosti, ktoré slúžia na uspokojenie každodenných potrieb maloletého dieťaťa) môže každý z rodičov rozhodovať samostatne, teda v prevažnej miere rozhoduje o tom rodič, u ktorého sa dieťa práve nachádza. Pokiaľ by sa jednalo o podstatné záležitosti maloletého dieťaťa (napríklad určenie miesta školského, prípadne predškolského zariadenia, určenie štátneho občianstva maloletého dieťaťa, správu majetku maloletého dieťaťa), v takýchto prípadoch sa vyžaduje výhradne konsenzus oboch rodičov. V prípade, ak by jeden z rodičov rozhodol o podstatných veciach maloletého bez súhlasu druhého rodiča, boli by dané podmienky na postup podľa ustanovenia § 35 Zákona o rodine.

hodnutí súdu o úprave výkonu rodičovských práv a povinností. Rodičovské práva a povinnosti podľa § 28 ods. 1 Zákona o rodine zostávajú rodičovi zachované i vtedy, ak mu súd predbežným opatrením nariadi, aby odovzdal dieťa do starostlivosti druhého z rodičov alebo do starostlivosti toho, koho označil súd, a aby platil výživné na dieťa v nevyhnutnej miere.“¹⁸

Považujeme za dôležité taktiež uviesť, že zákon v taxatívne vymedzených prípadoch ustanovuje, kedy dochádza k prelomeniu zásady, že výkon rodičovských práv a povinností patrí obom rodičom maloletého dieťaťa.¹⁹ Zákon totiž predpokladá, že pokiaľ druhý rodič nie je známy alebo nežije, alebo nemá spôsobilosť na právne úkony v plnom rozsahu, prípadne bol pozbavený výkonu rodičovských práv a povinností, alebo mu bol výkon rodičovských práv a povinností pozastavený alebo obmedzený, je výkon rodičovských práv a povinností zverený druhému rodičovi, a to bez osobitného rozhodnutia súdu; napríklad nie je potrebné, aby súd rozhodol po smrti jedného z rodičov o úprave výkonu rodičovských práv a povinností, najmä však o zverení dieťaťa do osobnej starostlivosti druhého rodiča.²⁰ V týchto prípadoch, ale všeobecne pri každom zastupovaní maloletého dieťaťa je explicitne právne zakotvené, že rodič, respektíve rodičia maloletého dieťaťa sú povinní konať v súlade a zhode so záujmom maloletého dieťaťa a dbať na jeho názor, ktorý sú povinní vypočúť a rešpektovať v miere zodpovedajúcej veku a rozumovej vyspelosti maloletého dieťaťa.²¹

2 Zastúpenie maloletých vybranými subjektmi odlišnými od osoby rodiča

Je nepochybné, že, laicky povedané, deti či v odborných kruhoch nazývané maloleté osoby sú od narodenia závislé na svojich rodičoch. Závislosť detí na svojich rodičoch je založená už od ich biologického narodenia, najmä ohľadom odkázanosti po fyzickej stránke, avšak neskôr maloleté osoby potrebujú svojich rodičov aj pri iných úkonoch, ako sú úkony sme-

¹⁸ Bližšie pozri *Uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky zo dňa 11. 5. 2011, sp. zn. 6 Cdo 61/2011*.

¹⁹ Bližšie pozri PAVELKOVÁ, B. *Zákon o rodine: Komentár*. 3. vyd. Bratislava: C. H. Beck, 2019, s. 169. ISBN 978-80-89603-72-5.

²⁰ Bližšie pozri ustanovenie § 28, § 38 a § 39 Zákona o rodine.

²¹ Podľa ustanovenia § 43 ods. 1 Zákona o rodine, „Maloleté dieťa má právo vyjadriť samostatne a slobodne svoj názor vo všetkých veciach, ktoré sa ho týkajú. V konaniach, v ktorých sa rozhoduje o veciach týkajúcich sa maloletého dieťaťa, má maloleté dieťa právo byť vypočuté. Názoru maloletého dieťaťa musí byť venovaná náležitá pozornosť zodpovedajúca jeho veku a rozumovej vyspelosti.“

rujúce k naplneniu základných či rozšírených ľudských potrieb, a to či už pri bežnej kúpe potravín v obchode, zastupovaní maloletého v školskom zariadení prostredníctvom účasti na rodičovských združeniach alebo iných, ďalších, nemenej dôležitých činnostiach, ktoré súvisia s výkonom rodičovských práv a povinností. Je možné skonštatovať, že ide o úkony, ktoré sú bežné a nie sú ničím výnimočné pri každodennom živote nás všetkých. Avšak, čo je bežné pre ostatných, nemusí byť samozrejmé pre druhých.

Aj s poukázaním na profesijné zameranie autoriek a praktické skúsenosti v oblasti rodinného práva, s osobitným zreteľom kladeným na zastupovanie maloletého, pre prípad, že sa maloletý ocitne bez biologického rodiča, sme sa v nasledujúcej časti nášho príspevku rozhodli venovať práve zastúpeniu maloletých osôb prostredníctvom iných osôb ako rodičov. Hoci v zmysle súčasnej platnej legislatívy existuje viacero možností zastúpenia maloletých, budeme sa venovať práve pestúnskej starostlivosti a ústavnej starostlivosti.

2.1 Náhradná starostlivosť

Hmotnoprávna podmienka, ktorej vznik a existenciu Zákon o rodine nie lenže predpokladá, ale aj „prikazuje“ na zverenie maloletého dieťaťa do náhradnej starostlivosti, je definovaná ako situácia, kedy rodičia nedokážu zabezpečiť, respektíve (z rôznych dôvodov) nezabezpečujú starostlivosť o svoje maloleté deti a ide o taký stav, ktorý zakladá potrebu odňatia dieťaťa od biologických rodičov, nakoľko by v prípade ponechania maloletého s biologickými rodičmi v takomto prípade znamenalo nekonanie v najlepšom záujme maloletého dieťaťa (t.j. nedodržiavanie jednej z najvýznamnejších zásad uplatňujúcich sa v medziach rodinného práva v časti starostlivosti o maloletých).

Pokiaľ hovoríme o prvej hmotnoprávnej podmienke, ktorou je neschopnosť biologických rodičov starať sa o maloleté dieťa, tak táto môže byť realizovaná jednak formou zavineného konania, respektíve nekonaania, teda takého správania sa rodiča voči svojmu maloletému dieťaťu, ktoré zámerne a vedome nesmeruje k starostlivosti o jeho maloleté dieťa. Druhým prípadom faktickej neschopnosti zabezpečenia starostlivosti o maloletého je prípad, kedy o maloletého síce nie je postarané, ale rodičia tento stav nevyvolávajú zámerne, a možno tak hovoriť o nezavinenej neschopnosti starať sa o maloletého.²²

²² Bližšie pozri ustanovenie § 48 ods. 1 Zákona o rodine.

Považujeme za potrebné uviesť, že starostlivosť o maloleté dieťa si vykladá neodborná verejnosť mnohokrát nesprávne, pričom väčšina z nás si predstaví pod pojmom *starostlivosť o maloletého* len starostlivosť, ktorá spočíva v zaopatrení biologických potrieb dieťaťa. Je žiaduce si uvedomiť, že starostlivosť o maloletého v sebe subsumuje niekoľko ďalších podmnožín, akými sú zabezpečenie starostlivosti o maloletého po emočnej stránke, zabezpečenie zdravého psychického vývoja, vyrastanie dieťaťa vo fungujúcej a milujúcej rodine, v ktorej nájde podporu a bezpečné útočisko. Mnoho rodičov sa mylne domnieva, že šťastie dieťaťa je založené práve na tom, že je odeté v lukratívnych značkách, cestuje niekoľkokrát do roka na exotické dovolenky, má tie najdrahšie hračky a je stále dobre najedené. V praxi sa častokrát stretávame so situáciami, kedy sú uvedené podmienky splnené ukážkovo, avšak, na druhej strane, dieťa nerozpráva, zajakáva sa, pomočuje sa a podobne. Jednoducho povedané, ide o prípady, kedy rodičia ukážkovo zabezpečujú dieťa po materiálnej stránke, ale po psychickej stránke dieťa trpí (či už nedostatkom pozornosti rodičov, psychickým týraním, nedostatkom lásky alebo nestabilitou rodinného prostredia). Na uvedené prípady sme poukázali zámerne, nakoľko, súdiac z osobných skúseností, si väčšina ľudí predstaví pod pojmom dieťaťa bez starostlivosti dieťa ufúľané, hladné a bez základných návykov slušnosti, no rozhodne s tým nemožno súhlasiť.

S poukázaním na uvádzané skutočnosti sa žiada skonštatovať, že na to, aby sme mohli v zmysle objektívnych skutočností hovoriť o splnení hmotnoprávnej podmienky spočívajúcej v nezabezpečovaní starostlivosti rodičov o maloleté dieťa, musí ísť o takú mieru absencie starostlivosti, že sú ňou splnené predpoklady na odňatie maloletého od biologických rodičov.

2.1.1 Predpoklady pre odňatie maloletého zo starostlivosti biologických rodičov

Je potrebné skonštatovať, že starostlivosť rodičov o svoje maloleté deti nie je len akousi povinnosťou, ale, na druhej strane, aj ústavne zaručeným a garantovaným právom.²³ S poukázaním na uvedené je v prípade prístúpenia k odňatiu maloletého zo starostlivosti biologických rodičov nutné pristupovať mimoriadne citlivo a za splnenia určitých atribútov, ktoré zakladajú domnienku, že biologickí rodičia nie sú schopní starať sa

²³ Bližšie pozri článok 41 Ústavného zákona č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov.

o svoje maloleté dieťa.²⁴ Aj keď zákon neponúka taxatívny výpočet týchto atribútov, zastávame názor, že ich je možné analogicky vyvodiť najmä zo zásad, ktoré musia byť splnené na to, aby sa mohlo pristúpiť k náhradnej starostlivosti (bez ohľadu na jej formu).

Charakteristickým znakom náhradnej starostlivosti je v prvom rade *nevyhnutnosť*. Nevyhnutnosť je jedným zo základných znakov náhradnej starostlivosti. Tento princíp sa do praxe premieta tým, že dieťa má byť oddelené od svojich biologických rodičov len v prípade, ak je to skutočne nevyhnutné. V uvedenom prípade možno hovoriť o príkladoch, kedy rodičia osobnú starostlivosť o maloleté dieťa nezabezpečujú, respektíve nemôžu zabezpečovať. Je potrebné si uvedomiť, že ide o razantný zásah do rodinného života, a pokiaľ má byť legitímny, tak musí byť odôvodnený práve jeho reálnou a preukázateľnou nevyhnutnosťou.

Autori významných rodinných publikácií sa zhodujú na názore, ku ktorému sa prikláňame aj my, že štát a príslušné štátne orgány majú povinnosť udržiavania a podporovania akéhosi pozitívneho zväzku v rodine. V zmysle uvedeného je možné doplniť, že pokiaľ nie je starostlivosť o maloleté dieťa zo strany biologických rodičov nedostatočná až v takej miere, že by bol vážne ohrozený záujem dieťaťa, jeho psychický vývin a fyzický vývoj, tak štát má pristúpiť najskôr k použitiu všetkých dostupných zmierlivých prostriedkov, ktorými sa nedostatky starostlivosti odstráni, a až v nevyhnutnej miere má štát pristúpiť k odňatiu maloletého zo starostlivosti biologických rodičov.

Druhým, nemenej dôležitým atribútom, ktorého splnenie považujeme za nevyhnutné, je *dočasnosť*. „Štát má pozitívnu povinnosť, ktorá ho nielenže obmedzuje v kladení prekážok pre obnovenie spoločného života detí s rodičmi, ale núti ho vykonávať aktívne kroky vedúce k tomuto cieľu.“²⁵ Súd je v uvedenom prípade povinný prijať akékoľvek opatrenia, ktorými je možné dosiahnuť uľahčenie obnovy rodiny hneď, ako to bude možné, pretože možnosť spoločného života znamená pre rodiča a jeho dieťa základný element rodinného života a prirodzený rodinný vzťah nie je ukončený tým, že je dieťa dané do verejnej starostlivosti.²⁶

²⁴ Bližšie pozri *Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky zo dňa 18.10. 2006, sp. zn. PL. ÚS 14/05-48*.

²⁵ Bližšie pozri PAVELKOVÁ, B. *Zákon o rodine: Komentár*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2011, s. 246. ISBN 978-80-7400-359-2.

²⁶ Bližšie pozri *Case of Rieme v. Sweden* [1992-04-22]. Judgement of the European Court of Human Rights, 1992, Application No. 12366/86.

V poradí tretím atribútom, ktorý sme sa rozhodli vymedziť, je *výlučnosť*. Tento atribút zakladá podmienku, že jedine súd je oprávnený odňať maloleté dieťa zo starostlivosti svojich biologických rodičov. Predmetný atribút, podľa nášho názoru, veľmi správne reflektuje na eliminovanie možných prípadov, kedy by boli maloletí odnímaní zo starostlivosti biologických rodičov neoprávnenými orgánmi, bez predchádzajúceho náležitého objasnenia zásady nevyhnutnosti. Uvedený atribút tak zakladá skutočnosť, že jediný, kto môže odňať maloleté dieťa od rodičov, je súd.

Systémová priorita sa odvíja od samotného zákonného znenia ustanovenia § 44 ods. 3 Zákona o rodine, v ktorom je na prvom mieste v sekcii náhradnej starostlivosti uvedená práve osobná náhradná starostlivosť, ktorá predstavuje najmenej „drastickú“ formu náhradnej starostlivosti, kedy je dieťa zverené do starostlivosti fyzickej osoby, ktorá je spravidla jeho rodinným príslušníkom či osobou, s ktorou má maloletý vybudovaný blízky citový vzťah a puto.

Na druhom mieste je upravená *pestúnska starostlivosť*, kde dieťa vyrastá v rodine, avšak bez biologického puta k pestúnom.

Na poslednom mieste je upravená *starostlivosť*, ktorú v porovnaní s predchádzajúcimi dvoma zaradujeme, naopak, do tzv. kolektívnej náhradnej starostlivosti, kedy je dieťa umiestnené do ústavnej starostlivosti. Uvedená forma starostlivosti je, pochopiteľne, na poslednom mieste, nakoľko predstavuje najväčší zásah do života maloletého, kedy je dieťa neprirodzene vytrhnuté zo zaužívaného spôsobu života.

Posledný a, podľa nášho názoru, najdôležitejší atribút je *neochota biologických rodičov, respektíve neschopnosť zabezpečiť starostlivosť o svoje dieťa*. S poukázaním na už uvádzané môže zanedbávanie starostlivosti rodičov o maloleté deti spočívať v subjektívnych alebo objektívnych skutočnostiach. „*Môže ísť napríklad o prípad, keď rodičia starostlivosť o dieťa zanedbávajú. Zanedbávanie sa vyznačuje nedostatkom starostlivosti, spôsobujúcim závažné ohrozenie vývoja dieťaťa alebo nebezpečenstvo pre dieťa. Telesné zanedbávanie spočíva v zlyhaní pri zabezpečení telesných potrieb dieťaťa (t.j. výživy, ošatenia, ubytovania, zdravotnej starostlivosti a ochrany pred ohrozením). Citové zanedbávanie sa vyznačuje zlyhaním v zabezpečení citových potrieb dieťaťa v oblasti lásky a zmyslu príslušnosti. Ďalej rozoznávame zanedbávanie vzdelania, ktoré sa vyznačuje zlyhaním v zabezpečení plných možností vzdelávania dieťaťa (t.j. vytrvalá absencia dieťaťa v škole, detská práca v domácom prostredí či mimo domu).* Krajným prípadom zanedbávania je izolácia dieťaťa od ľudskej spo-

ločnosti. Ďalším druhom je zanedbávanie v oblasti zdravotnej starostlivosti v prípadoch, keď dieťa potrebuje túto starostlivosť, či v prípadoch, keď sa zabúda na preventívnu zdravotnú starostlivosť, a tiež ak ide o nedostatočný dohľad primeraný veku dieťaťa, prejavujúci sa zvýšeným počtom úrazov dieťaťa, ktorým bolo možné predísť alebo im zabrániť.“²⁷

2.2 Pestúnska starostlivosť

Pestúnska starostlivosť²⁸ ako „zlatá stredná cesta“ náhradnej starostlivosti má svoje pevné postavenie medzi zvyšnými dvoma formami náhradnej starostlivosti, ktorými sú náhradná osobná starostlivosť a ústavná starostlivosť. Podľa nášho názoru ide o inštitút, ktorý zaujíma svoje nezastupiteľné miesto v medziach rodinného práva a ktorý maloletému ponúka prijateľnú, v podstate prirodzenú formu starostlivosti, ktorá je vykonávaná osobami odlišnými od biologických rodičov.

K nariadeniu pestúnskej starostlivosti pristúpi súd v prípade, ak sa dieťa ocitne bez starostlivosti zo strany biologických rodičov (v zmysle subjektívnych alebo objektívnych skutočností) a dieťa nemožno zveriť do náhradnej osobnej starostlivosti. Spravidla môže ísť o prípady, kedy rodičia maloletého dieťaťa zahynú pri dopravnej nehode a maloletý nemá žiadneho iného rodinného príslušníka. Samozrejme, prax a život nám ponúkajú niekoľko rôznorodých situácií, kedy súd môže pristúpiť k zvereniu maloletého do pestúnskej starostlivosti. Zaujímavosťou je, že súd pri rozhodovaní o zverení maloletého dieťaťa do pestúnskej starostlivosti skúma len dve podmienky, a to záujem dieťaťa a skutočnosť, že sa biologickí rodičia nemôžu, respektíve nechcú starať o svoje dieťa. V porovnaní napríklad so zverení maloletého dieťaťa do náhradnej osobnej starostlivosti ide o benevolentnejší proces. Domnievame sa, že benevolentnosť procesu zverenia maloletého do pestúnskej starostlivosti je daná najmä tým, že maloleté dieťa je v takomto prípade zverené do rúk profesionálov – pestúnov, a preto sa dôvodne predpokladá, že nie je potrebné až v takej značnej miere preverovať ich schopnosti či spôsobilosti.

²⁷ Bližšie pozri PAVELKOVÁ, B. *Zákon o rodine: Komentár*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2011, s. 254. ISBN 978-80-7400-359-2.

²⁸ Bližšie pozri *Stanovisko Nejvyššího soudu České socialistické republiky zo dňa 23. 2. 1975, sp. zn. Čpíř 117/75; R 29/1975*, v ktorom sa uvádza: „Ak rozhoduje súd o zverení maloletého dieťaťa do pestúnskej starostlivosti, sú účastníkmi konania dieťa, jeho rodičia, pestún, manžel pestúna (ak manželka žijú v spoločnej domácnosti), a prípadne občan, ktorému bolo dieťa zverené do výchovy podľa ustanovenia § 45 Zákona o rodine.“

2.2.1 Osoba pestúna

Považujeme za nevyhnutné venovať sa aj osobe pestúna, respektíve profesionálneho rodiča, nakoľko práve existencia takejto osoby zakladá možnosť existencie inštitútu pestúnstva vôbec. Už zo zákonnej dikcie ustanovenia § 48 ods. 1 Zákona o rodine vyplýva, že pestúnstvo je inštitút, ktorý je založený na dobrovoľnosti. Nikoho nemožno v žiadnom prípade nútiť, aby sa staral prakticky o cudzie dieťa.

Osoba, ktorej má byť zverený maloletý do pestúnskej starostlivosti, musí byť evidovaná v zozname záujemcov o poskytovanie pestúnskej starostlivosti, ktorý vedie príslušný orgán sociálnoprávnej ochrany detí. Ďalšia povinnosť, ktorú musí záujemca o poskytovanie pestúnskej starostlivosti spĺňať, je jeho pravidelné preškoľovanie formou odbornej prípravy na tzv. profesionálne rodičovstvo, a to každé dva roky, pričom o takejto osobe sa vedie podrobný osobný spis.

Je žiaduce tiež uviesť, že celý proces, ktorý v konečnom dôsledku vedie k zápisu záujemcu do zoznamu pestúnov, je veľmi zdĺhavý a pomerne náročný, preto zastávame názor, že osoba, ktorá je zapísaná v takomto zozname, je skutočne pevne presvedčená o tom, že má úprimný záujem poskytovať starostlivosť v rámci pestúnstva.

Okrem už uvedených podmienok, ktoré musí záujemca o poskytovanie pestúnskej starostlivosti spĺňať, zákon predpokladá splnenie aj nasledovných podmienok:²⁹

1. musí ísť výlučne len o fyzickú osobu s trvalým pobytom na území Slovenskej republiky;
2. osoba musí mať spôsobilosť na právne úkony v plnom rozsahu;
3. osoba musí spĺňať predpoklady morálne, vzorové, čestné (malo by ísť o osobu, ktorá dokáže byť pre dieťa vzorom);
4. osoba musí byť zapísaná v zozname záujemcov o pestúnsku starostlivosť v zmysle zákona č. 305/2005 Z.z. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

Čo sa týka prvej podmienky vzťahujúcej sa na trvalý pobyt na území Slovenskej republiky, tak danou podmienkou zákon smeruje k naplneniu predpokladu čo najmenšieho zásahu do obvyklého spôsobu života malo-

²⁹ Bližšie pozri ILLÁŠOVÁ, M. *Zákon o rodine s dôvodovou správou, komentárom a judikatúrou: Vzory právnych podaní podľa zákona o rodine*. 1. vyd. Bratislava: Nová Práca, 2005, s. 62. ISBN 80-88929-70-9.

letého. Je nepochybné, že v prípade, ak by daná podmienka v zákone absentovala a pestún by mal trvalý pobyt na území iného štátu než je Slovenská republika a aj by sa reálne na tejto adrese zdržiaval, tak by došlo k obrovskému zásahu do zaužívaného spôsobu života u maloletého, pričom by bolo dieťa vytrhnuté zo svojho prirodzeného prostredia, bolo by výrazne ovplyvnené tiež jazykovou bariérou a jeho aklimatizovanie sa na nové prostredie by bolo oveľa ťažšie dosiahnuteľné.

K uvádzaným skutočnostiam považujeme za vhodné doplniť, že presunutie dieťaťa do cudziny by aj naďalej znamenalo podstatnú otázku, ktorej zodpovedanie stále (aj v prípade, že je maloleté dieťa zverené do pestúnskej starostlivosti a jeho biologickí rodičia žijú) spadá do rodičovských práv a povinností, pričom pestún nie je oprávnený o takejto otázke rozhodovať.

Spôsobilosť na právne úkony považujeme za imanentnú súčasť akéhosi „balíka“ predpokladov, ktoré musí pestún splňať, nakoľko bez splnenia tohto predpokladu by *de facto* stratil inštitút pestúnstva svoj základný cieľ a zmysel, a preto nepovažujeme za potrebné sa k danej podmienke bližšie vyjadrovať.

Tretia podmienka, ktorej splnenie zákon ukladá, sú osobnostné a morálne predpoklady pestúna. Nemožno rozporovať, že osoba pestúna (súdiac už zo zaužívaného druhotného pomenovania pestúna – „profesionálny rodič“) má byť príkladným profesionálnym rodičom, pri ktorom nie sú čo i len najmenšie pochybnosti o jeho spôsobilosti na riadnu výchovu dieťaťa. Samozrejme, legislatíva vyslovene nedefinuje pojmy morálky, slušnosti a cti, avšak je zrejmé, že by malo ísť o takú osobu, ktorá je nielen pre maloletého, ale aj pre svoje široké okolie vzorom, s poukázaním na jej príkladný spôsob vedenia života, charakterové vlastnosti a vystupovanie voči svojmu okoliu.

Okrem skutočnosti, že súd a orgán sociálnoprávnej ochrany detí podrobne skúmajú predpoklady pre riadny výkon rodičovských práv a povinností u osoby pestúna, skúmajú tiež vhodnosť osôb žijúcich v spoločnej domácnosti s pestúnom. Hoci niektorí autori považujú túto podmienku a takéto preverovanie fakticky odlišných osôb od osoby pestúna za zbytočné a nehospodárne, tak my nepriame stanovenie tejto odvodenej podmienky vítame. Totiž, aj tieto osoby sú osoby, ktoré vplývajú na vývoj a vývin maloletého, ktorý je do danej rodiny zverený pestúnskou starostlivosťou.

3 Ústavná starostlivosť

Zákon o rodine upravuje v sekcii náhradnej starostlivosti okrem uvedenej pestúnskej starostlivosti a náhradnej osobnej starostlivosti aj v poradí tretiu formu náhradnej starostlivosti – ústavnú starostlivosť.

Domnievame sa, že nie náhodou je práve ústavná starostlivosť v akomsi pomyselnom „rebríčku“ druhov náhradných starostlivostí na poslednom mieste. Analogicky možno zo Zákona o rodine odvodiť, že ústavná starostlivosť má len akýsi subsidiárny charakter popri zvyšných dvoch typoch ústavných starostlivostí a vyznačuje sa práve tým, že sa použije len v krajnom prípade, keď nemožno uplatniť prvé dve formy náhradných starostlivostí.

Je nutné si uvedomiť, že v prípade nariadenia ústavnej starostlivosti ide o mimoriadne razantný zásah do života maloletého dieťaťa, kedy, na rozdiel od prvých dvoch foriem, je v uvedenom prípade maloletý umiestnený mimo zaužívaný model rodiny.

V porovnaní s náhradnou osobnou starostlivosťou a pestúnskou starostlivosťou je ústavná starostlivosť špecifická aj v tom smere, že ju je možné stanoviť v dvoch rôznych prípadoch, a teda nielen v prípade, ak biologickí rodičia nevykonávajú,³⁰ respektíve nemôžu vykonávať svoje rodičovské práva a povinnosti.³¹ Ústavná starostlivosť nesie v sebe špecifikum spočívajúce v skutočnosti, že ju môže súd nariadiť i ako formu sankčného (výchovného) opatrenia v prípade, ak v značnej miere zlyháva výchova a správanie sa maloletého dieťaťa. Pretavené do bežnej reči, ide o prípad, keď sme sa v detstve viacerí stretávali s pohrozením „ak sa nebudeš slušne správať, pôjdeš do domova.“

3.1 Nariadenie ústavnej starostlivosti ako sankčný prostriedok

„V prípade určenia ústavnej starostlivosti ako výchovného opatrenia nemôže súd uprednostniť náhradnú osobnú starostlivosť alebo pestúnsku starostlivosť, pretože tie sú určené na naplnenie úplne iného cieľa a neviedli by k náprave sledovanej výchovným opatrením.“³² Ústavnú starostlivosť

³⁰ Blížšie pozri ILLÁŠOVÁ, M. *Zákon o rodine s dôvodovou správou, komentárom a judikatúrou: Vzory právnych podaní podľa zákona o rodine*. 1. vyd. Bratislava: Nová Práca, 2005, s. 30. ISBN 80-88929-70-9.

³¹ Blížšie pozri CÍRÁK, J., B. PAVELKOVÁ a M. ŠTEVČEK. *Rodinné právo*. 2. vyd. Šamorín: Heuréka, 2008, s. 96. ISBN 978-80-89122-47-9.

³² Blížšie pozri PAVELKOVÁ, B. *Zákon o rodine: Komentár*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2011, s. 325. ISBN 978-80-7400-359-2.

ako sankčný prostriedok súd uplatňuje v prípade, ak je potrebné maloleťmu uložiť druh výchovného opatrenia, ak je výchova maloletého vážnym spôsobom ohrozená a iné dostupné prostriedky nesplnili účel požadovanej nápravy.³³

Pri nariadení ústavnej starostlivosti so sankčným charakterom je potrebné veľmi podrobne skúmať, či sú reálne dané dôvody spĺňajúce zákonom predpokladané dôvody, a teda, že u maloletého je skutočne vážnym spôsobom narušená alebo ohrozená jeho výchova.

O narušení či ohrození výchovy maloletého možno hovoriť v prípadoch, kedy je u maloletého badateľný výrazný morálny úpadok spočívajúci v rôznych nežiaducich prejavoch správania. Vychádzajúc z našej praxe ide o prípady permanentného záškoláctva, vedenia predčasného sexuálneho života, požívania psychotropných či omamných látok, pričom musí ísť o úpadok v takej intenzite, že je možné dôvodne predpokladať, že v prípade nezasiahnutia štátnym orgánom do výchovy dieťaťa by morálny úpadok minimálne pretrvával aj v dospelom živote dieťaťa, v horšom prípade by sa ešte viac časom prehlboval. Inak povedané, ide o prípady, kedy si biologickí rodičia nevedia dať so svojimi deťmi „rady“.

Predtým, ako súd pristúpi k nariadeniu takéhoto výchovného opatrenia, je povinný riadiť sa zásadou primeranosti a nevyhnutnosti, s tým, že je povinný využiť všetky dostupné výchovné opatrenia, ktoré predstavujú menej invazívny zásah do života maloletého, a v konečnom dôsledku i do života celej rodiny, v ktorej maloleté dieťa žije. Súd je preto povinný predtým, ako pristúpi k predmetnému výchovnému opatreniu, podrobne skúmať, či v prípade konkrétneho maloletého nejde len o dočasný charakter narušenia výchovy. V prípade, ak maloletý bol predtým vzorným žiakom a bezproblémovým dieťaťom a začne náhle vykazovať znaky narušenej výchovy, je v prvom rade nutné osloviť školské zariadenie, ktoré dieťa navštevuje, prípadne orgán sociálnoprávnej ochrany detí.

Dôležitým aspektom v danom prípade je tiež skúmanie a hodnotenie postoja biologických rodičov maloletého, ktorí v niektorých prípadoch sami požiadajú o udelenie takejto formy výchovného opatrenia, nakoľko sú bezradní a nevedia si dať s výchovou dieťaťa rady. I v tomto prípade je súd povinný akceptovať zásadu pozitívneho záväzku štátu, a preto nikdy nemožno považovať za narušenie či ohrozenie výchovy maloletého na-

³³ Blížšie pozri CIRÁK, J., B. PAVELKOVÁ a M. ŠTEVČEK. *Rodinné právo*. 2. vyd. Šamorín: Heuréka, 2008, s. 101. ISBN 978-80-89122-47-9.

príklad riadne nezaodenie dieťaťa či riadne nevytvorenie materiálnych podmienok pre maloletého.

V oboch prípadoch nariadenia ústavnej starostlivosti je potrebné mať na zreteli, že ide o inštitút, ktorý sa vyznačuje práve dočasným charakterom. *„Zverenie do verejnej starostlivosti musí byť považované za dočasné opatrenie v súlade s konečným cieľom, ktorým je zvyčajne obnovenie spojenia biologického rodiča s dieťaťom.“*³⁴

3.2 Ústavná starostlivosť bez sankčného charakteru

Ako sme už načrtli, ústavná starostlivosť zastáva popri ostatných dvoch formách náhradnej starostlivosti len subsidiárne miesto. A teda predtým, než súd pristúpi k nariadeniu ústavnej formy starostlivosti, musí náležite skúmať, či nemožno uložiť v poradí prvú alebo druhú formu náhradnej starostlivosti.

V prípade, ak maloletého nie je možné zveriť do náhradnej osobnej starostlivosti inej fyzickej osobe odlišnej od osoby rodiča alebo do rúk pestúna, až vtedy môže pristúpiť k umiestneniu maloletého do presne určeného zariadenia.

Na rozdiel od nariadenia ústavnej formy starostlivosti ako formy výchovného opatrenia, v predmetnom prípade sa maloletý umiestňuje do takýchto zariadení v rovnakých prípadoch, ako je tomu v ostatných dvoch formách, teda vtedy, pokiaľ rodičia nemôžu, respektíve nevykonávajú svoje rodičovské práva a povinnosti. Nakoľko sme sa už otázky subjektívnej nemožnosti (založenej na slobodnej voľbe rodiča) využívať či nevyužívania svojich rodičovských práv a povinností venovali, v tejto časti upriamime našu pozornosť na prípady, kedy rodičia v zmysle objektívnych skutočností nemôžu, respektíve nie sú schopní vykonávať svoje rodičovské práva a povinnosti.

V načrtnutom prípade ide o situácie hodné osobitného zreteľa, kedy je vážne ohrozená riadna výchova maloletého dieťaťa vyplývajúca z nepredvídateľných životných situácií, ako sú napríklad dlhodobá hospitalizácia rodičov či nástup rodičov do ústavu na výkon trestu odňatia slobody.³⁵ V takomto prípade je vhodné posudzovať i prípadné vydanie neod-

³⁴ Bližšie pozri PAVELKOVÁ, B. *Zákon o rodine: Komentár*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2011, s. 330. ISBN 978-80-7400-359-2.

³⁵ Bližšie pozri VESELÁ, R., K. SCHELLE, M. HRUŠÁKOVÁ, J. PADRNOS a D. ŠTEFANCOVÁ. *Rodina a rodinné právo: Historie, současnost a perspektivy*. 1. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, 2003, s. 106. ISBN 80-86432-48-3.

kladného opatrenia, ktoré je spôsobilé zabezpečiť okamžitú náhradnú starostlivosť maloletému, ktorý sa prakticky „zo dňa na deň“ ocitne bez akejkolvek starostlivosti. Pochopiteľne, neodkladné opatrenie sa vydáva najmä v prípadoch, kedy do úvahy prichádza zverenie maloletého do náhradnej osobnej starostlivosti spravidla fyzickej osobe, ktorá je v príbuzenskom vzťahu k maloletému.

Na záver môžeme zdôrazniť, že, podľa nášho názoru, je na jednej strane pozitívom, že vôbec existuje zariadenie, ktoré je spôsobilé poskytnúť maloletým, ktorí ostanú „napospas osudu“, útočisko či provizórny domov, no na druhej strane si plne uvedomujeme obrovský zásah do života maloletého v prípade pristúpenia k voľbe ústavnej starostlivosti. Preto je nevyhnutné, aby súd tak, ako mu to ukladá aj Zákon o rodine, pravidelne monitoroval situáciu maloletého, ktorý je umiestnený v takomto zariadení, a pravidelne tiež posudzoval eventuálnu možnosť skončenia takéhoto umiestnenia maloletého v zariadení, prípadne posudzoval možnosť zaradenia maloletého do jednej z dvoch miernejších foriem náhradnej starostlivosti.

Záver

Problematiku maloletých možno bezpochyby považovať za problematiku, ku aplikácii ktorej je v praxi žiaduce pristupovať mimoriadne citlivo a opatrne. Je potrebné si uvedomiť, že maloleté osoby sú závislé na rozhodovaní plnoletých osôb, ktorých rozhodnutia priamo ovplyvňujú ich, či už súčasný, alebo budúci osud.

Hoci by život osôb v detskom veku mal byť sprevádzaný prevažne pozitívnymi vnemami a zážitkami, ktoré dieťa prežíva v kruhu svojich najbližších, v živote sa nevyhneme ani situáciám, ktoré, žiaľ, nepredstavujú pre deti šťastné osudy, a rovnako nie každému dieťaťu je dopriate vyrastať v starostlivosti svojich biologických rodičov. Nakoľko ide o osoby, ktoré nedokážu v situáciách, kedy je potrebné pristúpiť k ich zvereniu do náhradnej starostlivosti, rozhodovať o svojom osude samé, je nutné využívať inštitúty náhradnej starostlivosti.

S poukázaním na našu prax v oblasti rodinného práva sa mnohokrát stretávame s aplikačnými problémami, hoci zákon upravuje problematiku zastúpenia maloletých obsahovo pomerne rozsiahlo. Zásadný problém, ktorý považujeme dlhodobo za kľúčový, spočíva, podľa nášho názoru, v skutočnosti, že samotný proces zverenia maloletých osôb do ná-

hradnej starostlivosti je vo väčšine prípadov veľmi zdĺhavý a v niektorých prípadoch, často bez náležitého opodstatnenia, neprimerane dlhý.

Aj napriek tomu, že sme sa v predložennom príspevku nevenovali náhradnej osobnej starostlivosti, tak práve konania spojené so zverením maloletých osôb do náhradnej osobnej starostlivosti považujeme za neadekvátne zdĺhavé v porovnaní s ostatnými konaniami súvisiacimi so zverením maloletých do odlišnej náhradnej starostlivosti. Domnievame sa, že zákonodarca, ako aj súd by mali mať na zreteli, že v uvedených prípadoch ide o zverovanie maloletého dieťaťa do starostlivosti osobe, ktorá v prevažnej miere pochádza z rodinného prostredia maloletého, ktorá je maloletému dobre známa a pri ktorej sa predpokladá,³⁶ že zverenie do jej starostlivosti bude tou najlepšou formou pre maloletého. Naopak, zaužívaná prax mnohokrát pri preverovaní vhodnosti takejto osoby hraničí až so šikanou, čo považujeme za kľúčový problém v konaniach súvisiacich s náhradnou osobnou starostlivosťou v porovnaní s konaniami pri ostatných dvoch formách náhradnej starostlivosti.

Zoznam bibliografických odkazov

- BÁNOS, R. a M. KOŠÚTOVÁ. *Zákon o rodine: Veľký komentár*. 2. aktualiz. vyd. Žilina: Eurokódex, 2020. 492 s. ISBN 978-80-8155-092-8.
- Case of Rieme v. Sweden* [1992-04-22]. Judgement of the European Court of Human Rights, 1992, Application No. 12366/86.
- CIRÁK, J., B. PAVELKOVÁ a M. ŠTEVČEK. *Rodinné právo*. 2. vyd. Šamorín: Heuréka, 2008. 216 s. ISBN 978-80-89122-47-9.
- ILLÁŠOVÁ, M. *Zákon o rodine s dôvodovou správou, komentárom a judikatúrou: Vzory právnych podaní podľa zákona o rodine*. 1. vyd. Bratislava: Nová Práca, 2005. 526 s. ISBN 80-88929-70-9.
- JURČOVÁ, M., B. PAVELKOVÁ, Z. NEVOLNÁ, A. OLŠOVSKÁ a R. SMYČKOVÁ. *Zastúpenie v súkromnom práve*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2012. 256 s. ISBN 978-80-7400-420-9.
- MURÁNSKA, J., D. GANDŽALOVÁ a J. TAKÁČ. *Základy rodinného práva: Rodičia a deti – výživné*. 1. vyd. Banská Bystrica: Belianum, 2019. 151 s. ISBN 978-80-557-1622-0.

³⁶ Bližšie pozri PAVELKOVÁ, B. *Zákon o rodine: Komentár*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2011, s. 25. ISBN 978-80-7400-359-2.

Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky zo dňa 18. 10. 2006, sp. zn. PL. ÚS 14/05-48.

PAVELKOVÁ, B. *Zákon o rodine: Komentár*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2011. 640 s. ISBN 978-80-7400-359-2.

PAVELKOVÁ, B. *Zákon o rodine: Komentár*. 3. vyd. Bratislava: C. H. Beck, 2019. 660 s. ISBN 978-80-89603-72-5.

Stanovisko Nejvyššího soudu České socialistické republiky zo dňa 23. 2. 1975, sp. zn. Cpjř 117/75; R 29/1975.

Uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky zo dňa 11. 5. 2011, sp. zn. 6 Cdo 61/2011.

Ústavný zákon č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov.

VESELÁ, R., K. SCHELLE, M. HRUŠÁKOVÁ, J. PADRNOS a D. ŠTEFANCOVÁ. *Rodina a rodinné právo: Historie, současnost a perspektivy*. 1. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, 2003. 262 s. ISBN 80-86432-48-3.

Zákon č. 36/2005 Z.z. o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

Zákon č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník v znení neskorších predpisov.

Zákon č. 305/2005 Z.z. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

JUDr. Júlia Floreková

Právnická fakulta
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici
Komenského 20
974 01 Banská Bystrica
Slovenská republika
florekova.julia@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0002-2429-9137>

Mgr. Sára Tarnociová

Právnická fakulta
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici
Komenského 20

974 01 Banská Bystrica

Slovenská republika

farnociova.sara@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0002-0945-1989>

What are the Challenges to the Insolvency Law in the 21st Century?

Rafał Adamus

Abstract: *The paper is an essay about possible ways of further development of the insolvency law. If the law is expected to meet global current social needs, then the law will be subject to significant changes, along with the changing world. The digital revolution is also ahead of the insolvency law. It is difficult to anticipate all possible directions of changes; however, there are some areas where remarkable amendments will have to take place. The paper starts with a short description of the development of the insolvency law over ages. It is an introduction to the problem of possible changes in axiological assumptions of the law on insolvency in the 21st Century. The insolvency law is going to be changed due to the technological revolution in the 21st Century. In this respect, there are mentioned the idea of prediction of insolvency and the problem of the debtor's assets in the virtual world. Finally, the paper deals with the state debt restructuring under the conventions on external state debt.*

Key Words: *Insolvency Law; Future of the Insolvency Law; 21st Century; Axiology of Insolvency; Toxic Debt.*

Introduction

The law is constantly changing. In the past, it used to last unchanged for generations. Nowadays, along with the acceleration of social transformations, its period of validity is divided into years and months. Fundamental changes are made not only to the content of the law, but also – albeit in the longer term – to its axiological assumptions. In the era of the rapid technological revolution, many traditional legal constructions need to be repealed and rewritten. This also applies to the insolvency law. In the 21st Century, toxic debt seriously affects states, entrepreneurs and consumers¹ (however, the insolvency law does not regulate state bankruptcies; the suspension of payments by the state is a fact of life). The insolvency law is, therefore, a socially very important area of the law.

¹ See ADAMUS, R. *Toksyczny dług XXI wieku*. 1. wyd. Warszawa: Difin, 2020, p. 38. ISBN 978-83-8085-835-0.

However, the social meaning of the term “law” is likely to change in the future. The large part of the law may become a set of rules so detailed that its perception (in place of a human) will become the domain of artificial intelligence. The application of the law will be largely driven by new technologies. The general principles of the law will remain for human consciousness. The changes will affect not only the content of the law, but also the philosophy of its application. The law can become so deeply embedded in new technologies that traditional ways of applying it will change. The ethos of the legal profession will change. The future lawyer is probably a “jurist-engineer”.

1 Insolvency law from its origins to the present day

The insolvency law has travelled a long way from its inception to the present day. However, a real revolution in this area is still ahead of us.

The insolvency law had been created as a legal antidote against too much indebtedness of a human being, and later its organisations. Researcher of the anthropology of civilization, Professor David Graeber, in his brilliant work “Debt: The First 5,000 Years” (2011) makes an interesting hypothesis that the debt institution is older than the institution of commodity exchange or commodity-money exchange. A human being is, therefore, a *homo in debitum*. According to David Graeber, the language of the ancient monuments of the law and religion (including words such as “guilt”, “sin” and “redemption”) was largely derived from pre-formed debt relationships.

At the beginning of its development, the consequence of human’s indebtedness was “slavery to debts”.² Pursuant to the Section 117 of the

² Regarding the beginning of the development of the law in ancient civilizations, which in modern times was defined as the bankruptcy law: PRUSAK, B. red. *Ekonomiczne i prawne aspekty upadłości przedsiębiorstw*. 1. wyd. Warszawa: Difin, 2007, p. 16. ISBN 978-83-7251-768-5; DATTNER, L. *Sejsachteja (oddłużenie) w świetle prawa własności*. 1. wyd. Kraków: Towarzystwo Ekonomiczne, 1934, p. 3; ROSENBERG, J. M. *Geneza i rozwój postępowania upadłościowego w prawodawstwie rzymskim*. 1. wyd. Warszawa: Dzwignia, 1935. 18 p.; ROSENBERG, J. M. *Postępowanie upadłościowe w prawodawstwie rzymskim. Gazeta Sądowa*. 1996, nr 12, p. 8 and following. ISSN 1426-2037; KOLAŃCZYK, K. *Prawo rzymskie*. 2. wyd. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1976, p. 158; KURYŁOWICZ, M. and A. WILIŃSKI. *Rzymskie prawo prywatne: Zarys wykładu*. 1. wyd. Kraków: Zakamycze, 2000, p. 79. ISBN 83-88551-70-1; WOŁODKIEWICZ, W. and M. ZABŁOCKA. *Prawo rzymskie: Instytucje*. 1. wyd. Warszawa: C. H. Beck, 1996, p. 309. ISBN 83-7110-303-4; and ADAMUS, R. *Judeochrześcijańska koncepcja darowania długów a „względy humanitarne” przy oddłużeniu osób fizycznych*. In: P. SOBCZYK and P. STECZKOWSKI, red. *Człowiek –*

Code of Hammurabi, if a citizen was burdened with a debt obligation and, therefore, he sold or gave into slavery his wife, daughter or son, then their freedom should be returned to them after three years. While the Mosaic Law permitted the debt bondage of the Hebrews, it did require a humane treatment of such persons. However, in the seventh year of captivity, the commandment was to grant the Hebrews personal freedom.³ The father's unpaid debt was the reason why he and his family were sold into slavery. The human being was then treated not only as a sovereign subject of the civil law relations, but also as their object, a thing to be sold. Over time, the law introduced probably less restrictive sanctions in the form of imprisonment for debts.⁴ The assets of the insolvent debtor were simply taken away by the creditors.⁵ With the passage of time, public auctions began to be conducted and the creditors were repaid from the sums collected in this way. Insolvency was the cause of infamy, shame, and sometimes the loss of public rights. From today's point of view, it can be said that the debtor suffered the consequences of his insolvency in the sphere of his property and humanity. Changes began with the invention of a legal personality. Contemporary legal culture aims to protect human dignity regardless of the economic condition. Protocol

Państwo – Kościół: Księga Jubileuszowa dedykowana Księdzu Profesorowi Arturowi Mezglewskiemu. 1. wyd. Lublin: Wydawnictwo Academicum, 2020, pp. 13-30. ISBN 978-83-62475-55-1.

³ See MALINOWSKI, G. Geneza Pięcioksięgu Mojżeszowego. *Theologica Wratislaviensis*. 2011, nr 6, pp. 67-90. ISSN 1734-4182; LIPiŃSKI, E. Rok Szabatowy. *Scripta Biblica et Orientalia*. 2009, nr 1, p. 18. ISSN 2081-8416; and GRZYBEK, S. Rok jubileuszowy w Piśmie Świętym. *Ruch Biblijny i Liturgiczny* [online]. 1974, vol. 27, nr 3, pp. 109-121 [cit. 2021-07-20]. ISSN 2391-8497. Available at: <https://doi.org/10.21906/rbl.3457>.

⁴ On the history of the development of the bankruptcy law in medieval Europe and later, see: BUBER, O. *Polskie prawo upadłościowe*. 1. wyd. Warszawa: F. Hoesick, 1936, p. 7; WOJCIECHOWSKI, R. „Debitor fugitivus” i początki prawa upadłościowego. In: P. JUREK, red. *Postępowanie egzekucyjne w dziejach*. 1. wyd. Wrocław: Kolonia Limited, 2007, pp. 49-55. ISBN 978-83-60631-04-1; WIĄZEK, P. Postępowanie egzekucyjne w średniowiecznej Polsce. In: P. JUREK, red. *Postępowanie egzekucyjne w dziejach*. 1. wyd. Wrocław: Kolonia Limited, 2007, p. 78. ISBN 978-83-60631-04-1; OWSIANKA, M. Postępowanie egzekucyjne w statutach Kazimierza Wielkiego. *Przegląd Prawa Egzekucyjnego*. 2011, nr 1, pp. 5-13. ISSN 1731-030X; and MACIEJEWSKI, T. *Prawo sądowe w ustawodawstwie miasta Gdańska w XVIII wieku*. 1. wyd. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1984, pp. 84-87. Gdańskie Towarzystwo Naukowe, nr 80. ISBN 83-04-01916-7.

⁵ See ADAMUS, R. Zarys ogólny historii prawa upadłościowego w Polsce. In: E. KOZERSKA, M. MACIEJEWSKI and P. STEC, red. *Historia testis temporum, lux veritatis, vita memoriae, nuntia vetustatis: Księga Jubileuszowa dedykowana Profesorowi Włodzimierzowi Kaczorowskiemu*. 1. wyd. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 2015, pp. 609-626. ISBN 978-83-7395-661-2.

No. 4 (which entered into force on May 2, 1968) to the European Convention on Human Rights, signed in Rome on November 4, 1950 (entered into force on September 3, 1953), prohibits debt imprisonment. With the passage of time, insolvency began to be associated mainly with the level of the debtor's property.

2 Modern insolvency legislation

The German *Konkursordnung* (1877)⁶ and the American *Chapter 11 of the United States Bankruptcy Code* are, undoubtedly, the milestones in the modern history of the legislation development in insolvency.

Insolvency is a common phenomenon in the economy. The reasons for the insolvency of entrepreneurs can be divided into internal and external. Internal reasons may be as follows: management errors, outdated technologies in the face of technological progress, increasing competition, unsuccessful investment, product obsolescence, loss of strategic business partners. There are also criminal cases of deliberate bankruptcy by deliberate indebtedness and transferring assets to the detriment of creditors. External factors usually take the form of changes in the market conditions, including, for example, a decline in demand for goods or services.⁷

⁶ See UHLENBRUCK, W. Einhundert Jahre Konkursordnung. In: W. UHLENBRUCK, B. KLASMEYER and B. M. KÜBLER, Hrsg. *Einhundert Jahre Konkursordnung 1877 – 1977*. 1. Aufl. Köln: Carl Heymanns Verlag, 1977, pp. 3-34. ISBN 3-452-18357-2; ENDEMANN, W. *Das deutsche Konkursverfahren*. 1. Aufl. Leipzig: Fues, 1889, p. 6; Von WILMOWSKI, G. *Deutsche Reichs-Konkursordnung*. 6. umgearb. Aufl. Berlin: F. Vahlen, 1906. 788 p.; STELMACHOWSKI, B. *Polskie prawo upadłościowe a niemiecka ordynacja konkursowa na tle ustawodawstwa ziem zachodnich*. *Polski Proces Cywilny*. 1935, vol. 3, nr 5-6, pp. 129-142. ISSN 2082-1743; STELMACHOWSKI, B. *Zarys procedury cywilnej obowiązującej na ziemiach byłego zaboru pruskiego i na Górnym Śląsku I*. 1. wyd. Poznań: Fiszer i Majewski, 1923. 126 p.; and STELMACHOWSKI, B. *Prawo upadłościowe ziem zachodnich*. 1. wyd. Poznań: Wojewódzki Instytut Wydawniczy, 1932. 174 p.

⁷ According to a report prepared by the European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions (dated on December 8, 2009), the two main internal factors identified as the causes of bankruptcy are excessive indebtedness and failure to develop an effective strategy to compete in the market. In the context of the post-COVID-19 crisis, it is worth quoting the following diagnosis: "Before the financial crisis, loans were cheap, so companies could incur large amounts of debt at low cost; however, as the economic crisis broke out and their sales revenues fell, it became difficult for them to continue servicing their debts. Small and medium-sized enterprises (SMEs), which rely more on loans, seem to be the most vulnerable in this regard". Indebted entities are less responsive to emerging external crises.

The opinion that a good law on insolvency is indispensable reached the legislators' awareness. As a consequence, many countries periodically reform their insolvency laws to adapt them to changing needs.

Currently, due to the globalization, the insolvency law is under a strong unification tendency. Nevertheless, it is a phenomenon characteristic of many areas of the law. Globalization and common internationalization of economic activity are the factors influencing the unification of legal norms. The unification of the law takes place at the regional level, but also at the global level.⁸ The legislative recommendations developed by the United Nations Commission on International Trade Law (UNCITRAL) are of key importance.⁹ Within the European Union, the Restructuring Directive plays a key role. Consultations on the unification of the Second Insolvency Directive have been launched.¹⁰

Insolvency is a problem not only for entrepreneurs, but also for consumers. With the progress of civilization, the explosion of the culture of mass consumption, debt has become a kind of a social disease of the western civilization. Presently, consumer bankruptcy is regulated by a large number of the laws around the world, as it is an important social phenomenon in the credit-based consumption model. At the same time, it

⁸ See ADAMUS, R. Jednolite europejskie prawo restrukturyzacyjne de lege ferenda. In: J. KRUCZALAK-JANKOWSKA, red. *Wpływ europeizacji prawa na instytucje prawa handlowego*. 1. wyd. Warszawa: LexisNexis, 2013, pp. 451-460. ISBN 978-83-278-0151-7.

⁹ See UNCITRAL *Legislative Guide on Insolvency Law: Part One: Designing the Key Objectives and Structure of an Effective and Efficient Insolvency Law*. 1st ed. New York: United Nations, 2005, pp. 9-35. ISBN 92-1-133736-4; UNCITRAL *Legislative Guide on Insolvency Law: Part Two: Core Provisions for an Effective and Efficient Insolvency Law*. 1st ed. New York: United Nations, 2005, pp. 37-286. ISBN 92-1-133736-4; UNCITRAL *Legislative Guide on Insolvency Law: Part Three: Treatment of Enterprise Groups in Insolvency* [online]. 1st ed. New York: United Nations, 2012. 116 p. [cit. 2021-07-20]. ISBN 978-92-1-055716-0. Available at: <https://doi.org/10.18356/c9ed4925-en>; ADAMUS, R. Światowe standardy prawa upadłościowego a interesy banku jako wierzyciela upadłego. *Monitor Prawa Bankowego*. 2013, nr 5, pp. 61-74. ISSN 2081-9021; and ADAMUS, R. Prawo kontraktów a prawo upadłościowe według rekomendacji UNCITRAL. *Rejent*. 2013, nr 6, pp. 9-26. ISSN 1230-669X.

¹⁰ See ADAMUS, R., J. KRUCZALAK-JANKOWSKA and B. GROELE. Insolvency Law – Inception Impact Assessments – Opinion. In: *European Commission* [online]. 2020-12-09, 4 p. [cit. 2021-07-20]. Available at: https://ec.europa.eu/info/law/better-regulation/have-your-say/initiatives/12592-Insolvency-laws-increasing-convergence-of-national-laws-to-encourage-cross-border-investment/F1305083_en.

is the subject of many theoretical dilemmas as to the premises of debt relief, effects of debt relief, recidivism of insolvency, etc.¹¹

Modern legislation should base the procedure as broadly as possible on new technologies in the field of communication between participants in the proceedings and the court (to speed up the procedure). New technologies should be used to inform about the initiated proceedings and their results.

Modern legislation allows insolvency procedures to be conducted only under the supervision of a court. This approach improves the dynamics of the procedure. Increasing importance is attached to the benefits of a quick return for creditors.

The use of artificial intelligence to predict insolvency will, undoubtedly, lead to redefining the basis for the restructuring of the debtor or his/her bankruptcy.

¹¹ See SHUCHMAN, Ph. An Attempt at a “Philosophy of Bankruptcy”. *UCLA Law Review*. 1973, no. 21, pp. 403-476. ISSN 0041-5650; ADLER, B., B. POLAK and A. SCHWARTZ. Regulating Consumer Bankruptcy: A Theoretical Inquiry. *The Journal of Legal Studies* [online]. 2000, vol. 29, no. 2, p. 595 [cit. 2021-07-20]. ISSN 1537-5366. Available at: <https://doi.org/10.1086/468086>; NIEMI-KIESILÄINEN, J. Consumer Bankruptcy in Comparison: Do We Cure a Market Failure or a Social Problem. *Osgoode Hall Law Journal*. 1999, vol. 37, no. 1-2, p. 474. ISSN 0030-6185; MANN, R. J. and K. PORTER. Saving up for Bankruptcy. *The Georgetown Law Journal* [online]. 2010, vol. 98, no. 2, pp. 289-339 [cit. 2021-07-20]. ISSN 0016-8092. Available at: <https://doi.org/10.2139/ssrn.1540216>; HULS, N. American Influences on European Consumer Bankruptcy Law. *Journal of Consumer Policy* [online]. 1992, vol. 15, no. 2, pp. 125-142 [cit. 2021-07-20]. ISSN 1573-0700. Available at: <https://doi.org/10.1007/bf01352132>; FOOHEY, P. A New Deal for Debtors: Providing Procedural Justice in Consumer Bankruptcy. *Boston College Law Review*. 2019, vol. 60, no. 8, p. 2298. ISSN 0161-6587; HALLINAN, Ch. G. The “Fresh Start” Policy in Consumer Bankruptcy: A Historical Inventory and an Interpretive Theory. *University of Richmond Law Review*. 1986, vol. 21, no. 1, p. 96 and following. ISSN 0566-2389; RENNER, L. G. Debt Settlement: New Illinois Law Provides Significant Consumer Relief. *Loyola Consumer Law Review*. 2011, vol. 23, no. 3, pp. 410-433. ISSN 1530-5449; ER, M. The German Consumer Bankruptcy Law and Moral Hazard – The Case of Indebted Immigrants. *Journal of Financial Regulation and Compliance* [online]. 2019, vol. 28, no. 2, pp. 161-181 [cit. 2021-07-20]. ISSN 1740-0279. Available at: <https://doi.org/10.1108/jfrc-04-2018-0064>; ADAMUS, R. Importance of Payment Morality in the Polish Bankruptcy Law. *Journal of Business Law and Ethics* [online]. 2019, vol. 7, no. 1-2, pp. 9-15 [cit. 2021-07-20]. ISSN 2372-4870. Available at: https://doi.org/10.15640/jble.v7n1_2a2; ADAMUS, R. Modes of Debt Relief for Consumers in Poland. *Economic Problems and Legal Practice*. 2019, vol. 15, no. 6, pp. 137-142. ISSN 2541-8025; ADAMUS, R. Consumer Arrangement under the Bankruptcy Law Act in Poland. *Sociopolitical Sciences*. 2019, no. 6, pp. 76-81. ISSN 2223-0092; and ADAMUS, R. Debt Relief through Creditors’ Repayment Plan in Poland. *Economic Problems and Legal Practice*. 2019, vol. 15, no. 6, pp. 130-136. ISSN 2541-8025.

3 Probable directions of transformations of the insolvency law in the 21st Century

3.1 Insolvency law and social and political changes in the world

Geopolitical phenomena such as the relocation of the global economic centre from the Atlantic to the Pacific (to Asia) will certainly trigger further tectonic movements in the economies of many countries. This can cause many new global economic crises. This will also result in searching for more effective legal norms in the field of insolvency.

The insolvency law should be prepared for the impoverishment of many societies. Private ownership of consumer goods such as a flat or a car is becoming scarcer. Most of people can only rent such goods. Procedures based on the liquidation of the debtor's property will become less important.

The insolvency law does not depend on a democracy system, but has strong connections with a free market economy. The insolvency law is, after all, quite independent of the political system. It is needed in the both democratic and authoritarian states. The insolvency law for entrepreneurs works well in free market economy regimes. In a centrally planned economy, the insolvency law is much less useful. Possible changes to the political systems (crisis of a "liberal democracy") will not have a major impact on the law of insolvency. Nevertheless, the state power is necessary to implement the insolvency law. For many reasons, the insolvency proceedings are not a private activity.

3.2 Possible changes in axiological assumptions of the law on insolvency

What is the future for the insolvency law? Global standards for the insolvency law purposes have been – more or less – unified. What are they? Maximizing the satisfaction of creditors, possible restructuring of the debtor, debt relief for natural persons, protection of the economic environment.

Experiences with the financial crisis by the end of the first decade of the 21st Century and the COVID-19 pandemics are somehow changing the way of thinking about bankruptcy. This applies to several dimensions. The freezing of the very strong obligation to file for bankruptcy in year 2020 for the duration of the pandemics reopened a debate about the importance of the public interest in the bankruptcy proceedings. What is of

a greater importance: the advantage of the national economy or the particular advantages of creditors of a given debtor? The dilemma as to whether an insolvency law should take account of the wider context is not new. This applies in particular to the regulation of bank failures.¹² It is not about saving assets to satisfy creditors. It is more important to ensure the consistency of the entire banking system.

The pandemics has highlighted the importance of flexible procedures in the insolvency law. Should the insolvency law be more informal?

The insolvency law is not only one of the main tools of social engineering. Although in the western countries there is a very disturbing phenomenon of impoverishing societies, shrinking middle class, real decline in family income, the bankruptcy law has modest tools to counteract this. The debt relief is not a ticket to the world of the rich. However, the debt relief should remain a useful tool in the fight against economic exclusion.

3.3 Consumer debt relief in a large scale

The further development of the consumer insolvency law should be forecasted. The tendency to increasingly deeply indebted households, even in

¹² See BUSCH, D. and M. B. J. van RIJN. Towards Single Supervision and Resolution of Systemically Important Non-bank Financial Institutions in the European Union. *European Business Organization Law Review* [online]. 2018, vol. 19, no. 2, pp. 301-363 [cit. 2021-07-20]. ISSN 1741-6205. Available at: <https://doi.org/10.1007/s40804-018-0107-5>; GORTSOS, Ch. V. *The Evolution of European (EU) Banking Law under the Influence of (Public) International Banking Law: A Comprehensive Overview* [Research Study] [online]. 1st ed. Prague: Charles University in Prague, Faculty of Law, 2020, pp. 211-236 [cit. 2021-07-20]. Available at: <https://doi.org/10.2139/ssrn.3334493>; HAENTJENS, M. The Changing Role of the Judiciary in Insolvency: The Case of Bank Resolution. In: R. PARRY and P. J. OMAR, eds. *Banking and Financial Insolvencies: The European Regulatory Framework*. 1st ed. Nottingham; Paris: INSOL Europe, 2016, pp. 13-32. ISBN 978-0-9931897-2-2; HERINCKX, Y. Judicial Protection in the Single Resolution Mechanism. In: R. HOUBEN and W. VANDENBRUWAENE, eds. *The Single Resolution Mechanism* [online]. 1st ed. Cambridge: Intersentia, 2017, pp. 77-119 [cit. 2021-07-20]. ISBN 978-1-78068-735-3. Available at: <https://doi.org/10.1017/9781780687353.005>; LEHMANN, M. Bail-in and Private International Law: How to Make Bank Resolution Measures Effective across Borders. *International & Comparative Law Quarterly* [online]. 2017, vol. 66, no. 1, pp. 107-142 [cit. 2021-07-20]. ISSN 1471-6895. Available at: <https://doi.org/10.1017/s0020589316000555>; RINGE, W.-G. Bank Bail-in between Liquidity and Solvency. *The American Bankruptcy Law Journal*. 2018, vol. 92, no. 3, pp. 299-333. ISSN 0027-9048; and KOWALSKI, A. Etyczne aspekty przymusowej restrukturyzacji banków. In: *Związek Banków Polskich* [online]. 2018, pp. 1-3 [cit. 2021-07-20]. Available at: https://zbp.pl/getmedia/07765d5e-7c8c-4b11-850d-64f46b226c76/Etyczne_aspekty_przymusowej_restrukturyzacji_bankow.pdf.

rich, economically developed countries, is an increasingly serious social problem.¹³

In the 21st Century, the cult of greedy consumerism has particularly strongly developed. Modern society is a “credit society”. There is a very simple relationship between the rise in insolvency and the rise in debt.¹⁴

The impoverishment of the greater part of society is likely to proceed. The serious danger lurking for the labour market is clearly pointed out by Professor Carl Benedikt Frey from the Oxford University in his 2019 book “The Technology Trap: Capital, Labor, and Power in the Age of Automation”. No one – on a global or local scale – effectively manages the changes resulting from the information technologies revolution in the context of future human labour needs. Probably the process of dying out professions will be faster than the development of new ones.

3.4 Insolvency law and technological revolution in the 21st Century

3.4.1 Prediction of insolvency

The 21st Century is, undoubtedly, the time of the advanced technological revolution; a revolution that will have an incredibly deep impact on the all mankind. This revolution is taking place in an extremely dynamic way. There are several important factors that indicate the changes taking place. First, it should be mentioned the ability to collect and to store massive amounts of data. It is about both the level of detail and scope of data. Also noteworthy is the fact that data is commonly produced and easily collected. The ability to quickly analyse the collected data becomes unprecedented. It exceeds the capabilities of a man (groups of people) and his/her existing, traditional tools. Artificial intelligence exceeds the abilities of the human mind. Artificial intelligence can make a more accurate analysis of the economic future than the human analysis.

The economic future of a human being or of an entrepreneur is always unknown. It is impossible to predict death in an accident, lightning strike, natural catastrophe, etc. However, in the event of unexpected events, thanks to the artificial intelligence, it will be possible to imple-

¹³ See ANIOŁA, P. and Z. GOŁAŚ. Zróżnicowanie poziomu i struktury zadłużenia gospodarstw domowych w krajach Unii Europejskiej. *Studia Europejskie*. 2011, nr 3, pp. 97-111. ISSN 1428-149X.

¹⁴ See WARREN, E. The Bankruptcy Crisis. *Indiana Law Journal*. 1998, vol. 73, no. 4, p. 1080. ISSN 0019-6665.

ment the most optimal procedures. Thanks to the artificial intelligence, estimating future risk will become easier and more accurate. The accumulated unimaginable amounts about the debtor (what sources of income he/she has, what expenses he/she has, how often he/she travels, what bankruptcies he/she has, how much he/she works, etc.) with the data from his/her environment allow for a relatively precise design of his/her economic future. It is similar in the case of entrepreneurs, but the estimation is more difficult.

The technological revolution will not eliminate the need for an insolvency law. Nevertheless, it will significantly affect its shape and functions.

A phenomenon of using artificial intelligence to predict the economic future with simulations of the consequences, of even the most improbable, will change the form of the insolvency law. Contemporary research into the causes of insolvency shows that very rarely insolvency is sudden and unexpected. Insolvency is usually a process that arises gradually. Insolvency can have internal or external causes. The use of advanced early warning mechanisms, based on the analysis of internal and external premises, will allow for easier estimation of insolvency.

The importance of early warning of insolvency and the instruments available for it are highlighted, among others, by attention of the so-called Restructuring Directive. Precise information technologies tools and well-chosen algorithms will make it possible to alert earlier the debtor about the bad economic situation of the debtor long earlier. This will enable the restructuring to be implemented quickly. Accounting systems can automatically generate analytical materials necessary to open the restructuring proceedings. A perfect state will probably never be created that will eliminate the need for bankruptcy. Nevertheless, the restructuring proceedings can greatly cannibalize the bankruptcy proceedings.

3.4.2 Insolvency and the debtor's assets in the virtual world

The bankruptcy law – like other branches of the law – should adjust its content to the reality of the virtual world. Increasingly, the debtors' assets are virtual goods, including, for example, internet cryptocurrencies. The law should assist in the identification, management and decommissioning of such assets. Currently, the ownership of cryptocurrencies resembles the property of the goldsmiths of tsarist coins buried in the field

by the debtor. This is just one example of the need to change backward areas. The insolvency law must, therefore, keep up with the changing reality.

3.5 State debt restructuring – insolvency conventions on external state debt?

A sign of the times in the 21st Century is, therefore, the emergence of a huge budget deficit as well as the growth of extra-budgetary expenditure in many countries of the world already burdened with a large public debt accumulated in the previous years. Currently, not only countries with emerging economies, but also economically developed countries are exposed to the spectre of insolvency.

In year 2010, Jacques Attali's book "The West: 10 Years before Total Bankruptcy?"¹⁵ was published. But the West continues to pay its obligations. In turn, Carmen M. Reinhart and Kenneth S. Rogoff in the monograph "This Time is Different: Eight Centuries of Financial Folly", published by the Princeton University Press in Princeton in year 2009, will cool the emotions a bit by arguing that the bankruptcies of countries that will occur in the 21st Century will not be anything new in the economic history of the world or anything extraordinary.

It can be conventionally assumed that a toxic public debt is a debt above the safety limits of a public debt established on the basis of the Maastricht Treaty as well as the indications of the International Monetary Fund and the World Bank. They are as follows: first, the public debt of the state should not exceed 60 % of the Gross Domestic Product (hereinafter referred to as the "GDP"); second, a country's foreign debt should not exceed 30 % of the GDP; third, the ratio of interest paid on public debt to budget revenues should not exceed 10 %; fourth, the budget deficit should not exceed 3 % of the GDP.¹⁶

¹⁵ In Poland published as ATTALI, J. *Zachód: 10 lat przed totalnym bankructwem?*. 1. wyd. Warszawa: Wydawnictwo Studio Emka, 2010. 255 p. ISBN 978-83-60652-85-5.

¹⁶ See KARAZIJIENE, Ž. Critical Analysis of Public Debt and Tendencies of Its Management. *Public Policy and Administration* [online]. 2015, vol. 14, no. 2, pp. 194-208 [cit. 2021-07-20]. ISSN 2029-2872. Available at: <https://doi.org/10.13165/vpa-15-14-2-03>; LANE, Ph. R. The European Sovereign Debt Crisis. *The Journal of Economic Perspectives* [online]. 2012, vol. 26, no. 3, pp. 49-68 [cit. 2021-07-20]. ISSN 1944-7965. Available at: <https://doi.org/10.1257/jep.26.3.49>; HARTWIG LOJSCH, D., M. RODRÍGUEZ-VIVES and M. SLA-VÍK. *The Size and Composition of Government Debt in the Euro Area*. 1st ed. Frankfurt am Main: European Central Bank, 2011. 45 p. Occasional Paper Series, no. 132. ISSN 1607-1484; PACH, J. Implikacje długu publicznego dla polskiej gospodarki XXI wieku. *Prace*

In the 21st Century, there may develop laws (in the format of international conventions) devoted to the restructuring of the states. Countries generally have internal liabilities, e.g. due to issued bonds as well as external debts to other countries and international financial institutions. It seems that foreign indebtedness of the states could be subject to restructuring principles, similar to the restructuring of entrepreneurs' debts.

An informal body bringing together representatives of a dozen or so lending countries is the so-called Paris Club. Since year 1956, the Paris Club held talks on the restructuring of public debt with dozens of countries over amounts amounting to hundreds of billions of USD.¹⁷

Jacques Attali in his book "The West: 10 Years before Total Bankruptcy?" came to the conclusion that there are only a few ways out of the state of excessive indebtedness: first, by increasing taxes and other public levies; second, by reducing expenses; third, through economic development (by increasing the GDP); fourth, by reducing interest rates, which will ensure cheaper debt service; fifth, by increasing inflation; sixth, by obtaining foreign aid. Of course, some options can be combined with each other. These are the "soft" versions of the action. Further, Jacques Attali mentions two remedial methods of the "hard" type: seventh, a victorious and cheap war can be a way out of toxic debt; and eighth, a less drastic solution is also possible, such as refusing payments to creditors.

One can imagine rules for the debt relief of the states with the consent of creditors involved in such quasi-proceedings.

Conclusions

Technological progress will bring even greater use of new techniques, including artificial intelligence, in the area of the insolvency proceedings.

Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego [online]. 2015, vol. 29, nr 1, pp. 126-137 [cit. 2021-07-20]. ISSN 2080-1653. Available at: <https://doi.org/10.24917/20801653.291.8>; PTAŁ, P. Proces wyrastania z długu przez Europę w perspektywie krótko- i długookresowej. *Studia Ekonomiczne*. 2018, nr 347, pp. 57-68. ISSN 2083-8611. Exceeding the debt alarm states affects not only poor countries (euphemistically referred to as the "emerging economies"), but also the rich. Nevertheless, just before the pandemic, economist Olivier Blanchard announced a theory that boiled down to the claim that countries burdened with heavy public debt could incur even more debt than previously thought. Olivier Blanchard believes that with falling bond interest rates loans are cheap and the borrowing economies grow. Such a tendency, observed in a long-term sequence, allows – according to this theory – a relatively safe indebtedness of the state.

¹⁷ See STACHOWIAK, P. Umowa o redukcji zadłużenia Polski wobec Klubu Paryskiego. *Acta Universitatis Lodziensis: Folia Oeconomica*. 2002, nr 158, pp. 139-140. ISSN 0208-6018.

It's a natural process. The law would have to adapt to the changing reality. Many institutions will undergo a major overhaul. In many cases, the loss of liquidity can be predicted well in advance. It will certainly open up a discussion on the axiology of the premises of insolvency. Along with the change in the mentality of societies, it is possible to change the assumptions of the insolvency law. The ability to quickly and reliably predict liquidity problems may trigger a renaissance of interest in liability restructuring.

Globalization of the principles of the insolvency law should be expected, but also its great diversity. Certainly, there will be a discussion as to the basis for the debt relief for natural persons (cancellation of unmet liabilities). There will be a question about the bankruptcy capacity of artificial intelligence, as long as it would be legally empowered.

Global corporations have budgets that exceed those of many smaller nations. Global corporations can use the insolvency facility; currently, mainly as part of the bankruptcy capacity of its individual members; soon, however, within the entire corporation. There is an opportunity to use the experience of big business to restructure the state liabilities.

References

- ADAMUS, R. Consumer Arrangement under the Bankruptcy Law Act in Poland. *Sociopolitical Sciences*. 2019, no. 6, pp. 76-81. ISSN 2223-0092.
- ADAMUS, R. Debt Relief through Creditors' Repayment Plan in Poland. *Economic Problems and Legal Practice*. 2019, vol. 15, no. 6, pp. 130-136. ISSN 2541-8025.
- ADAMUS, R. Importance of Payment Morality in the Polish Bankruptcy Law. *Journal of Business Law and Ethics* [online]. 2019, vol. 7, no. 1-2, pp. 9-15 [cit. 2021-07-20]. ISSN 2372-4870. Available at: https://doi.org/10.15640/jble.v7n1_2a2.
- ADAMUS, R. Jednolite europejskie prawo restrukturyzacyjne de lege ferenda. In: J. KRUCZALAK-JANKOWSKA, red. *Wpływ europeizacji prawa na instytucje prawa handlowego*. 1. wyd. Warszawa: Lexis-Nexis, 2013, pp. 451-460. ISBN 978-83-278-0151-7.
- ADAMUS, R. Judeochrześcijańska koncepcja darowania długów a „względy humanitarne” przy oddłużeniu osób fizycznych. In: P. SOBCZYK and P. STECZKOWSKI, red. *Człowiek – Państwo – Kościół: Księga Jubi-*

- leuszowa dedykowana Księdzu Profesorowi Arturowi Mezglewskiemu*. 1. wyd. Lublin: Wydawnictwo Academicon, 2020, pp. 13-30. ISBN 978-83-62475-55-1.
- ADAMUS, R. Modes of Debt Relief for Consumers in Poland. *Economic Problems and Legal Practice*. 2019, vol. 15, no. 6, pp. 137-142. ISSN 2541-8025.
- ADAMUS, R. Prawo kontraktów a prawo upadłościowe według rekomendacji UNCITRAL. *Rejent*. 2013, nr 6, pp. 9-26. ISSN 1230-669X.
- ADAMUS, R. Światowe standardy prawa upadłościowego a interesy banku jako wierzyciela upadłego. *Monitor Prawa Bankowego*. 2013, nr 5, pp. 61-74. ISSN 2081-9021.
- ADAMUS, R. *Toksyczny dług XXI wieku*. 1. wyd. Warszawa: Difin, 2020. 128 p. ISBN 978-83-8085-835-0.
- ADAMUS, R. Zarys ogólny historii prawa upadłościowego w Polsce. In: E. KOZERSKA, M. MACIEJEWSKI and P. STEC, red. *Historia testis temporum, lux veritatis, vita memoriae, nuntia vetustatis: Księga Jubileuszowa dedykowana Profesorowi Włodzimierzowi Kaczorowskiemu*. 1. wyd. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 2015, pp. 609-626. ISBN 978-83-7395-661-2.
- ADAMUS, R., J. KRUCZALAK-JANKOWSKA and B. GROELE. Insolvency Law – Inception Impact Assessments – Opinion. In: *European Commission* [online]. 2020-12-09, 4 p. [cit. 2021-07-20]. Available at: https://ec.europa.eu/info/law/better-regulation/have-your-say/initiatives/12592-Insolvency-laws-increasing-convergence-of-national-laws-to-encourage-cross-border-investment/F1305083_en.
- ADLER, B., B. POLAK and A. SCHWARTZ. Regulating Consumer Bankruptcy: A Theoretical Inquiry. *The Journal of Legal Studies* [online]. 2000, vol. 29, no. 2, pp. 585-613 [cit. 2021-07-20]. ISSN 1537-5366. Available at: <https://doi.org/10.1086/468086>.
- ANIOŁA, P. and Z. GOŁAŚ. Zróżnicowanie poziomu i struktury zadłużenia gospodarstw domowych w krajach Unii Europejskiej. *Studia Europejskie*. 2011, nr 3, pp. 97-111. ISSN 1428-149X.
- ATTALI, J. *Zachód: 10 lat przed totalnym bankructwem?*. 1. wyd. Warszawa: Wydawnictwo Studio Emka, 2010. 255 p. ISBN 978-83-60652-85-5.

- BUBER, O. *Polskie prawo upadłościowe*. 1. wyd. Warszawa: F. Hoesick, 1936. 194 p.
- BUSCH, D. and M. B. J. van RIJN. Towards Single Supervision and Resolution of Systemically Important Non-bank Financial Institutions in the European Union. *European Business Organization Law Review* [online]. 2018, vol. 19, no. 2, pp. 301-363 [cit. 2021-07-20]. ISSN 1741-6205. Available at: <https://doi.org/10.1007/s40804-018-0107-5>.
- DATTNER, L. *Sejsachteja (oddłużenie) w świetle prawa własności*. 1. wyd. Kraków: Towarzystwo Ekonomiczne, 1934. 16 p.
- ENDEMANN, W. *Das deutsche Konkursverfahren*. 1. Aufl. Leipzig: Fues, 1889. 681 p.
- ER, M. The German Consumer Bankruptcy Law and Moral Hazard – The Case of Indebted Immigrants. *Journal of Financial Regulation and Compliance* [online]. 2019, vol. 28, no. 2, pp. 161-181 [cit. 2021-07-20]. ISSN 1740-0279. Available at: <https://doi.org/10.1108/jfrc-04-2018-0064>.
- FOOHEY, P. A New Deal for Debtors: Providing Procedural Justice in Consumer Bankruptcy. *Boston College Law Review*. 2019, vol. 60, no. 8, pp. 2297-2346. ISSN 0161-6587.
- FREY, C. B. *The Technology Trap: Capital, Labor, and Power in the Age of Automation*. 1st ed. Princeton; Oxford: Princeton University Press, 2019. 465 p. ISBN 978-0-691-17279-8.
- GORTSOS, Ch. V. *The Evolution of European (EU) Banking Law under the Influence of (Public) International Banking Law: A Comprehensive Overview* [Research Study] [online]. 1st ed. Prague: Charles University in Prague, Faculty of Law, 2020. 318 p. [cit. 2021-07-20]. Available at: <https://doi.org/10.2139/ssrn.3334493>.
- GRZYBEK, S. Rok jubileuszowy w Piśmie Świętym. *Ruch Biblijny i Liturgiczny* [online]. 1974, vol. 27, nr 3, pp. 109-121 [cit. 2021-07-20]. ISSN 2391-8497. Available at: <https://doi.org/10.21906/rbl.3457>.
- HAENTJENS, M. The Changing Role of the Judiciary in Insolvency: The Case of Bank Resolution. In: R. PARRY and P. J. OMAR, eds. *Banking and Financial Insolvencies: The European Regulatory Framework*. 1st ed. Nottingham; Paris: INSOL Europe, 2016, pp. 13-32. ISBN 978-0-9931897-2-2.

- HALLINAN, Ch. G. The “Fresh Start” Policy in Consumer Bankruptcy: A Historical Inventory and an Interpretive Theory. *University of Richmond Law Review*. 1986, vol. 21, no. 1, pp. 49-160. ISSN 0566-2389.
- HARTWIG LOJSCH, D., M. RODRÍGUEZ-VIVES and M. SLAVÍK. *The Size and Composition of Government Debt in the Euro Area*. 1st ed. Frankfurt am Main: European Central Bank, 2011. 45 p. Occasional Paper Series, no. 132. ISSN 1607-1484.
- HERINCKX, Y. Judicial Protection in the Single Resolution Mechanism. In: R. HOUBEN and W. VANDENBRUWAENE, eds. *The Single Resolution Mechanism* [online]. 1st ed. Cambridge: Intersentia, 2017, pp. 77-119 [cit. 2021-07-20]. ISBN 978-1-78068-735-3. Available at: <https://doi.org/10.1017/9781780687353.005>.
- HULS, N. American Influences on European Consumer Bankruptcy Law. *Journal of Consumer Policy* [online]. 1992, vol. 15, no. 2, pp. 125-142 [cit. 2021-07-20]. ISSN 1573-0700. Available at: <https://doi.org/10.1007/bf01352132>.
- KARAZIJEŇ, Ž. Critical Analysis of Public Debt and Tendencies of Its Management. *Public Policy and Administration* [online]. 2015, vol. 14, no. 2, pp. 194-208 [cit. 2021-07-20]. ISSN 2029-2872. Available at: <https://doi.org/10.13165/vpa-15-14-2-03>.
- KOLAŃCZYK, K. *Prawo rzymskie*. 2. wyd. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1976. 537 p.
- KOWALSKI, A. Etyczne aspekty przymusowej restrukturyzacji banków. In: *Związek Banków Polskich* [online]. 2018, pp. 1-13 [cit. 2021-07-20]. Available at: https://zbp.pl/getmedia/07765d5e-7c8c-4b11-850d-64f46b226c76/Etyczne_aspekty_przymusowej_restrukturyzacji_bankow.pdf.
- KURYŁOWICZ, M. and A. WILIŃSKI. *Rzymskie prawo prywatne: Zarys wykładu*. 1. wyd. Kraków: Zakamycze, 2000. 346 p. ISBN 83-88551-70-1.
- LANE, Ph. R. The European Sovereign Debt Crisis. *The Journal of Economic Perspectives* [online]. 2012, vol. 26, no. 3, pp. 49-68 [cit. 2021-07-20]. ISSN 1944-7965. Available at: <https://doi.org/10.1257/jep.26.3.49>.
- LEHMANN, M. Bail-in and Private International Law: How to Make Bank Resolution Measures Effective across Borders. *International & Com-*

- parative Law Quarterly* [online]. 2017, vol. 66, no. 1, pp. 107-142 [cit. 2021-07-20]. ISSN 1471-6895. Available at: <https://doi.org/10.1017/s0020589316000555>.
- LIPÍŇSKI, E. Rok Szabatowy. *Scripta Biblica et Orientalia*. 2009, nr 1, pp. 9-28. ISSN 2081-8416.
- MACIEJEWSKI, T. *Prawo sądowe w ustawodawstwie miasta Gdańska w XVIII wieku*. 1. wyd. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1984. 185 p. Gdańskie Towarzystwo Naukowe, nr 80. ISBN 83-04-01916-7.
- MALINOWSKI, G. Geneza Pięcioksięgu Mojżeszowego. *Theologica Wratislaviensia*. 2011, nr 6, pp. 67-90. ISSN 1734-4182.
- MANN, R. J. and K. PORTER. Saving up for Bankruptcy. *The Georgetown Law Journal* [online]. 2010, vol. 98, no. 2, pp. 289-339 [cit. 2021-07-20]. ISSN 0016-8092. Available at: <https://doi.org/10.2139/ssrn.1540216>.
- NIEMI-KIESILÄINEN, J. Consumer Bankruptcy in Comparison: Do We Cure a Market Failure or a Social Problem. *Osgoode Hall Law Journal*. 1999, vol. 37, no. 1-2, pp. 473-503. ISSN 0030-6185.
- OWSIANKA, M. Postępowanie egzekucyjne w statutach Kazimierza Wielkiego. *Przegląd Prawa Egzekucyjnego*. 2011, nr 1, pp. 5-13. ISSN 1731-030X.
- PACH, J. Implikacje długu publicznego dla polskiej gospodarki XXI wieku. *Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego* [online]. 2015, vol. 29, nr 1, pp. 126-137 [cit. 2021-07-20]. ISSN 2080-1653. Available at: <https://doi.org/10.24917/20801653.291.8>.
- PRUSAK, B. red. *Ekonomiczne i prawne aspekty upadłości przedsiębiorstw*. 1. wyd. Warszawa: Difin, 2007. 227 p. ISBN 978-83-7251-768-5.
- PTAK, P. Proces wyrastania z długu przez Europę w perspektywie krótko- i długookresowej. *Studia Ekonomiczne*. 2018, nr 347, pp. 57-68. ISSN 2083-8611.
- REINHART, C. M. and K. S. ROGOFF. *This Time is Different: Eight Centuries of Financial Folly*. 1st ed. Princeton: Princeton University Press, 2009. 463 p. ISBN 978-0-691-14216-6.

- RENNER, L. G. Debt Settlement: New Illinois Law Provides Significant Consumer Relief. *Loyola Consumer Law Review*. 2011, vol. 23, no. 3, pp. 410-433. ISSN 1530-5449.
- RINGE, W.-G. Bank Bail-in between Liquidity and Solvency. *The American Bankruptcy Law Journal*. 2018, vol. 92, no. 3, pp. 299-333. ISSN 0027-9048.
- ROSENBERG, J. M. *Geneza i rozwój postępowania upadłościowego w prawodawstwie rzymskim*. 1. wyd. Warszawa: Dzwignia, 1935. 18 p.
- ROSENBERG, J. M. Postępowanie upadłościowe w prawodawstwie rzymskim. *Gazeta Sądowa*. 1996, nr 12, p. 8 and following. ISSN 1426-2037.
- SHUCHMAN, Ph. An Attempt at a "Philosophy of Bankruptcy". *UCLA Law Review*. 1973, no. 21, pp. 403-476. ISSN 0041-5650.
- STACHOWIAK, P. Umowa o redukcji zadłużenia Polski wobec Klubu Pańskiego. *Acta Universitatis Lodzensis: Folia Oeconomica*. 2002, nr 158, pp. 139-148. ISSN 0208-6018.
- STELMACHOWSKI, B. Polskie prawo upadłościowe a niemiecka ordynacja konkursowa na tle ustawodawstwa ziem zachodnich. *Polski Proces Cywilny*. 1935, vol. 3, nr 5-6, pp. 129-142. ISSN 2082-1743.
- STELMACHOWSKI, B. *Prawo upadłościowe ziem zachodnich*. 1. wyd. Poznań: Wojewódzki Instytut Wydawniczy, 1932. 174 p.
- STELMACHOWSKI, B. *Zarys procedury cywilnej obowiązującej na ziemiach byłego zaboru pruskiego i na Górnym Śląsku I*. 1. wyd. Poznań: Fiszer i Majewski, 1923. 126 p.
- UHLENBRUCK, W. Einhundert Jahre Konkursordnung. In: W. UHLENBRUCK, B. KLASMEYER and B. M. KÜBLER, Hrsg. *Einhundert Jahre Konkursordnung 1877 – 1977*. 1. Aufl. Köln: Carl Heymanns Verlag, 1977, pp. 3-34. ISBN 3-452-18357-2.
- UNCITRAL *Legislative Guide on Insolvency Law: Part One: Designing the Key Objectives and Structure of an Effective and Efficient Insolvency Law*. 1st ed. New York: United Nations, 2005, pp. 9-35. ISBN 92-1-133736-4.
- UNCITRAL *Legislative Guide on Insolvency Law: Part Three: Treatment of Enterprise Groups in Insolvency* [online]. 1st ed. New York: United Na-

tions, 2012. 116 p. [cit. 2021-07-20]. ISBN 978-92-1-055716-0. Available at: <https://doi.org/10.18356/c9ed4925-en>.

UNCITRAL *Legislative Guide on Insolvency Law: Part Two: Core Provisions for an Effective and Efficient Insolvency Law*. 1st ed. New York: United Nations, 2005, pp. 37-286. ISBN 92-1-133736-4.

Von WILMOWSKI, G. *Deutsche Reichs-Konkursordnung*. 6. umgearb. Aufl. Berlin: F. Vahlen, 1906. 788 p.

WARREN, E. The Bankruptcy Crisis. *Indiana Law Journal*. 1998, vol. 73, no. 4, pp. 1079-1110. ISSN 0019-6665.

WIĄZEK, P. Postępowanie egzekucyjne w średniowiecznej Polsce. In: P. JUREK, red. *Postępowanie egzekucyjne w dziejach*. 1. wyd. Wrocław: Kolonia Limited, 2007, pp. 73-83. ISBN 978-83-60631-04-1.

WOJCIECHOWSKI, R. „Debitor fugitivus” i początki prawa upadłościowego. In: P. JUREK, red. *Postępowanie egzekucyjne w dziejach*. 1. wyd. Wrocław: Kolonia Limited, 2007, pp. 49-55. ISBN 978-83-60631-04-1.

WOŁODKIEWICZ, W. and M. ZABŁOCKA. *Prawo rzymskie: Instytucje*. 1. wyd. Warszawa: C. H. Beck, 1996. 386 p. ISBN 83-7110-303-4.

Prof. UO dr hab. Rafał Adamus

Faculty of Law and Administration
University of Opole
Katowicka 87a
45-060 Opole
Poland
radamus@uni.opole.pl

 <https://orcid.org/0000-0003-4968-459X>

Prevention and Fight against Avoidable Injustices from Amartya Sen – Legal and Economic References¹

Karol Ryszkowski²
Neuro José Zambam³

Abstract: *The purpose of this paper is to prove the importance of legal and economic spheres for the realization of justice according to the Amartya Sen's Theory of Justice. In the most stable democratic societies, the legal system is an indispensable reference and demonstrates the strength of the population's political values and convictions in relation to the social organization at present and in subsequent periods. Empirical data and two laws that contribute to the social equity, participation, exercise of freedom and the overcoming of inequalities in Brazil are presented. The Amartya Sen's contribution is relevant in the world for the recovery, updating and improvement of democracy.*

¹ The publication was co-financed by the subsidy granted to the Cracow University of Economics.

² Author has reached a postdoctoral degree in Banking Law at the Faculty of Law and Administration of the Jagiellonian University, under the auspices of the President of the Narodowy Bank Polski. Ph.D. in Legal Studies – the field of Private Business Law granted by the Resolution of the Council of the Faculty of Law and Administration at the Jagiellonian University of 26th March 2018 on the basis of the doctoral dissertation entitled The Procedural Public Policy Clause in the Polish Commercial Arbitration Law in Relation to Other Legal Systems (C. H. Beck, Warsaw, 2019), supervisor Professor Andrzej Szumański, Ph.D., full professor of the Jagiellonian University. From 1st October 2018 to the present time – assistant professor at the Department of Civil, Economic and International Private Law, Institute of Law, Cracow University of Economics. Lawyer at the civil law notary of office for many years.

³ Author has reached a postdoctoral degree in Philosophy at the Universidade do Vale do Rio dos Sinos (UNISINOS). Ph.D. in Philosophy from A Pontifícia Universidade Católica do Rio Grande do Sul (PUCRS). Professor and researcher at the Southern Faculty – IMED – Faculdade Meridional, Passo Fundo, Rio Grande do Sul, acting in the Law Course and in the Postgraduate Program in Law. Member of the Working Group Ethics and Citizenship of the National Association of Postgraduate Philosophy Programs (ANPOF). Leader of the Study Group Multiculturalism and Legal Pluralism. Coordinator of the Amartya Sen's Brazilian Center for Justice Theory Research; interfaces with law, development policies and democracy.

Key Words: *Constitutional Law; Contract Law; Justice; Equity; Democracy; Freedom of Information and Expression; New Technologies; Amartya Sen; Brazil.*

Introduction

The Amartya Sen's Theory of Justice is widely recognized in the world, for its academic vigour and conceptual structure as well as for its contribution in preventing and fighting serious injustices that have plagued the world till today and since remote periods. The dramas of hunger, threats to democracy and the exclusion of women or minorities are highlighted.

Researches on collective famines, undertaken by Amartya Sen, point out serious contradictions that exist in the political and economic spheres and relations between people. The seriousness of these contradictions lies in the fact that government officials are not starving in the dizzying increase in food production in the world.

On the other hand, and with the same repercussion, Amartya Sen demonstrates that in democratic countries there is no collective hunger because the governors need to face free elections and their actions are judged by the information that the population receives. This is possible due to the existence of the freedom of expression and information, symbolized in the legal and political guarantees of free press actions.

The theoretical architecture of the Amartya Sen's Theory of Justice can be synthesized as the unshakable faith in democracy with its structure of traditions, principles, legislation, institutions and public convictions. With the same determination and conviction is the demonstration of the effective conditions to combat inequalities and other avoidable injustices. Therefore, a solid democratic structure contributes effectively to a social balance.

The main problem of this paper means the question: *What are the most important legal and economic references in the Amartya Sen's Theory of Justice for facing serious injustice nowadays?*

This approach is justified due to the convictions of Amartya Sen and other researchers about the limitations of utilitarian and transcendental conceptions and the need of building safe and viable references for the prevention and fight against injustices and the strengthening of democracy. In this sense, legal, political and institutional arrangements are indispensable.

The objectives that guide this approach are: a) to highlight the main foundations of the Amartya Sen's Theory of Justice; b) to present the relevance of legal and economic proposals for the realization of justice; and c) to demonstrate how these references were implemented in the social equity, specifically in Brazil through the Consumer Protection Code and the Statute of Child and Adolescent.⁴

The references for the foundations of this approach are present in the Amartya Sen's works, specifically in the reports of his empirical research. Other data on relevant public policies will be presented in order to justify the dynamics of the economic, legal, institutional and social interactions, in view of the common good and social integration of the poorest.

The presentation of an argumentation structure accompanied by empirical data is fundamental for the initial justification of the Amartya Sen's proposition when he criticizes the limits of the traditional concepts mentioned above and presents possible solutions for the serious problems of today.

The debate on social justice conditions needs to take into account the differences that characterize humanity and the social and physical environments, traditions and other related realities. From another perspective, the constant fight against the glaring inequalities that plague large areas of humanity also depends on global political and administrative actions. Epidemics, environmental problems and migrants, for example, must concern everyone and isolated solutions are unsustainable. The creation of new institutions, actions with a high impact and long-term government actions present demands that are increasingly urgent. Avoiding the collapse of humanity is everyone's responsibility in a complex, uneven and globalized contemporary environment.

⁴ For more, see for example Código de Defesa do Consumidor. In: *Instituto Brasileiro de Defesa do Consumidor* [online]. 2021 [cit. 2021-05-25]. Available at: <https://idec.org.br/consultas/codigo-de-defesa-do-consumidor/capitulo-vi?mlid=5539>; and Da SILVA REIS, S. and A. VIANA CUSTÓDIO. Fundamentos históricos e principiológicos do direito da criança e do adolescente: bases conceituais da teoria da proteção integral. *Revista Justiça do Direito* [online]. 2017, vol. 31, nº 3, pp. 621-659 [cit. 2021-05-25]. ISSN 2238-3212. Available at: <https://doi.org/10.5335/rjd.v31i3.7840>.

1 Democracy, freedom of information and legislation

The understanding and organization of democracy have evolved from ancient times to the present day with such dynamics that democracy has become a moral value that can be adopted in any society without pre-conditions. Classical Greece was not a democratic society as we understand it today; however, the Athenian citizens could participate in debates about city life and could make decisions.

In this context and comparison with today, one can allude to contradictions or scandals of equal severity or threats to social, economic, legal and moral stability. In ancient times, the justification for the existence of slaves so that citizens could rule the city and the exclusion of women from the condition of citizenship are grounds for serious criticism and forceful observations on the limits of the Athenian democracy. Currently, democracies live with contingents of hungry and unemployed people, violence and stark forms of exclusion that threaten the minimum conditions of the human coexistence and civilization itself. The world lives with the capacity to produce food on a large scale and, on the other hand, with the existence of an expressive group of people with no resources to access them.

The Amartya Sen's approach to justice is focused on the universal value of democracy, that is, democracy has an inalienable moral value and constitutes the best system of the social organization with the conditions to structure conditions of justice. The legal system, conditions for freedom of expression, free media, wide forms of participation, among others, demonstrate the strength and dynamics of this system. Amartya Sen clarifies this trajectory in the current period: "But it was in the second half of the 20th Century that the idea of democracy was established as a form of government to which any nation is entitled – whether in Europe, America, Asia or Africa. The flourishing of democratic practice and the extension of its scope, however, are ongoing processes."⁵

The decisive action in relation to the dynamism and resources of democracy is the mission of all citizens. The reduction of democracy to periodic elections is, today, one of the most serious limitations of its importance and for its effective functioning, symbolized by the lack of memory about the choice of candidates in the electoral process, a few

⁵ See DRÊZE, J. and A. SEN. *Glória incerta: A Índia e suas contradições*. 1^a ed. São Paulo: Companhia das Letras, 2015, p. 266. ISBN 978-85-359-2522-7.

months after the elections, as is the Brazilian case. After showing serious deficiencies in the Indian democracy, the first non-western country to adopt it, Amartya Sen presents the central dimension of the Indian citizens' responsibility for its value and dynamism: "The future of the Indian democracy depends on great measure of the intrepid public defense of democratic rights, whenever and wherever they are threatened."⁶ This is a central statement for any nation, regardless of any cultural tradition or stage of development. This is also a basic statement that can be applied to other societies in which their stability gradually collapses as well as to those that are more consolidated and even have serious institutional, economic and legal shortcomings. Democracy is dynamic when it comes to the social context.

Given the context in question, it should be emphasized that democracies around the world are going through a period of serious threats, either because of the lack of constant public debate due to their consolidation and updating, or because of the apparent revival of new fanaticisms in the areas of politics and economics that threaten the foundations of its support, mainly due to the contempt or annulment of legal institutions and the lack of effective strategies to combat and to prevent inequalities. Such threats, when expanded or neglected, can lead in democracies to new forms of barbarism, racism and exclusion that resemble the countless ways to classify people, which they have experienced dramatically over time.

In this approach, the freedom of expression and the legal system stand out as fundamental expressions for the vigour of democracy and the overcoming of its problems or limitations. Both are decisive achievements for the realization of democracy and the consequence of many struggles and attempts at the social organization, so they need to be recognized by the vast majority of the population and to reach the daily lives of people, especially in the most distant places and people in greatest need, including, the poorest.

The freedom of expression encourages public debate and argumentation that are essential for the assessment of justice and the conditions for individual and collective choice. Amartya Sen insists, with equal conviction, on the need for information for knowledge and critical analysis of

⁶ See DRÊZE, J. and A. SEN. *Glória incerta: A Índia e suas contradições*. 1^a ed. São Paulo: Companhia das Letras, 2015, p. 272. ISBN 978-85-359-2522-7.

reality to achieve individual goals, to protect the disadvantaged, for the formation of values and political participation.⁷

The media should avoid prejudice or favouring the interests of groups with greater power in the selection and dissemination of information. As Amartya Sen clarifies, there is a serious lack of information in the media about vital issues for the population, for example, sanitary conditions and environmental issues.⁸ This finding reveals the erosion of democracy and social justice in a silent and degrading way.

The legal system is the benchmark for a stable democracy because it materializes the most important convictions of citizens and guides the organization and functioning of societies, specifically the functioning of institutions and the exercise of power. The dynamic legislation responds to social demands and monitors their development, as highlighted by Amartya Sen, “legislative and institutional changes can make a big difference.”⁹

There are different forms of organization and functioning of democracy in the world, just as others have existed. It is important to highlight the need to safeguard its moral value as a universal recognition. However, the operating systems do not follow a rigid and immutable structure, for example, presidentialism or parliamentarism. These are the result of different traditions, interests and dynamics. The most important thing, it should be noted, is the need to safeguard the idea or value of democracy and the need to evolve in its organization according to the needs, contexts and interests of the society as a whole.

Amartya Sen, when addressing the foundations of democracy, points out two conceptions.¹⁰ The first one means an institutional view, with priority to periodic elections and the legitimacy of governments by the majority. The second one, in addition to elections, contemplates public debate, combining participatory decisions with the public decision-making. The guiding idea is the permanent exercise of public reflection,

⁷ See SEN, A. *A ideia de justiça*. 1^a ed. São Paulo: Companhia das Letras, 2011, p. 369. ISBN 978-85-359-1927-1.

⁸ See SEN, A. *Collective Choice and Social Welfare: An Expanded Edition*. 2nd ed. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2018, p. 470. ISBN 978-0-674-91921-1.

⁹ See DRÊZE, J. and A. SEN. *Glória incerta: A Índia e suas contradições*. 1^a ed. São Paulo: Companhia das Letras, 2015, p. 118. ISBN 978-85-359-2522-7.

¹⁰ See SEN, A. *Collective Choice and Social Welfare: An Expanded Edition*. 2nd ed. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2018, p. 461. ISBN 978-0-674-91921-1.

accompanied by a broad access to information as a means of participation and inspection.

A broad view of the dynamics of democracy allows a constant debate and building of a variety of resources to solve everyday problems as well as situations or injustices, the complexity of which requires more information and explanation to limit or to resolve them.

2 Legal and economic references for justice

Brazil has built important laws that have contributed to the implementation of fundamental rights, the promotion of social responsibility and the social balance. A complex, unequal society with difficulties in asserting itself as a stable democracy like the Brazilian, needs a legal structure to organize the relations between its members, to resolve conflicts and to contribute to social equity.

The current Constitution of the Federative Republic of Brazil has its share in guaranteeing fundamental rights, especially highlighted in its Article 5. The option for rights includes the value of the person, his/her responsibilities and his/her duties. In this context and for a better understanding of the repercussion of the corresponding laws, the following can be stated: the Brazilian Consumer Protection Code, Law No. 8,078 of 11th September 1990 (hereinafter referred to as the “Consumer Protection Code”),¹¹ and the Brazilian Statute of Child and Adolescent, Law No. 8,069, of 13th July 1990 (hereinafter referred to as the “Statute of Child and Adolescent”),¹² are the two most important.

The Constitution of the Federative Republic of Brazil from year 1988 has a prerogative of understanding the citizen as a subject of rights. This is an expensive dimension for contemporary democracy and a representative of the nation’s political and social maturity. In this context, rights are fundamental. Standardization is an important dimension because it fulfils the ideal expressed in the larger law. The basic feature of the Consumer Protection Code states:

¹¹ See *Código de defesa do consumidor e normas correlatas* [online]. 2^a ed. Brasília: Senado Federal, Coordenação de Edições Técnicas, 2017. 132 p. [cit. 2021-05-25]. ISBN 978-85-7018-872-4. Available at: https://www2.senado.leg.br/bdsf/bitstream/handle/id/533814/cdc_e_normas_correlatas_2ed.pdf.

¹² See *Estatuto da Criança e do Adolescente* [online]. 3^a ed. Brasília: Senado Federal, Coordenação de Edições Técnicas, 2019. 118 p. [cit. 2021-05-25]. ISBN 978-85-528-0025-5. Available at: https://www2.senado.leg.br/bdsf/bitstream/handle/id/559134/Estatuto_crianca_adolescente_3ed.pdf.

“The Consumer Protection Code is a comprehensive law that deals with consumer relations in all spheres: in civil law, defining the responsibilities and mechanisms for the repair of damages caused; in administrative law, defining the mechanisms for the public power to act in consumer relations; and in criminal law, establishing new types of crimes and punishments for them.”¹³

Consumer relations are in all areas of the social life. People need to acquire goods, either for survival or to satisfy leisure or other wants and needs. In this sense, the conditions for this are part of the exercise of freedom, as highlighted by Amartya Sen in the set of his convictions. Consumer protection aims, among other things, to avoid subjugating or deceiving the most vulnerable parts of this relationship. Amartya Sen highlights that “In fact, some processes based on the market, namely the high exposure to advertising, can interfere with informed decision-making, instead of promoting it.”¹⁴

The vitality of the legislation in question is widely recognized and contributes to balancing consumer relations. With consumer protection as the priority that is the weakest part of this relationship, the Consumer Protection Code does not neglect to guide the market’s performance, especially in sensitive sectors such as advertising, in its Chapter V, Section III. However, it is important to mention the rights guaranteed to the consumer.

Article 6 of the Consumer Protection Code, entitled The Basic Rights of the Consumer, lists the following rights:

- I – protection of life, health and safety against risks caused by practices in the supply of products and services considered dangerous or harmful;
- II – education and dissemination information about adequate consumption of products and services, ensuring freedom of choice and equality in hiring;
- III – adequate and clear information about different products and services, with the correct specification of quantity, characteristics, com-

¹³ See *Código de defesa do consumidor e normas correlatas* [online]. 2^a ed. Brasília: Senado Federal, Coordenação de Edições Técnicas, 2017. 132 p. [cit. 2021-05-25]. ISBN 978-85-7018-872-4. Available at: https://www2.senado.leg.br/bdsf/bitstream/handle/id/533814/cdc_e_normas_correlatas_2ed.pdf.

¹⁴ See DRÊZE, J. and A. SEN. *Glória incerta: A Índia e suas contradições*. 1^a ed. São Paulo: Companhia das Letras, 2015, p. 209. ISBN 978-85-359-2522-7.

position, quality, incident taxes and price as well as the risks they present;

- IV – protection against misleading and abusive advertising, coercive or unfair commercial methods as well as against practices or clauses that are unfair or imposed in the supply of products and services;
- V – modification of contractual clauses that establish disproportionate instalments or their revision due to supervening facts that make them excessively onerous;
- VI – effective prevention and removal of material and moral damages – individual, collective and diffuse;
- VII – access to judicial and administrative bodies to prevent or to remedy property and moral damage – individual, collective or diffuse, providing the legal, administrative and technical protection to those in need;
- VIII – facilitating the defense of consumers' rights, including reversing the burden of proof in their favour in the civil proceedings when, at the judge's discretion, the allegation is credible or when it is insufficient, in accordance with the usual principles of experience;
- IX – (vetoed);
- X – stating generally adequate and effective provision of public services.

The Consumer Protection Code represents a basic instrument for the consumer relations in Brazil, sometimes considered as one of the most updated legislation in the world in this field, which has contributed to the improvement of many relations in the area of consumption. For example, the exposure with a good visibility of the expiry date of products and the regulation of advertising to prevent damage to the well-being of the population can be mentioned.

In turn, the Statute of Child and Adolescent was promulgated, based on the dynamics of the Brazilian Federal Constitution of year 1988, which, as mentioned, considers the citizen as a subject of rights. In this regard, children and adolescents acquired this status before others, institutions and the state. Since its first enunciation, this law strives for an integral protection and responsibility of the family, the community and the state. It is underlined in the Article 3 of the Statute of Child and Adolescent, which states:

“The child and adolescent enjoy all the fundamental rights inherent to the human person, without prejudice to the full protection provided

for in this Law, assuring them, by law or by other means, of all opportunities and facilities, in order to give them rights to provide the physical, mental, moral, spiritual and social development, under conditions of the freedom and the dignity.

The rights set out in this Law apply to all children and adolescents, without discrimination of birth, family status, age, sex, race, ethnicity or colour, religion or belief, disability, personal condition of development and learning, economic, environmental or social condition, region and place of residence or other condition that differentiates the people, families or community in which they live.”

The implementation of the Statute of Child and Adolescent in Brazil contributed to overcoming several embarrassing situations which until then had been difficult to solve, whether due to the corporate interests or other discriminations and prejudices historically rooted in the society. For example, the right to education for all without discrimination, accompanied by the permanent role of the Guardianship Councils, the Public Ministry and the Judiciary, among others, was decisive for the country to currently have almost all children and adolescents guaranteed with the basic school education.

The data on this evolution is significant. Currently, in Brazil, 98 % of children and adolescents between 7 and 14 years of age are regularly attending school.¹⁵ Part of this growth is due to the legislation in force and the requirement for parents to fulfil their duties as well as the requirement for the state, communities and municipalities to offer the conditions for this.

Specifically, in the area of school education, numerous situations still constrain the reality of Brazil; for example, the quality of education and school attendance and the quality of physical structures. From another perspective, there is widespread recognition of the contribution of social programs to the improvement of this scenario. The Income Transfer Program called “Bolsa Família” with its conditionalities contributed a lot to the frequency and permanence of children and adolescents in attending school.

¹⁵ See Ipea: 98 % das crianças de 7 a 14 anos estão na escola. In: *Terra* [online]. 2010-11-18 [cit. 2021-05-25]. Available at: <https://www.terra.com.br/noticias/educacao/ipea-98-das-criancas-de-7-a-14-anos-estao-na-escola,0a081a4045cea310VgnCLD2000000bbcceb0aRCRD.html>.

Access to education is an important mechanism for social emancipation as well as overcoming inequalities and serious problems, such as family violence and other exclusions. This is a widely recognized dimension, whether in empirical research or in political and administrative propositions. Society permeated by violence against minorities or victims of poverty and, in the context of this approach, specifically, excluding access to women's education, denying their work outside the home and other forms of participation is a serious threat to the person's individual fulfilment and the social integration as a subject of rights.

The access to acknowledged levels of education, in an equitable manner and with public policy incentives, is decisive for reversing contexts traditionally marked by exclusion or political projects that led to such a situation. The education of children and adolescents, specifically females, has strong repercussions in overcoming the levels of inequality, both from the symbolic point of view as well as from the view of an effective condition of exercising freedom, above all of information and expression, and acting with autonomy in the decision-making.

Amartya Sen highlights the symbolic role of women's education and its capacity for transformation, not limited to the family sphere, and especially its repercussion on the transmission and formation of values as well as on the social transformation.¹⁶ Working outside the home as well as access to health care, good levels of education and the right to property make people, in this context specifically women, less vulnerable and promote their conditions as agents.

The Statute of Child and Adolescent provides numerous mechanisms that can promote, among others, social evolution, integration of differences, development of personal and social talents, prevention of violence and the fight against violence.

The role of new technologies in this matter is underlined by Neuro José Zambam and Karol Ryszkowski who said that "The new information and communication technologies that can enable public consultations, referendums and can change the way institutions function as well as public resources and policy management represent the human potential and the potential of the new social dynamics. From another perspective, there are many instruments and resources that, when used appropriate-

¹⁶ See SEN, A. *Desenvolvimento como liberdade*. 1ª ed. São Paulo: Companhia das Letras, 2000, p. 222. ISBN 85-7164-978-2.

ly, can bring together people, groups, institutions and other entities not even imagined in previous periods. As an example, the extraordinary resources offered by new information and communication technologies capable of mobilizing crowds, supporting effective participation and clarifying the needs of groups and communities can be mentioned.”¹⁷

The more organized society and participatory through new technologies, institutions, leaders, personalities and organizations, the better conditions it will have to understand the importance of guaranteeing rights and participation for the social equity and the affirmation and the renewal of democracy.

3 Legal and economic conditions for the effectiveness of justice

The architecture of a democratic society is built by a set of connections that strengthen each other and contribute to the renewal, improvement and corrections of the social dynamics. In this context, the legislation and economic conditions are of a particular importance.

The Amartya Sen’s understanding is centred on the conditions for the development of people’s capabilities so that they can make decisions they consider important for their well-being, personal fulfilment and social integration. Exclusions depersonalize the citizen by denying him/her the status of an agent. Specifically in this approach, the denial of rights for children and adolescents as well as the absence of consumer protection are representatives of the countless ways of limiting the exercise of freedom.

Access to information represents an important democratic tool for citizens to know their rights, to fulfil their obligations and to contribute to the vitality of the society. The quality of information is essential for the public clarification and the exercise of rights.

The different fields of advertising of rights and the repercussions on people’s daily lives are widely highlighted by Amartya Sen in his tireless defense of democracy as the system of the social organization guided by the debate. In other words, citizens need to know what happens in their surroundings and need to interact permanently with others, govern-

¹⁷ See RYSZKOWSKI, K. and N. J. ZAMBAM. Threatened Democracy and the Reconstruction of Public Justification. *Revista Brasileira de Direito* [online]. 2020, vol. 16, n° 2, pp. 1-16 [cit. 2021-05-25]. ISSN 2238-0604. Available at: <https://doi.org/10.18256/2238-0604.2020.v16i2.4144>.

ments and organizations. The public debate is essential for justice. The media is of a crucial importance in this environment, as he highlights: “[...] the freedom of the media has an important protective function, giving a voice to the neglected and disadvantaged, which can contribute enormously to human security.”¹⁸

In this same perspective, the importance of the concept of development integrated with the search for conditions for the human and social development is highlighted as the primary prerogative of an equitable social organization. The development model centred on metrics that exclusively prioritize economic growth is denounced by Amartya Sen in numerous manifestations. On the other hand, the emphasis on the conditions for the exercise of freedom gives an alternative dynamism both from an economic and a political point of view. Amartya Sen says: “Freedom is not only the primary ends of development, but also the main means.”¹⁹

Likewise, a negligible understanding of the need for economic resources would be naive and politically insignificant. In this regard, Amartya Sen also highlights that “In this perspective, we need to recognize the importance of the two-way relationship between the economic growth and the expansion of human capabilities, while keeping in mind the basic understanding that the expansion of human freedom and capabilities is the end for which growth of the Gross Domestic Product, among other factors, serves as an important tool.”²⁰

The integration between the vigour of development, the vitality of democracy and the solid legal system demonstrate how it is possible to overcome exclusions or inequalities that threaten the organization of the society in its different spheres. In Brazil, the implementation of the Consumer Protection Code and the Statute of Child and Adolescent contribute to this goal.

¹⁸ See SEN, A. *A ideia de justiça*. 1^a ed. São Paulo: Companhia das Letras, 2011, p. 370. ISBN 978-85-359-1927-1.

¹⁹ See SEN, A. *Desenvolvimento como liberdade*. 1^a ed. São Paulo: Companhia das Letras, 2000, p. 25. ISBN 85-7164-978-2.

²⁰ See DRÉZE, J. and A. SEN. *Glória incerta: A Índia e suas contradições*. 1^a ed. São Paulo: Companhia das Letras, 2015, p. 10. ISBN 978-85-359-2522-7.

Final considerations

The architecture of the society depends on numerous factors that are part of the trajectory of its members. Brazil, formed by indigenous cultures and other factors that contributed through immigration, migration and other interests, can be characterized as a “mosaic of cultures” that interact, based on their characteristics and differences. The formation of the country has observed an aggravating exclusion represented by two dramatic historical facts, namely, the annihilation of traditional cultures by the colonization process and the severe period of slavery. This context is aggravated by persistent inequalities.

The weakness of democracy over this period has not invalidated it, but rather demonstrates the lack of harmony between its most important values, the legal-institutional architecture and the political convictions of the population. Just the perception of Brazil’s position among the largest economies in the world contrasts, on the other hand, to its perception as the country that is among the most unequal in the world and with the highest levels of corruption.

The option for democracy, as Amartya Sen teaches, for the population as a whole and, especially, for leaders and government officials must express their convictions and the option for a system with values and mechanisms to correct inequalities, while guaranteeing the political, legal and economic stability. In this sense, the exercise of freedoms is connected with the reduction of inequalities, the promotion of capabilities and the construction of the political and legal structure in view of a model of the human, economic, social and sustainable development that contributes effectively to the social equity.

The Consumer Protection Code and the Statute of Child and Adolescent are symbolic and effective indications of the vitality of recognizing the exercise of rights as the indispensable reference for the conditions of social justice in the country. The lack of public clarification about its content, individual or collective responsibilities, corporate interests, lack of good training on the values and functioning of democracy, political and institutional fragility and the limited tradition of democratic public reason, among other factors, contribute sharply to the continuity of injustices and exclusions.

The perception of injustices that can be avoided, here specifically in relation to the juvenile population, such as illiteracy or the access to education without a quality care, accompanied by participation, clarification

and denunciation of structures, must be fundamental guidelines for a good social organization. Access to school alone is insufficient for the exercise of freedom and development. In other words, metrics are sparse references when out of context.

The strengthening of participation mechanisms, the public debate with the freedom of expression and the well-structured legislation that can be implemented are decisive for social equity. Moreover, the role of equity should be strengthened not only in the legal system because, as Karol Ryszkowski said, "You can pass a sentence that is consistent with the law, but it is unfair. The conclusion which is drawn from the maxim *Summum ius, summa iniuria* supports the principle which states that not everything permitted is fair (*Non omne quod licet honestum est*)."²¹

The Amartya Sen's broad experience, both in clarifying the understanding of democracy and its mechanisms of organization and participation as well as the innumerable experience of the empirical research in different parts of the world, offers a set of references for the correction of the serious problems that plague the Brazilian society. This correction means a vital condition for social, economic, political and legal stability in the country. Avoidable injustices are at the root of the serious Brazilian problems, including violence, corruption and the limited quality of education.

References

Brazil's Constitution of 1988 with Amendments through 2017 [online]. 2021. 215 p. [cit. 2021-05-25]. Available at: https://www.constituteproject.org/constitution/Brazil_2017.pdf.

Código de defesa do consumidor e normas correlatas [online]. 2^a ed. Brasília: Senado Federal, Coordenação de Edições Técnicas, 2017. 132 p. [cit. 2021-05-25]. ISBN 978-85-7018-872-4. Available at: https://www2.senado.leg.br/bdsf/bitstream/handle/id/533814/cdc_e_normas_correlatas_2ed.pdf.

Código de Defesa do Consumidor. In: *Instituto Brasileiro de Defesa do Consumidor* [online]. 2021 [cit. 2021-05-25]. Available at: <https://idec.org.br>.

²¹ See RYSZKOWSKI, K. Adjudication on Principles of Equity in the Proceedings before the Arbitral Tribunal in the Polish Law Compared to Other Legal Systems. *Cadernos de Direito Actual* [online]. 2019, n° 12, p. 17 [cit. 2021-05-25]. ISSN 2386-5229. Available at: <http://www.cadernosdedereitoactual.es/ojs/index.php/cadernos/article/view/427>.

org.br/consultas/codigo-de-defesa-do-consumidor/capitulo-vi?mlid=5539.

Da SILVA REIS, S. and A. VIANA CUSTÓDIO. Fundamentos históricos e principiológicos do direito da criança e do adolescente: bases conceituais da teoria da proteção integral. *Revista Justiça do Direito* [online]. 2017, vol. 31, nº 3, pp. 621-659 [cit. 2021-05-25]. ISSN 2238-3212. Available at: <https://doi.org/10.5335/rjd.v31i3.7840>.

DRÈZE, J. and A. SEN. *Glória incerta: A Índia e suas contradições*. 1ª ed. São Paulo: Companhia das Letras, 2015. 440 p. ISBN 978-85-359-2522-7.

Estatuto da Criança e do Adolescente [online]. 3ª ed. Brasília: Senado Federal, Coordenação de Edições Técnicas, 2019. 118 p. [cit. 2021-05-25]. ISBN 978-85-528-0025-5. Available at: https://www2.senado.leg.br/bdsf/bitstream/handle/id/559134/Estatuto_crianca_adolesc_3ed.pdf.

Ipea: 98 % das crianças de 7 a 14 anos estão na escola. In: *Terra* [online]. 2010-11-18 [cit. 2021-05-25]. Available at: <https://www.terra.com.br/noticias/educacao/ipea-98-das-criancas-de-7-a-14-anos-estao-na-escola,0a081a4045cea310VgnCLD200000bbcecb0aRCRD.html>.

RYSZKOWSKI, K. Adjudication on Principles of Equity in the Proceedings before the Arbitral Tribunal in the Polish Law Compared to Other Legal Systems. *Cadernos de Direito Actual* [online]. 2019, nº 12, pp. 9-19 [cit. 2021-05-25]. ISSN 2386-5229. Available at: <http://www.cadernosdedereitoactual.es/ojs/index.php/cadernos/article/view/427>.

RYSZKOWSKI, K. and N. J. ZAMBAM. Threatened Democracy and the Reconstruction of Public Justification. *Revista Brasileira de Direito* [online]. 2020, vol. 16, nº 2, pp. 1-16 [cit. 2021-05-25]. ISSN 2238-0604. Available at: <https://doi.org/10.18256/2238-0604.2020.v16i2.4144>.

SEN, A. *A ideia de justiça*. 1ª ed. São Paulo: Companhia das Letras, 2011. 492 p. ISBN 978-85-359-1927-1.

SEN, A. *Collective Choice and Social Welfare: An Expanded Edition*. 2nd ed. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2018. 601 p. ISBN 978-0-674-91921-1.

SEN, A. *Desenvolvimento como liberdade*. 1ª ed. São Paulo: Companhia das Letras, 2000. 409 p. ISBN 85-7164-978-2.

Karol Ryszkowski, Ph.D.

Institute of Law
Cracow University of Economics
Rakowicka 27
31-510 Kraków
Poland

karol.ryszkowski@uek.krakow.pl

 <https://orcid.org/0000-0003-2744-3533>

Prof. Dr. Neuro José Zambam

Southern Faculty
University of Passo Fundo
Rua General Prestes Guimarães, 304 – Vila Rodrigues
Passo Fundo – RS, 99070-220
Brazil

neuro.zambam@imed.edu.br

Scopus Author ID: 57200203546

 <https://orcid.org/0000-0001-5960-4237>

Informácie pre autorov

Základné informácie

Časopis **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** sa tematicky zameriava najmä na spoločensky významné prierezoové súvislosti otázok verejného práva a súkromného práva na národnej, nadnárodnej, ako aj medzinárodnej úrovni.

Časopis **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** ponúka priestor pre publikáciu príspevkov v podobe:

- ✚ samostatných vedeckých štúdií, ako aj cyklov vedeckých štúdií *minimálny rozsah tvorí 10 normostrán prislúchajúcich na jednu štúdiu, maximálny rozsah je neobmedzený;*
- ✚ esejí zamýšľajúcich sa nad aktuálnou spoločenskou témou či dianím *minimálny rozsah tvorí 5 normostrán prislúchajúcich na jednu esej, maximálny rozsah je neobmedzený;*
- ✚ recenzií publikácií vzťahujúcich sa na hlavné zameranie časopisu *minimálny rozsah tvorí 3 normostrany prislúchajúce na jednu recenziu, maximálny rozsah je neobmedzený; odporúča sa zároveň dodanie obrázku prednej obálky recenzovanej publikácie v dostatočnej veľkosti;*
- ✚ informácií, ako aj správ súvisiacich so základným poslaním časopisu *minimálny rozsah tvoria 2 normostrany prislúchajúce na jednu informáciu alebo správu, maximálny rozsah je neobmedzený; odporúča sa zároveň dodanie fotodokumentačných alebo iných obrázkových podkladov sprievodného charakteru v dostatočnej veľkosti.*

Časopis **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** vychádza v elektronickej online podobe pravidelne štyrikrát ročne, a to v termínoch:

- ✚ 31. marec – jarná edícia;
- ✚ 30. jún – letná edícia;
- ✚ 30. september – jesenná edícia;
- ✚ 31. december – zimná edícia.

Časopis **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** prijíma a publikuje výhradne iba pôvodné, doposiaľ nepublikované príspevky, ktoré sú vlastným dielom autorov, ktorí ich na uverejnenie v časopise **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** predkladajú.

Zodpovednosť za dodržanie všetkých nevyhnutných predpokladov a požiadaviek kladených na príspevky publikované v časopise **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** nesú:

- odborní garanti zodpovedajúci v rámci redakčnej rady časopisu za konkrétne prierezové sekcie vo vzťahu k vedeckej stránke príspevkov;
- hlavný redaktor vo vzťahu k formálnej stránke príspevkov;
- výkonný redaktor vo vzťahu k uplatneniu metodologických, analytických a štatistických otázok v príspevkoch.

Recenzné konanie

Posudzovanie zaradenia príspevkov na publikáciu v časopise **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** sa uskutočňuje na základe obojstranne anonymného recenzného konania zaistovaného členmi redakčnej rady časopisu a v odôvodnených prípadoch tiež uznávanými odborníkmi pôsobiacimi v zodpovedajúcich oblastiach.

Zápis o výsledkoch recenzného konania sa vykonáva a archivuje na štandardizovaných formulároch.

Súhrnnú informáciu o výsledku recenzného konania, spolu s usmernením ohľadom ďalšieho postupu, obdržia predkladatelia príspevkov prostredníctvom e-mailovej odpovede bezodkladne po doručení vyhotovených recenzných posudkov redakcii časopisu a záverečnom posúdení výsledkov recenzného konania redakčnou radou.

Publikácia príspevkov

Publikácia príspevkov v časopise **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** sa uskutočňuje výhradne bez akéhokoľvek nároku prispievateľov na autorský honorár. Predloženie príspevkov na publikáciu posudzuje redakcia časopisu **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** ako prejav vôle autorov, ktorým autori vedomo a dobrovoľne súhlasia:

- prejavujú svoj súhlas s uverejnením predloženého príspevku v časopise;
- potvrdzujú, že príspevok je ich pôvodným, doposiaľ nepublikovaným dielom;
- potvrdzujú svoj súhlas s uvedením ich pracoviska a kontaktnej e-mailovej adresy v rubrike „Kontakty na autorov“.

Texty príspevkov je možné prijímať len zaslané priamo ich autormi/ spoluautormi a s ich priloženým súhlasom na publikáciu príspevku; texty príspevkov zaslané sprostredkované prostredníctvom osôb, ktoré nie sú autormi, prípadne spoluautormi príspevku doručeného do redakcie časopisu **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA**, nie je možné prijať na následné recenzné konanie z dôvodu absencie súhlasu autora/spoluautorov.

Uprednostňovanie anglického jazyka v príspevkoch je vítané.

Publikovanie textov príspevkov sa uskutočňuje zásadne v dvojazyčnej slovensko-anglickej štandardizovanej hlavičkovej šablóne časopisu **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA**, a to súčasne v podobe kompletných verzií jednotlivých čísiel, ako aj samostatných autorských separátov uverejnených v zodpovedajúcich rubrikách na oficiálnej internetovej stránke časopisu <http://sei.iuridica.truni.sk>.

Štruktúra príspevku

Názov príspevku v pôvodnom jazyku:

- ✚ prosíme uviesť názov, prípadne podnázov príspevku v pôvodnom jazyku;

Title of Contribution in English:

- ✚ prosíme uviesť názov, prípadne podnázov príspevku v anglickom jazyku
nevyžaduje sa v prípade angličtiny ako pôvodného jazyka;

Autor príspevku:

- ✚ prosíme uviesť meno, priezvisko a všetky tituly a hodnosti autora;

Abstract in English:

- ✚ prosíme uviesť abstrakt v anglickom jazyku, cca 10 riadkov
nevyžaduje sa v prípade angličtiny ako pôvodného jazyka;

Key Words in English:

- ✚ prosíme uviesť kľúčové slová v anglickom jazyku, cca 10 výrazov
nevyžaduje sa v prípade angličtiny ako pôvodného jazyka;

Abstrakt v pôvodnom jazyku:

- ✚ prosíme uviesť abstrakt v pôvodnom jazyku, cca 10 riadkov;

Kľúčové slová v pôvodnom jazyku:

- ✚ prosíme uviesť kľúčové slová v pôvodnom jazyku, cca 10 výrazov;

Text príspevku:

- ✚ prosíme uviesť v štruktúre úvod, jadro, záver; v členení na kapitoly, prípadne podkapitoly; príspevok môže obsahovať tabuľky, grafy, schémy, obrázky a podobne, je však nevyhnutné uviesť ich prameň so všetkými povinnými bibliografickými údajmi v plnom rozsahu; poznámky a odkazy na literatúru prosíme uvádzať v poznámke pod čiarou podľa platnej bibliografickej normy (ISO 690)

Pozn.: je nutné uvádzať všetky povinné bibliografické údaje v plnom rozsahu – rovnako v odkazoch v poznámkach pod čiarou, ako aj v zozname literatúry na konci príspevku; zároveň je nevyhnutné, aby všetka použitá literatúra, na ktorú odkazuje text príspevku v poznámkach pod čiarou, v plnej miere zodpovedala prameňom uvedeným v zozname použitej literatúry umiestnenom na konci príspevku a opačne;

Literatúra:

- ✚ prosíme uviesť zoznam použitej literatúry podľa platnej bibliografickej normy (ISO 690)

Pozn.: je nutné uvádzať všetky povinné bibliografické údaje v plnom rozsahu – rovnako v odkazoch v poznámkach pod čiarou, ako aj v zozname literatúry na konci príspevku; zároveň je nevyhnutné, aby použitá literatúra, na ktorú odkazuje text príspevku v poznámkach pod čiarou, v plnej miere zodpovedala prameňom uvedeným v zozname použitej literatúry umiestnenom na konci príspevku a opačne;

Kontakt na autora:

- ✚ prosíme dodržať nižšie uvedenú vzorovú štruktúru informácie o kontakte na autora príspevku:

Ing. Jana Koprlová, PhD.
Právnická fakulta
Trnavská univerzita v Trnave
Kollárova 10
917 01 Trnava
Slovenská republika
jana.koprlova@gmail.com

Texty príspevkov je možné prijímať výhradne v elektronickej podobe vo formáte dokumentu textového editora MS Word. V textoch príspevkoch odporúčame použiť štandardizované typy a veľkosti písma, riadkovania, ako aj formátovania textu.

Texty príspevkov zasielajte, prosím, na e-mailovú adresu redakcie časopisu sei.journal@gmail.com.

Vaše otázky v prípade nejasností či potreby poskytnutia dodatočných informácií zasielajte, prosím, na e-mailovú adresu redakcie časopisu sei.journal@gmail.com.

Tešíme sa na Váš príspevok!

S úctou,

redakcia **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA**

Information for Authors

Basic Information

The journal **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** thematically focuses mainly on social relevant interdisciplinary relations on the issues of public law and private law at the national, transnational and international levels.

The journal **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** offers a platform for publication of contributions in the form of:

- separate papers and scientific studies as well as scientific studies in cycles
the expected minimum extent related to one study covers 10 standard pages, the maximum extent is not limited;
- essays on current social topics or events
the expected minimum extent related to one essay covers 5 standard pages, the maximum extent is not limited;
- reviews on publications related to the main orientation of the journal
the expected minimum extent related to one review covers 3 standard pages, the maximum extent is not limited; it is recommendable to deliver also the front cover picture of the reviewed publication in the sufficient largeness;
- information as well as reports connected with the inherent mission of the journal
the expected minimum extent related to one information or report covers 2 standard pages, the maximum extent is not limited; it is recommendable to deliver also photo documents or other picture material of accompanying character in the sufficient largeness.

The journal **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** is issued in an electronic on-line version four times a year, regularly on:

- March 31st – spring edition;
- June 30th – summer edition;
- September 30th – autumn edition;
- December 31st – winter edition.

The journal **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** accepts and publishes exclusively only original, hitherto unpublished contributions written as the own work by authors those are submitting the contributions for publication in the journal **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA**.

Responsibility for compliance with all prerequisites and requirements laid on contributions published in the journal **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** have:

- ✚ special supervisors within the journal's editorial board responsible for specific interdisciplinary sections in relation to the scientific aspects of contributions;
- ✚ editor in chief in relation to the formal aspects of contributions;
- ✚ executive editor in relation to the application of methodological, analytical and statistical questions in contributions.

Review Procedure

Reviewing the contributions for publication in the journal **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** follows with a mutually anonymous (double-blind) review procedure realized by members of journal's editorial board and in well-founded cases also by recognized experts working in corresponding areas.

Report on results of the review procedure is made and archived on standardized forms.

Comprehensive information on results of the review procedure, together with guidance on how to proceed with submitted contributions, will contribution's submitters receive through an e-mail answer immediately after receiving the reviewers' written opinions by the journal's editorial office and final judging the results of the review procedure by the editorial board.

Publication of Contributions

Publication of contributions in the journal **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** is realized exclusively without any contributor's claim for author's fee (royalty). Submission of contributions for publication understands the editorial office of the journal **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** as a manifestation of the will of the authors, through which the authors all at once knowingly and voluntarily:

- ✚ express their own agreement with publication of submitted contribution in the journal;
- ✚ declare that the contribution presents their original, hitherto unpublished work;

- ✚ declare their own agreement with specifying their workplace and contact e-mail address in the section "Authors' Contact List".

Accepted can be only texts submitted for publication sent by their authors/co-authors directly and with their written permission for publication; text submissions sent mediated through non-authors or non-co-authors of a submitted text delivered to the editorial office of the journal **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** cannot be accepted for the following review procedure due to the absence of the author's/co-authors' consent.

Favouring the English language in contributions is welcome.

Publication of the contribution texts will be provided exclusively in the bilingual Slovak-English standardized letterhead template of the journal **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA**, synchronously in the form of complete versions of individual journal numbers as well as in the form of single authors' contributions. Publication process follows in corresponding sections on the journal's official website: <http://sei.iuridica.truni.sk/international-scientific-journal/>.

Structure of Contribution

Title of Contribution in Original Language:

- ✚ please specify title, eventually subtitle of contribution in original language;

Title of Contribution in English:

- ✚ please specify title, eventually subtitle of contribution in English
not required in the case of English as the language of the original;

Author of Contribution:

- ✚ please specify author's given name, surname and all academic degrees;

Abstract in English:

- ✚ please specify abstract in English, circa 10 rows
not required in the case of English as the language of the original;

Key Words in English:

- ✚ please specify key words in English, circa 10 words
not required in the case of English as the language of the original;

Abstract in Original Language:

- ✚ please specify abstract in original language, circa 10 rows;

Key Words in Original Language:

- ✚ please specify key words in original language, circa 10 words;

Text of Contribution:

- ✚ please specify in following structure: introduction, main text, conclusions; text broken down into chapters, eventually subchapters; the contribution may include sheets, charts, figures, pictures, etc., but it is necessary to indicate their sources with all obligatory bibliographic details in the full extent; notes and references to literature, please, specify in the footnote according to current bibliographic standards (ISO 690)

Note: all obligatory bibliographic data must be included to the full extent – both in references in the footnote as well as in bibliography list at the end of contribution; it is also essential that all of literature referred in the footnotes of the contribution's text fully corresponds to the sources listed in the bibliography list placed at the end of the contribution and vice versa;

Literature:

- ✚ please specify a complete bibliography of all sources according to current bibliographic standards (ISO 690)

Note: all obligatory bibliographic data must be included to the full extent – both in references in the footnote as well as in bibliography list at the end of contribution; it is also essential that all of literature referred in the footnotes of the contribution's text fully corresponds to the sources listed in the bibliography list placed at the end of the contribution and vice versa;

Author's Contact:

- ✚ please follow the below mentioned model structure of contact information on the author of contribution:

Ing. Jana Koprlová, PhD.
Faculty of Law
Trnava University in Trnava
Kollárova 10
917 01 Trnava
Slovak Republic
jana.koprlova@gmail.com

Contribution manuscripts can be accepted only in electronic version in the format of the text editor MS Word document. Applying the stand-

ardized types and font sizes, line spacing as well as text formatting in the contribution manuscripts is highly recommended.

Your contribution manuscripts send, please, to the e-mail address of the journal's editorial office sei.journal@gmail.com.

In the case of any uncertainty or necessity of providing additional information send your questions, please, to the e-mail address of the journal's editorial office sei.journal@gmail.com.

We are looking forward to your contribution!

Yours faithfully,

Team **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA**

Etický kódex

Článok I. Všeobecné ustanovenia

Medzinárodný internetový vedecký časopis **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** (ďalej len „časopis“) vydáva Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave a tematicky sa zameriava najmä na spoločensky významné prierezové súvislosti otázok verejného práva a súkromného práva na národnej, nadnárodnej, ako aj medzinárodnej úrovni. Redakcia časopisu sídli v priestoroch Právnickej fakulty na Kollárovej ulici č. 10 v Trnave.

Časopis má charakter vedeckého recenzovaného časopisu, ktorý vychádza v on-line elektronickej podobe pravidelne štyrikrát ročne na oficiálnej webovej stránke časopisu <http://sei.iuridica.truni.sk>. Publikovanie textov príspevkov sa uskutočňuje v dvojazyčnej slovensko-anglickej štandardizovanej hlavičkovej šablóne časopisu, a to súčasne v podobe kompletných verzií jednotlivých čísiel, ako i samostatných autorských separátov uverejnených v zodpovedajúcich rubrikách na webovej stránke časopisu.

Časopis ponúka podnetnú a inšpiratívnu platformu pre komunikáciu na úrovni odbornej aj občianskej verejnosti, a rovnako aj pre vedecké a celospoločensky prínosné riešenia aktuálnych otázok z oblastí najmä verejného práva a súkromného práva.

Webová stránka časopisu ponúka čitateľskej verejnosti informácie v bežnom grafickom rozhraní, a súbežne aj v grafickom rozhraní Blind Friendly pre slabozrakých čitateľov paralelne v slovenskom a anglickom jazyku. V uvedených jazykoch zabezpečuje redakcia časopisu aj spätnú komunikáciu.

Článok II. Zodpovednosť a publikácia príspevkov

Časopis prijíma a publikuje výhradne iba pôvodné, doposiaľ nepublikované príspevky, ktoré sú vlastným dielom autorov, ktorí ich na uverejnenie v časopise predkladajú. Autori príspevkov vedecky či pedagogicky pôsobia v zodpovedajúcich oblastiach zamerania časopisu a majú ukončené zodpovedajúce akademické vzdelanie na úrovni minimálne druhého stupňa vysokoškolského štúdia.

V súlade s vyššie uvedeným ustanovením sa automaticky so zodpovedajúcim odôvodnením zamietajú príspevky už preukázateľne publikované, ako aj príspevky, ktoré naplňajú skutkovú podstatu plagiátu či ne-

oprávneného, respektíve nezákonného zásahu do autorského práva podľa autorského zákona v platnom znení.

Informácie pre autorov zverejnené na webovej stránke časopisu sú záväzné. Uprednostňovanie anglického jazyka v príspevkoch je vítané.

Zodpovednosť za dodržanie všetkých nevyhnutných predpokladov a požiadaviek kladených na príspevky publikované v časopise nesú odborní garanti z radov členov redakčnej rady a redakčného okruhu časopisu zodpovedajúci za konkrétne prierezové sekcie vo vzťahu k vedeckej stránke príspevkov, hlavný redaktor vo vzťahu k formálnej stránke príspevkov a výkonný redaktor vo vzťahu k uplatneniu metodologických, analytických a štatistických otázok v príspevkoch.

Publikácia príspevkov v časopise sa uskutočňuje výhradne bez akéhokoľvek nároku prispievateľov na autorský honorár. Predloženie príspevkov na publikáciu posudzuje redakcia časopisu ako prejav vôle autorov, ktorým autori vedome a dobrovoľne súčasne:

- prejavujú svoj súhlas s uverejnením predloženého príspevku v časopise;
- potvrdzujú, že príspevok je ich pôvodným, doposiaľ nepublikovaným dielom;
- potvrdzujú svoj súhlas s uvedením ich pracoviska a kontaktnej e-mailovej adresy v rubrike „Kontakty na autorov“.

Texty príspevkov je možné prijímať len zaslané priamo ich autormi/spoluautormi a s ich priloženým súhlasom na publikáciu príspevku; texty príspevkov zaslané sprostredkované prostredníctvom osôb, ktoré nie sú autormi, prípadne spoluautormi príspevku doručeného do redakcie časopisu, nie je možné prijať na následné recenzné konanie z dôvodu absencie súhlasu autora/spoluautorov.

Článok III. Recenzné konanie

Posudzovanie zaradenia príspevkov na publikáciu v časopise sa uskutočňuje nezávisle a nestranne na základe obojstranne anonymného recenzného konania zaist'ovaného členmi redakčnej rady časopisu a v odôvodnených prípadoch tiež uznávanými odborníkmi pôsobiacimi v zodpovedajúcich oblastiach.

Zápis o výsledkoch recenzného konania sa vykonáva a archivuje na štandardizovaných formulároch.

Súhrnnú informáciu o výsledku recenzného konania, spolu s usmernením ohľadom ďalšieho postupu, obdržia predkladatelia príspevkov prostredníctvom e-mailovej odpovede bezodkladne po doručení vyhotovených recenzných posudkov redakcii časopisu a záverečnom posúdení výsledkov recenzného konania redakčnou radou.

Príspevky sa so zodpovedajúcim písomným odôvodnením automaticky zamietajú v prípadoch, pokiaľ:

- ✚ autor príspevku preukázateľne nemá ukončené úplné vysokoškolské vzdelanie, t.j. vysokoškolské vzdelanie druhého stupňa;
- ✚ príspevok preukázateľne nezodpovedá minimálnym štandardom a štandardným kritériám vedeckej etiky, ktoré sa kladú a sú všeobecne vedeckou verejnosťou a vedeckou obcou uznávané vo vzťahu k príspevkom danej kategórie (štúdie, eseje, recenzie publikácií, informácie alebo správy), či už z hľadiska rozsahu, náplne, metodologických východísk, použitej metodológie, a podobne, ako aj z hľadiska správneho, úplného a vedecky korektného uvádzania všetkých použitých bibliografických odkazov podľa platnej bibliografickej normy (ISO 690).

Článok IV. Vyhlásenie o prístupí ku kódexom a zásadám publikačnej etiky Komisie pre publikačnú etiku

Časopis v plnej miere uplatňuje a dodržiava kódexy a zásady publikačnej etiky Komisie pre publikačnú etiku (Committee on Publication Ethics COPE) zverejnené na webovej stránke Komisie pre publikačnú etiku <https://publicationethics.org/>. Uvedené zásady a pravidlá publikačnej etiky sú záväzné pre autorov príspevkov, redakčnú radu časopisu, redaktorov a redakciu časopisu, recenzentov príspevkov, ako aj vydavateľa časopisu.

Článok V. Nezávislosť a nestrannosť

Časopis je nezávislým a nestranným medzinárodným vedeckým internetovým periodikom.

Článok VI. Rozhodný právny poriadok

Časopis a všetky s ním súvisiace právne skutočnosti a právne úkony sa riadia právnym poriadkom Slovenskej republiky.

Trnava 31. december 2013

Code of Ethics

Article I. General Provisions

International scientific online journal **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** (hereinafter only “journal”) is published by the Faculty of Law at Trnava University in Trnava, and it thematically focuses mainly on social relevant interdisciplinary relations on the issues of public law and private law at the national, transnational and international levels. The journal’s editorial office resides in premises of the Faculty of Law in Kollárova Street No. 10 in Trnava, Slovakia.

The journal has the nature of a scientific peer-reviewed journal, which is issued in an electronic on-line version regularly four times a year on the official website of the journal <http://sei.iuridica.truni.sk/international-scientific-journal/>. Publication of the contribution texts will be provided exclusively in the bilingual Slovak-English standardized letterhead template of the journal, synchronously in the form of complete versions of individual journal numbers as well as in the form of single authors’ contributions. Publication process follows in corresponding sections on the journal’s official website.

The journal provides a stimulating and inspirational platform for communication both on the professional level and the level of the civic society, as well as for scientific and society-wide beneficial solutions to current issues mainly in the areas of public law and private law.

The website of the journal offers the reading public contributions in the common graphical user interface as well as in the blind-friendly interface, both parallel in the Slovak and the English languages. In all those languages the journal’s editorial office provides also feedback communication.

Article II. Responsibility and Publication of Contributions

The journal accepts and publishes exclusively only original, hitherto unpublished contributions written as the own work by authors those are submitting the contributions for publication in the journal. Contributors are scientifically or pedagogically engaged in areas corresponding with the main orientation of the journal and they have completed adequate academic qualification, at least the second degree of academic education.

In accordance with the foregoing provision shall be automatically with the adequate justification rejected contributions those have been provably already published as well as contributions those constitute the merits of plagiarism or of unauthorized, respectively illegal interference with the copyright under the protection of the Copyright Act in force.

Information for authors published on the journal's website is binding. Favouring the English language in contributions is welcome.

Responsibility for compliance with all prerequisites and requirements laid on contributions published in the journal have special supervisors within the journal's editorial board responsible for specific interdisciplinary sections in relation to the scientific aspects of contributions, editor in chief in relation to the formal aspects of contributions and executive editor in relation to the application of methodological, analytical and statistical questions in contributions.

Publication of contributions in the journal is realized exclusively without any contributor's claim for author's fee (royalty). Submission of contributions for publication understands the editorial office of the journal as a manifestation of the will of the authors, through which the authors all at once knowingly and voluntarily:

- ✚ express their own agreement with publication of submitted contribution in the journal;
- ✚ declare that the contribution presents their original, hitherto unpublished work;
- ✚ declare their own agreement with specifying their workplace and contact e-mail address in the section "Authors' Contact List".

Accepted can be only texts submitted for publication sent by their authors/co-authors directly and with their written permission for publication; text submissions sent mediated through non-authors or non-co-authors of a submitted text delivered to the editorial office of the journal cannot be accepted for the following review procedure due to the absence of the author's/co-authors' consent.

Article III. Review Procedure

Reviewing the contributions for publication in the journal follows with a mutually anonymous (double-blind) review procedure realized independently and impartially by members of journal's editorial board and in

well-founded cases also by recognized experts working in corresponding areas.

Report on results of the review procedure is made and archived on standardized forms.

Comprehensive information on results of the review procedure, together with guidance on how to proceed with submitted contributions, will contribution's submitters receive through an e-mail answer immediately after receiving the reviewers' written opinions by the journal's editorial office and final judging the results of the review procedure by the editorial board.

Contributions will be with adequate written justification automatically rejected in cases, if:

- the contributor hasn't provably completed the entire university education, i.e. the academic qualification of the second degree;
- contribution provably doesn't comply with the minimum standards and standard criteria of scientific ethics, which are imposed and generally respected by the scientific public and scientific community in relation to contributions of the given category (studies, essays, reviews on publications, information or reports), whether in terms of extent, content, methodological assumptions, applied methodology and similarly, or in terms of a proper, complete and scientifically correct indicating all the bibliographic references according to current bibliographic standards (ISO 690).

Article IV. Declaration of Accession to Codes and Principles of Publication Ethics of the Committee on Publication Ethics

The journal fully exercises and observes codes and principles of publication ethics of the Committee on Publication Ethics COPE published on the website of the Committee on Publication Ethics <https://publicationethics.org/>. Listed principles and guidelines of publication ethics are binding for contributors, journal's editorial board, journal's editors and editorial office, contribution reviewers as well as journal's publisher.

Article V. Independence and Impartiality

The journal is an independent and impartial international scientific online journal.

Article VI. Determining Law

The journal and all the related legal facts and legal actions are governed by the law of the Slovak Republic.

Trnava, Slovakia, December 31st, 2013

SOCIETAS ET IVRISPRUDENTIA

SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA

Medzinárodný **International**
internetový vedecký časopis **Scientific Online Journal**
zameraný na právne otázky **for the Study of Legal Issues**
v interdisciplinárnych súvislostiach **in the Interdisciplinary Context**

Vydáva: Issued by:
Právnická fakulta Faculty of Law
Trnavská univerzita v Trnave Trnava University in Trnava
Slovenská republika Slovak Republic

Vychádza štvrťročne Issued Quarterly
2021, ročník IX. 2021, Volume IX.

URL časopisu: Journal's URL:
<http://sei.iuridica.truni.sk> <http://sei.iuridica.truni.sk>

Poštová adresa redakcie: Editorial Office Postal Address:
Kollárova 10 Kollárova 10
917 01 Trnava 917 01 Trnava
Slovenská republika Slovak Republic

E-mailová adresa redakcie: Editorial Office E-mail Address:
sei.journal@gmail.com sei.journal@gmail.com

Hlavný redaktor: Editor in Chief:
Doc. JUDr. Marianna Novotná, PhD. Doc. JUDr. Marianna Novotná, PhD.

Výkonný redaktor: Executive Editor:
Ing. Jana Koprlová, PhD. Ing. Jana Koprlová, PhD.

© Právnická fakulta © Faculty of Law
Trnavská univerzita v Trnave Trnava University in Trnava
Slovenská republika Slovak Republic

ISSN 1339-5467